

2012. XIV. évfolyam, 1. szám

FORDÍTÁS- TUDOMÁNY

*Tanulmányok az írásbeli és szóbeli nyelvi közvetítés
elmélete, gyakorlata és oktatása témaköréből*

Kéziratok beküldése:

Klaudy Kinga főszerkesztő
ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék
1088 Budapest, Múzeum krt. 4., „F” épület
Telefon: 4 116500/5894 Fax: 4 855217
E-mail: kklaudy@ludens.elte.hu
E-mail: klaudy.kinga@btk.elte.hu

A folyóirat megvásárolható vagy megrendelhető:

Papp Sándorné
ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék
1088 Budapest, Múzeum krt. 4., „F” épület
Telefon: 4 116500/5894 Fax: 4 855217
E-mail: pappjutka@ludens.elte.hu

ISSN 1419 7480

Felelős kiadó:
a Scholastica igazgatója

Tördelés: Pavelus Bt.
Nyomtatás: Robinco Kft.
Felelős vezető: Kecskeméthy Péter

Tartalom

Szakfordítóképzés

Tamás Dóra

Legyünk kreatívak: milyen is az igazi terminológiai adatbázis? 5

Zabóné Varga Irén

Műszaki szakszövegek fordítási problémái (német–magyar nyelvpár) 21

Varga Zsófia

A jogi szakfordításról 34

Interdiszciplináris fordításkutatás

Kovács Marietta

Az európai frazeológiai univerzálék konceptualizációja és fordítási megfeleltetési 48

Bánhegyi Mátyás

A fordításközpontú diskurzus–társadalom hatásmodell gyakorlati alkalmazása 2. rész 69

A tolmácsolás kutatása

Válóczi Marianna

A tolmácsok motivációi 82

Recenziók

Szijj Mária

Nike K. Pokorn: Challenging the Traditional Axioms. Translation into a non-mother tongue 98

Farkas Ildikó

Monika S. Schmid: Translating the Elusive. Marked Word Order and Subjectivity in English–German Translation 103

Viola Éva

Dobos Csilla (szerk.): Szaknyelvi kommunikáció 108

Perényi Katalin

Francisco Lafarga, Luis Pegenaute: Diccionario histórico de la traducción en España 112

Summaries in English 118

A szerkesztőségbe beérkezett újabb könyvek 121

A Fordítástudományi Doktori Programban megvédett doktori értekezések (2009–2012) 123

Legyünk kreatívak: milyen is az igazi terminológiai adatbázis?

Tamás Dóra

E-mail: tamas.dora@offi.hu

Kivonat: A terminológiai adatbázisokat napjainkban a hatékony fordítói segédeszközök között tartjuk számon. De vajon milyen mélységig ismerjük ezeket a segédeszközöket, mennyire hasznosítjuk a bennük rejlő lehetőségeket? A tanulmány szerzője konkrét példák elemzésével kísérletet tesz a terminológiai adatbázisok hármass felosztására. A megjelenítési felület alapján megvizsgálja felépítésüket, az adatmezők típusait, az általuk tartalmazott adatmennyiséget és az egyéb kapcsolódó elemeket, majd ismerteti az egyszerű, a hagyományos és az összetett terminológiai adatbázisok alapvető jellemzőit. A terminológiai adatbázisok szerkesztése egyfelől megkívánja, hogy ismerjük a terminológia elveit és módszereit, másfelől szükséges elrugaszkodni a hagyományos, nyomtatott segédeszközökre jellemző szemlélettől és élni a szoftverek kínálta lehetőségekkel. A tanulmány kitér a terminológus összetett feladataira is, amelyeket a modern szemléletet és igényeket követve mutat be.

Kulcsszavak: terminológiai adatbázis, adatbank, tudásbázis, adatmezők, fogalomközpontúság, terminusautonómia

1. Bevezetés¹

A szakfordítók egyre gyakrabban élnek munkájuk során az elektronikus fordítástámogató segédeszközök alkalmazásának lehetőségével. Ezek a szoftverek általában két alapvető funkció ellátására törekszenek, azonban előfordul, hogy a szakfordítók csak az egyiket, az ún. fordítási memóriát (Translation Memory, rövid: TM) hasznosítják, miközben a terminológiai adatbázisról (Termbase, rövid: TB) akár meg is feledkeznek. Nem véletlen tehát, hogy tanulmányom fő tárgyát ez utóbbi képezi.

Azonban e „feledékenység” nem róható fel kizárólagosan a fordítónak, hiszen számos oka lehet. A fordító általában szűk időkerettel dolgozik, a terminusok ekvivalenseinek megkeresése gyakran időigényes tevékenység, sőt, bizonyos szövegtípusoknál még az is előfordulhat, hogy a terminológiai keresés akár a fordítási idő 40%-át is kiteszi. Eközben nemcsak nincs idő minden nyelvi adat ellenőrzésére és rögzítésére, hanem sokszor hiányzik az a szakember is, aki a nyelvi adatokat szakmai szempontból ellenőrizné. Hiányozhat a megfelelő szoftverkörnyezet is, vagy a fordító nem használja ki az adott fordítástámogató szoft-

¹ Jelen tanulmány *A magyar fordítók és tolmácsok napja* című, az ELTE BTK FTT és az OFFI Zrt. által közösen rendezett konferencián elhangzott előadásom írott változata.

veren belüli lehetőségeket sem (például idejéből legfeljebb két- vagy háromszlopos glosszárrium készítésére futja, amelybe elsősorban címszavak és néhány megjegyzés, pontosítás kerül). További gyakori nehézség, hogy a fordító sokszor nem rendelkezik megfelelő terminológiai ismeretekkel, nem ismeri a modern terminológiát mint diszciplínát, sem annak modern elveit és módszereit.

Éppen a felsoroltak miatt az adatbázisok leginkább csapatmunkában való-síthatók meg. Nézzük, hogy melyek a terminológiai adatbázisok készítésének legfontosabb hozzávalói, hiszen nélkülözhetetlen a megfelelő eszköz és koor-dináló személy kiválasztása, ám ne feledkezzünk meg a lehetőségek optimális kihasználása érdekében a kreativitásról sem.

2. A terminológiai adatbázis mint fordítói segédeszköz

A terminológiai adatbázisok olyan, elektronikusan tárolt terminológiai adatok gyűjteményei, amelyek az onomasziológiai szemléletet követve készülnek, és egy vagy több nyelven egy vagy több szakterület terminusait tartalmazzák a hozzájuk tartozó definíciókkal együtt (Sermann és Tamás 2010). Az elektro-nikus tárolás előnyei közé tartozik az adatok egyszerű és célzott frissítésének a lehetősége, az online, számos esetben ingyenes elérhetőség, a megbízhatóság. A terminológiai munka az utóbbi két évtizedben alapvető változásokon ment keresztül: „a terminológiai adatbázisok megjelenése, és a mindenki számára le-hetséges nyilvános elérhetőségük alapjaiban változtatták meg a terminológiát” (Fóris 2005: 22).

A terminológiai adatbázisok nem tévesztendőek össze az elektronikus szó-tárakkal, amelyek központi eleme a szó, és általában szemasziológiai módsze-rek alapján készülnek. Ezzel ellentétben a terminológiai adatbázis készítésének alapja az onomasziológiai módszer, és központi eleme a terminus által jelölt fogalom (Cabré 1998). Ettől függetlenül a határvonalak nem mindig húzhatók meg élesen, és előfordulhatnak hibrid változatok is (Sermann és Tamás 2012). Az úgynevezett számítógépes ontológiák felhasználása a terminológiai munká-ban a tudásbázisok létrejöttéhez vezetett.

A nagy mennyiségű információ között való eligazodást, és az informá-ciók minél hatékonyabb felhasználását elősegíti, ha egy adatbázisban nemcsak a fogalom meghatározását találja meg a felhasználó, hanem az arra vonatkozó adatok összességét is, hogy a fogalom milyen kap-csolatrendszerben fordul elő, és e kapcsolatrendszereket mi jellemzi. (Fóris 2005: 22)

Speciális terminológiai adatbázisok készülnek fordítók számára, ezek az úgyne-vezett *fordítói terminológiai adatbázisok*; ezek közül néhánynak – amelyek termi-nológiai kutatóintézeteknél, egyetemeken készültek – ismertetem a jellemzőit a 2. pontban.

Maguk a fordítóirodák, fordítással foglalkozó cégek is készíthetnek fordítói terminológiai adatbázist, akár nyilvánosan megvásárolható szoftverek segítsé-

gével – de e tanulmány tárgyát nem ezek a célcsoport igényei szerint rugalmasan alakítható szoftverek képezik². Ezek ugyan fontos eszközök, azonban nem mindegy, milyen adatokkal töltjük fel őket.

Bármilyen adat rögzítése előtt fontos meghatározni, hogyan strukturáljuk az adatokat, és a bevitt adatok mennyire megbízhatók. A terminológiai adatbázisoknak három alapvető típusát különböztetem meg struktúrájuk és a bevitt adatok mennyisége alapján:

- (1) egyszerű terminológiai adatbázis, illetve adatbank;
- (2) hagyományos (vagy klasszikus) terminológiai adatbázis, illetve adatbank;
- (3) összetett terminológiai adatbázis (fajtái: tudásbázis, terminológiai információs rendszer).

E három csoportba sorolom be az elemzett nyilvános fordítói terminológiai adatbázisokat, ebben a keretben elemzem részletesen ezeket. Célom, hogy a teljesség igénye nélkül, rövid körképet adjak e témáról, és az elemzett adatbázisokat – az egyszerűtől az egyre összetettebb változatok felé haladva – egyfajta skálán elhelyezve mutassam be.

2.1. A terminológiai adatbázis egyszerű változatai

2.1.1. A *Termin*

A *Termin* (external.kim.gov.hu) a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium terminológiai adatbázisa. A *Termin* létrehozásának eredeti célja az volt, hogy az európai uniós joganyag magyarra fordításának támogatásával elősegítse Magyarországnak az Európai Unióhoz való csatlakozását. 2004. május 1-jét követően ez a feladat lezárult, és a terminológiakezelés feladata átkerült az Európai Unió intézményeihez.

A *Termin* négy (magyar, angol, francia, német) nyelven tartalmaz bejegyzéseket, és többféle keresési módot kínál: rákereshetünk a teljes kifejezésre, a kifejezés elejére, valamilyen tetszőleges részre a kifejezésen belül, rövidítésre, szakterületre vagy hasonló terminusok listája alapján válogathatunk. A munka nem zárult le teljesen, az újonnan rögzített bejegyzések elsődleges jóváhagyója az Európai Uniós Jogi Főosztály. Előnyei közé tartozik, hogy folyamatosan bővül a magyar minisztériumok és állami szervek által jóváhagyott kifejezésekkel. Az új adatfelvitelek közé tartoznak a beosztások, tisztségek és intézménynevek terminusai is. Ezek valóban speciális területet képeznek, mert az országspecifikus intézménynevek, a foglalkozásokat, szolgáltatásokat és okiratokat jelölő terminusok esetében ritka a terminusok 100%-os ekvivalenciája, emiatt külön figyelmet érdemelnek (Castagnoli 2003; 2006, Bullo 2009).

² SDL Trados MultiTerm, qTerm, Déjà Vu X2, Webstar, Cross Term, MultiTrans, TermStar^{NXT}, LookUP, flashterm®, termXplorer, quickTerm, Tipp-Term®

Az adatbázis számos szakterületet ölel fel: belügy, rendészet, biztonságpolitika, biztosítás, egészségügy, földrajzi nevek, energia, hírközlés, ipar, jog, kereskedelem, pénzügy, mezőgazdaság. Ezen felül az adatbázisból elérhető a minisztérium magyar államigazgatási és a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatalának szellemi tulajdoni kifejezéstára.

Ha például rákeresünk a *nemzetgazdasági miniszter* terminusra, azt láthatjuk, hogy a felhasználói felület megjelenítési módja egyszerű, táblázatos forma, amelyben a terminusokon kívül a nyelvi kódok, a szakterület és a „kötet” elnevezés alatt a szakterület megjelölése szerepel. Az ún. uniós terminusok esetében a „kapcsolódó uniós aktus” elnevezésű adatmező alatt kódszám is szerepel, amely hiperlink révén átirányít az EUR-LEX webes felületére (<http://eur-lex.europa.eu>), összekötve ezzel a két adatbázis adatait.

2.1.2. *A Terminum Plus*

A *Terminum Plus* (<http://www.terminumplus.gc.ca>) a kanadai kormány hivatalos terminológiai adatbankja (*The Government of Canada's terminology and linguistic databank*), amelyet megrendelésre a kanadai kormány – az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda Zrt. tevékenységéhez hasonló feladatokat ellátó – központi fordítóirodája (*Translation Bureau*) készít. A *Terminum Plus* négy – angol, francia, portugál és spanyol – nyelven körülbelül 4,2 millió terminust tartalmaz, és a honlapon leírtak szerint havonta megközelítőleg 4 000 frissítést végeznek el benne. Többféle keresési módot kínál: a kulcsszavas, a tárgykör szerinti keresést, és – akárcsak a *Termin* – felkínálja a hasonló szavak listáját.

A párhuzamos oszlopos elrendezést mutató, ún. terminográfiai cédulák (más néven: adatlapok) legfontosabb, általában rövidítéssel jelölt elemei a következők: tárgykör (Subject Field), terminus, definíció (DEF = Definition), megjegyzés (OBS = Observation), valamint szerepel kontextus (CONT = Context) és kollokáció (PHR = Phraseologism) is. A megjegyzés adatmezőben például azt jelölik, hogy a terminus használata milyen szövegtípusra jellemző (például: „OBS – Terminology used by Passport Canada”). Ezen felül találunk még nyelvtani jellemzőket (többes számú használat, nyelvtani nem), a használat szerinti ország megjelölését (például *Great Britain*), és feltüntetik a bejegyzés dátumát. Különböző címkék is segítik az eligazodást, hogy csak néhányat említsünk: elfogadottság (ezen belül: kerülendő, szabványosított, a Terminológiai Bizottság által hivatalosan elfogadott) vagy időbeli címke, amely az archaikus szóhasználatot is jelölheti.

A megjelenítési felület formailag megőrzi a szólista jelleget, így inkább elektronikus szótárra emlékeztet, egy-egy bejegyzés alatt viszonylag kevés információt tárol, és sok helyen nincs feltöltve a minimális adatmennyiség sem, mint például a definíció, a kontextus vagy a megjegyzés. Nagyon fontos viszont, hogy szerepel az adatok megbízhatóságát növelő forrás, amely hiperhivatkozással külön adatlapon érhető el.

2.1.3. A TERMDAT

A svájci közigazgatási hivatalok a TERMDAT (www.termdat.ch) elnevezésű projekt alapjait még a messzi 1987-ben, egy, az Európai Közösségek és Svájc között létrejött együttműködési megállapodás alapján fektették le. Ennek az együttműködésnek köszönhetően a TERMDAT eredeti struktúrája az Európai Unió intézményközi terminológiai adatbázisának (IATE) egyik elődje, az EURODICATOM felépítésével egyezett meg, és számos adatcserére is sor került. A közös munka azonban közel hat éve megszűnt.

A TERMDAT felügyeletét a Svájci Szövetségi Kancellária (mint közigazgatási hivatal) Terminológiai Szekciója (Sektion Terminologie der Schweizerischen Bundeskanzlei/Sezione di terminologia della Cancelleria Federale) látja el. A Svájci Államszövetség négy hivatalos nyelvén (német, francia, olasz és rétoromán) és angol nyelven készült adatbázis elsősorban jogi és közigazgatási terminusokat tartalmaz, és eredetileg azzal a céllal hozták létre, hogy a közigazgatásban dolgozók munkáját támogassák vele. A terminológiai információk elsősorban jogszabályokból származnak, és különböző területeket ölelnek fel: oktatás, energia, pénzügy, kereskedelem, informatika, orvostudomány, katonaság, ipar, kultúra, mezőgazdaság, környezetvédelem, közlekedés, gazdaság, politika, műszaki terminusok stb., de a hangsúly a szövetségi jogi és államigazgatási terminusok kezelésén van. Ez utóbbiba a nemzetközi és szövetségi intézmények megnevezései és rövidítései is beletartoznak.

A folyamatosan frissített és bővített adatbázis validált adatai 2009-től az interneten is hozzáférhetők. A honlapon közzétett adatok szerint az adatbázis kb. 1,5 millió bejegyzést tartalmaz, amelyből 400 000 kifejezetten svájci vonatkozású. A TERMDAT internetes és intranetes verziója nem egyezik meg teljesen: az intranetes változat két felületből és adatbázisból áll. A TERMDAT/EDIC a validált nyelvi adatokat, míg a TERMDAT/MODS az erre a célra tartott tréningen részt vett és szerkesztésre jogosult személyek nem validált bejegyzéseit tartalmazza.

A kancellária nyelvi központjában a fordítók a jogászokkal karöltve dolgoznak, majd a lefordított és ellenőrzött szövegek a terminológusokhoz kerülnek. A terminusok kézi kivonatolását követően a terminológusok előkészítik a terminográfiai adatlapokat, majd azokat szakértő (jogász) részvételével, megbízható források felhasználásával terminológiai munkacsoportokban megvitatják. Csak a többszintű validálást követően kerülhetnek be a terminusok a végleges terminológiai adatbázisba. A nyelvi adatok megbízhatóságát kódokkal is jelzik. A validálást követően a megbízhatósági kód az 1-től 5-ig terjedő skálán a 4-es jelölést kapja, mert az 5-ös kódot a szabványosított terminusok számára tartják fenn. Külön érdekesség, hogy terminológiai munka nemcsak a központban, hanem az egyes kantonokban is folyik, ahonnan az adatokat szintén a központi adatbázisba töltik fel. Ezzel egyfelől elismerik a kantonok autonómiáját, illetve az adatbázison belül a bejegyzéseket többek közt a számontartás végett sorolják a különböző kantonokhoz.

A terminográfiai cédula három fő részből áll: bal oldalt a hasonló szavak listája, középen felül egy azonosító adatokat tartalmazó fejléc szerepel, alatta pedig a különböző nyelvek szerint besorolt nyelvi adatok vízszintes sorokba

rendezve található meg. Külön útmutató segíti a számos rövidítés pontos értelmezését; ezek a következőket jelölik, különválasztva a fejlécben és az alatta megjelenő adatokat:

- a fejlécben szerepel az illetékes terminológiai hivatal (BE), a szószedet (TY) és az ahhoz kapcsolódó szószedet (NB), a fogalom azonosítószáma (NI), a szakterület (CM), a szerző (AU) és a megbízhatósági kód (CF);
- alatta található a nyelvi adatok: a terminus és a szinonima (VE), a rövidítés (AB), a kulcsszó (MC), a definíció (DF), a kontextus (PH), a megjegyzés (NT), mint például regionális használat (kanton jelölése), az országkód (PS) és a forrás (RF), amely lehet jogszabályi hivatkozás is.

Bár az adatbázisban számos információ fellelhető, azonban a fogalomközpontúságra épülő terminológiai adatbázisok központi kategóriája, a definíció nem minden esetben, legtöbbször csak egy rövid mondat formájában, tömör meghatározásként jelenik meg, éppen ezért az internetes megjelenítési felület alapján a TERMDAT-ot az egyszerű adatbázisok kategóriájába soroltam.

Érdeemes azonban megemlíteni, hogy a terminológiai munkának Svájcban igen nagy hagyománya van. A közigazgatáson belüli összehangolt együttműködésnek köszönhetően a jogszabályok hatálybalépésekor interneten nemcsak a jogszabályok szövegeinek különböző nyelvi változatai lelhetők fel, hanem abban az időpontban már a TERMDAT adatbázisban a terminusok is elérhetők és tanulmányozhatók.

2.2. A terminológiai adatbázisok hagyományos változata

Ezen a ponton jogosan felvetődhet a kérdés, hogy egy terminológiai adatbázisnak vajon milyen adatokat kell minimálisan tartalmaznia. A terminográfiai cédula felépítését pontosan ki kell dolgozni, hogy csak néhány érvet említsünk:

- ha meghatározatlan struktúrájú adathalmazzal rendelkezünk: az lehetetlenné teszi a keresést;
- ha nem rögzítik az adatbevitel dátumát: nincs információ a naprakészségről;
- ha hiányoznak a források és a jóváhagyás: kétes információkkal rendelkezünk, amelyek megbízhatósága nem ellenőrizhető.

Érdeemes ezen felül elrugaszkodni a hagyományos, nyomtatott segédeszközökre jellemző gondolkodásmódtól, és a webes felület adta lehetőségeket maximálisan hasznosítani.

A terminológiai adatbázisok építéséhez léteznek szabványok (12620:1999; 12620:2009), illetve kutatók is foglalkoztak a kérdéssel (Arntz et al. 2009: 223, Schmitz 2011: 238). Arntz et al. (ibid.) egy sematikus ábrát is mellékel (1. ábra), amely az egyszerű terminológiai adatbázis terminográfiai cédulájának alapvető leíró mezőit (adatmezőit) tartalmazza, mint például: szakterület, nyelv, azonosító szám és egyéb kódok, terminus, nyelvtani jellemzők, definíció

és kontextus, szinonima, szerkesztők, dátum; kiemelendő, hogy a nyelvi adatok mindegyike mellett szerepelnie kell a forrásnak.

1. ábra

Az egyszerű terminológiai adatbázis terminográfiai cédulájának sematikus rajza
(Arntz et al. 2009: 223)

Fachgebiet(e)			Sprache
Teilbestand	Projektcode	Notation	Klassifikations- schlüssel
Benennung			Quelle
(Kurzformen, Abkürzungen, orthographische Varianten)			Grammatische Angaben
Definition(en)			Quelle(n)
Kontext(e)			Quelle(n)
Bemerkungen			
Synonyme (falls nicht als separater Eintrag, dann mit Angabe der (Quelle))			Quelle(n)
Erfasser – Datum	Bearbeiter – Datum		Eintragsklasse

A hagyományosnak vagy klasszikusnak nevezhető terminológiai adatbázisok, adatbankok szigorúan onomasziológiai felépítésűek, azaz a *fogalomközpontú megközelítés* alapján rendezik az adatokat. Ez azt jelenti, hogy az adatbázis központi eleme az azonosító kódszámmal ellátott fogalom, amelynek megjelenési formája a definíció; egy fogalomhoz pedig egy terminus és egy terminográfiai cédula rendelendő hozzá. A szoftverek általában lehetővé teszik az adatok különböző szinteken történő tárolását (*entry level, index level, term level*). A fogalomközpontúság megvalósítása érdekében a gyakorlatban a terminológiai adatbázisok adatainak bevitele legtöbbször három szinten történik:

- (1) a fogalmi szinten, amely a fogalomazonosító kódszámot és egy vagy több nyelven a fogalomazonosító kódszámmal ellátott definíciót tartalmazza;
- (2) az index szinten, amely informatikai szempontból fontos a használt anyanyelv vagy idegen nyelv megadása, ún. indexálása miatt;
- (3) a jelölő szintjén, amely a fogalomhoz hozzárendelt jelölő és egyéb adatok megadására szolgál.

A fogalomközpontúság mellett a terminológiai adatbázisok másik alapelve a *terminusautonómia*, azaz a terminus önálló szerepeltetése. Ezt azt jelenti, hogy az adatbázison belül a szerkesztők egy fő terminus használatára törekszenek, tehát egy fogalomhoz egy fő terminust (*main term*) rendelnek hozzá, a szinonimákat pedig külön bevitelként kezelik. Ezt a két alapelvet több szabvány (ISO 704:2009, ISO 12200:1999 és az ISO 16642:2003) is tartalmazza (Schmitz 2010; 2011: 238).

Ezzel kapcsolatban érdemes megemlíteni, hogy Demeczky (2008: 201) tanulmányában leírtak szerint az IBM vállalaton belül a terminológiai adatbázis két különböző megjelenítési felülettel is rendelkezik. Az egyik a *fogalomközpontú*, a másik a *szóközpontú* felfogást és megjelenítési módot érvényesíti. A szóközpontú megjelenítés megmutatja egy jelölő összes adatát, alakváltozatait, nyelvtani jellegzetességeit, szövegkörnyezetét és a szó különböző jelentéseiként tárolva a nyelvi jel által jelölt fogalom meghatározását vagy meghatározásait, ezáltal formailag elektronikus szótárra emlékeztet. Ezzel szemben a fogalomközpontú megjelenítés csak egyetlen fogalmat mutat, amelynek megadja definícióját, a fogalmat jelölő szavakat (szinonimákat, ekvivalenseket), a tárgykört és a kapcsolódó fogalmakat, vagyis érvényesül a terminusautonómia elve. A korábban említett felépítési elv azonban nem tévesztendő össze a megjelenítési móddal. A megváltoztatott felület oka az, hogy meg kívánták könnyíteni a munkavégzést a hagyományos szótári struktúrához szokott felhasználók számára.

A fentiek alapján a hagyományos vagy klasszikus adatbázisok kategóriájába olyan típusokat soroltam, amelyeknél érvényesül a fogalomközpontúság és a terminusautonómia alapelve, és egy terminushoz – az elektronikus szótári jellegtől elrugaszkodva – egy terminográfiai adatlapot rendelnek hozzá.

2.2.1. Az Európai Unió intézményközi terminológiai adatbázisa (IATE)

Az Európai Unió 23 hivatalos, és latin nyelven – 2010. évi adat szerint – 8,9 millió terminust tartalmazó intézményközi terminológiai adatbázisa (InterActive Terminology for Europe – IATE) (<http://iate.europa.eu>) 2007 óta érhető el a nagyközönség számára is, és ez nevezhető a fordítók körében a legismertebb és legtöbbet használt terminológiai adatbázisnak. Felépítéséről részletes elemzést olvashatunk Rádai-Kovács (2009), Fischer (2008), Lesznyák (2010a, 2010b) és Tamás (2010) írásaiban, ezért jelen tanulmányban csak legfontosabb jellemzőit emelem ki.

Az egyes terminusokra vonatkozó adatok külön terminográfiai cédulán szerepelnek, az alapvető adatmezők: a témakör, a definíció és forrása, a meg-

jegyzés, a kifejezés (azaz a terminus), esetleg referenciával (ekkor hiperlink feltüntetésével szerepel), a megbízhatóság és a bejegyzés kelte. A hiperlinkeknél előfordulhat, hogy a külső hivatkozások néhány esetben elavultak, azaz nem érhető el a keresett weboldal. Mivel ez sajnos általában igaz, éppen ezért egyre gyakrabban szokás a kiegészítő információkat a kontextus vagy megjegyzés adatmező alatt feltüntetni.

Ami az adatbázis erőssége, az egyben a gyenge pontja is: rendkívül sok adatot tartalmaz. Megszületésekor több uniós intézmény adatait szűrés nélkül összesítették, és a szükséges ellenőrzést utólag igyekeznek elvégezni (Lesznyák 2010a), ami már önmagában is hatalmas munkát jelent, miközben az adatbázis folyamatosan bővül is, és ez természetesen megbízhatósági problémákhoz vezet. További gond, hogy a terminográfiai cédulák nem minden esetben tartalmaznak definíciót, előfordul, hogy a kontextus helyettesíti azt. Már kidolgozott források híján ilyenkor ideális esetben a definícióalkotás a terminológus feladata. A nyelvi adatok megbízhatóságát az adatbázisban csillaggal jelzik, ami külön értelmezésre szorul. Kiemelendő azonban, hogy – a korábban említett Termin adatbázison kívül – a tanulmányban elemzett rendszerek közül ez az adatbázis tartalmaz magyar nyelven is terminusokat.

2.2.2. A TERMit

A TERMit terminológiai adatbank a Trieszti Tudományegyetem Fordító- és Tolmacsképző Intézetében a hallgatók aktív bevonásával készül, jelenleg csak intraneten érhető el (<http://www.messaggiami.net/sslmit/termit.htm>). Olasz, angol, német, francia, orosz, spanyol, portugál, horvát és kínai nyelven kb. 50 000 terminust tartalmaz. A TERMit célcsoportját elsősorban szakfordító- és tolmács hallgatók, valamint más karok diákjai képezik, másodsorban azonban gyakorlati szakembereknek, szakfordítóknak, tolmácsoknak, illetve a terminológia iránt érdeklődőknek is ajánlják. A terminológia területén jelentős múlttal rendelkező intézet berkein belül eleinte hagyományos módszerrel rögzítették az adatokat, majd a fokozatos fejlesztéseket követően 2002-ben született meg az elektronikus terminológiai adatbank, amelyet azóta is folyamatosan fejlesztenek.

Az adatok két cédulán szerepelnek: a terminográfiai és a bibliográfiai cédulán. Algoritmusa aprólékosan kidolgozott (Magris 1996, magyarul Tamás 2009; 2010), a hallgatók szakdolgozatuk részeként a vizsgált tárgykör (domén) terminusait már eleve a TERMit legapróbb részletekig kidolgozott szerkesztési útmutatója alapján készítik el.

A terminográfiai cédulán nemcsak a definíció szerepel minden esetben, hanem az ekvivalencia mező is. A hagyományos felépítésnek megfelelően a definíció a terminológiai adatbázisban központi szerepet játszik, pontosságára és megbízható forrásra nagy hangsúlyt fektetnek. Az ekvivalencia mezőben információt találunk arról, milyen szintű ekvivalencia áll fenn a terminusok között: teljes, részleges, vagy nem áll fenn ekvivalencia. A részleges ekvivalencia és az ekvivalencia hiánya esetében felsorolást kapunk a fogalmak jellemzőinek eltéréseiről, sőt az adatbázis fordítási ekvivalenst is megad úgy, hogy jelzi: terminusjavaslatról, nem a szakma által elfogadott és használt terminusról van szó.

Az adatok megbízhatóságát az adja, hogy minden esetben szakember ellenőrzi őket. Részletes kidolgozottsága és megbízhatósága miatt ez az adatbázis a hagyományos változatok közül is prototípusnak tekinthető.

2.3. A terminológiai adatbázisok összetett változatai

Az e csoportba sorolt adatbázisok alapvető jellemzői megegyeznek a hagyományos adatbázisok jellemzőivel, ezért csak a különbségeket és a kreatív elemeket ismertetem.

2.3.1. Az EOHS Term

Az EOHS Term tudásbázis (www.eohsterm.org) szintén egyetemi műhely terméke, a Bolognai Tudományegyetem Fordító- és Tolmácsképző Intézet műhelyében készült, ahol ma már megrendelésre is készítenek hasonló termékeket. Az interneten 2003 óta tanulmányozható, egy viszonylag szűk szakterületet, a munkahelyi baleset-megelőzésről és biztonságról szóló jogszabályok anyagának kb. 800 terminusát dolgozza fel négy (olasz, angol, francia, német) nyelven.

A terminológiai adatbázison belül ötféle kiindulási keresési lehetőség áll rendelkezésre: az összes adat megjelenítése alfabetikus sorrendben az adott nyelven belül; az adott doménen belül az aldomének szerint csoportosított terminusok listája; többnyelvű keresés táblázatos formában az ekvivalensek jelölésével (többnyelvű glosszárium); egyszerű keresés és részletes keresés. A terminográfiai cédulákon szintén jelölik a terminusok közti ekvivalenciaszintet, amelyhez különböző írásjeleket használnak: a teljes ekvivalencia jelöléséhez az egyenlőségjelet (=) választották, a részleges ekvivalenciát jele: \pm , az ekvivalencia hiányát pedig a \sim mutatja. Ezek a jelek az egyes idegen nyelvű ekvivalensek vagy kapcsolódó terminusok előtt szerepelnek, és a fő terminushoz való viszonyukat mutatják.

A tudásbázis elnevezés is jelzi, hogy nem egyszerűen adatbázisról vagy adatbankról van szó, hanem egy olyan segédeszközzel, amely a terminológiai adatbázison kívül más ismeretelemeket is tartalmaz: a jogszabályok gyűjteményét és a terminológiai rendszerek grafikus ábrázolását. A jogszabályokon belüli keresést a források könyvtára négy nyelven teszi lehetővé. Ezen belül két funkció is létezik: tanulmányozhatók az annotált jogszabályok, és konkordanciák is lekérhetők. A másik újdonság a terminológiai rendszerek gyűjteménye, amely lehetővé teszi az elemzett domén terminológiai hálójának grafikai megjelenítését. A szakfordító ennek segítségével egy-egy terminus megfelelő fordításához rálátást kap a terminológiai rendszerre, azaz a terminusok közti alá-, fölé- és mellérendeltségi viszonyokra. A három elem, azaz az adatbank, a források könyvtára és a terminológiai rendszerek grafikai ábrázolása között az átjárás minden esetben biztosított, és ezek ennek köszönhetően együttesen komplex rendszert alkotnak.

2.3.2. A BISTRO

A Bolzanói Európai Akadémia Szaknyelvi és Többnyelvűségi Intézetének (*Europäische Akademie Bozen/Accademia Europea di Bolzano, Institut für*

Fachkommunikation und Mehrsprachigkeit/Istituto di comunicazione specialistica e plurilinguismo) jogi terminológiai projektje, a BISTRO (*Informationssystem für Rechtsterminologie/Sistema informativo per la terminologia giuridica*) (<http://eurac.edu/bistro>), amely azért jött létre, hogy a dél-tiroli kisebbség, azaz a német és ladin ajkú népesség számára megkönnyítse az igazságügyi és közigazgatási feladatok ellátását. Használatára a hivatalos honlapokon is felhívják a figyelmet.

Az 1992-ben alapított Bolzanói Európai Akadémia innovatív kutatóintézet, elsődlegesen a többnyelvűségre és a környezetvédelmi kérdésekre koncentrál, ezen belül tevékenysége öt kutatási területet ölel fel: alkalmazott nyelvészet, kisebbség és autonómia, fenntartható fejlődés, kulturális menedzsment és természettudományok. Az intézetben gazdasági, jogi, természettudományi szakemberek és nyelvészek végeznek kutató tevékenységet.

Maga a BISTRO elnevezés valóban a gyorsítkezésre utal, a kutatók a névválasztást annak etimológiájával indokolták: amikor Napóleon vereségét követően a szövetséges erők orosz katonái Párizsba értek, akkor a pincéreket a „*Bystro!*” ‘gyorsan’ szóval biztatták a minél fürgébb kiszolgálásra. Állítólag innen származik a vendéglátóiparban magyar nyelven is használatos *bisztró* elnevezés. A terminológiai információs rendszer célja pedig valóban az, hogy gyors kereséssel és (a hagyományos szótárakhoz képest) többletinformációk nyújtásával a felhasználó számára hasznos és megbízható információkat nyújtson.

A BISTRO a következő szövegtörzseket tartalmazza (Streiter et al. 2004):

- (1) egy kétnyelvű szövegtörzset: jogszabályokat olasz és német nyelven, illetve
- (2) egy háromnyelvű szövegtörzset: közigazgatási szövegeket olasz, német és ladin nyelven.

Az információs rendszer a következő elemekből épül fel:

- (1) A *term search* funkció alatt: egy olasz, német és ladin nyelven 50 000 terminust tartalmazó adatbank, amelynek adatmezői a következők: terminus, definíció, kontextus, ekvivalens, forrás, országkód.
- (2) A *corpus search* funkció alatt például:
 - CATEX: párhuzamos szövegrészek elemzésére nyílik lehetőség;
 - KWIC: a rendszer egynyelvű annotált szövegszegmenseket kínál fel, amelyekről azonban a párhuzamos szövegekhez (CATEX) hiperlink révén vissza lehet térni.
- (3) A *term tools* funkciót az értelmezni kívánt szöveg bevitelével a következőkre hasznosíthatjuk:
 - terminusfelismerés
 - terminuskivonatolás.

Az adatbankban a keresés leszűkíthető kizárólag a szabványosított terminusokra. Ezen felül a BISTRO a felsőoktatási terminusokra egy külön kétnyelvű adatbázist is tartalmaz.

A BISTRO nem lezárt projekt, folyamatosan bővül és fejleszthető. A német nyelv területén segítséget nyújt azon nehézségek megoldásában, amelyek abból erednek, hogy az olasz jogi fogalmak és terminusok német nyelvre történő fordításakor a többi, német hivatalos nyelvet használó jogrendszerhez próbálnak igazodni: a németországi, az osztrák és a svájci jogrendszerhez, amelyek közül – Dél-Tirolról lévén szó – természetesen az osztrák előnyt élvez. A BISTRO használatában érdekeltek a helyi köztisztviselők, jogászok, fordítók, tolmácsok és lakosok.

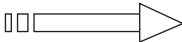
2.4. A terminológiai adatbázisok típusainak áttekintése

Az áttekintő táblázatban – az egyszerűbb eszközöktől az egyre összetettebb felé haladva – az interneten elérhető megjelenítési felületet, a felépítésen belül az adatmezőket és a kiegészítő elemeket figyelembe véve kísérletet tettem az adatbázisok kategóriákba történő besorolására. Az elemzett adatbázisokat az alábbi fő kategóriák szerint csoportosítottam:

- (1) egyszerű adatbázis: Termin, Termium Plus, TERMDAT;
- (2) hagyományos (klasszikus) adatbázis: IATE, TERMit;
- (3) összetett adatbázisok: EOHS Term, BISTRO.

2. ábra

Terminológiai adatbázisok besorolásának áttekintő táblázata

Alapváltozat:	Egyszerű:	Klasszikus:		Összetett:	
Glosszárium (pl. Excel-táblázat)	Termin Termium Plus TERMDAT	IATE	TERMit	EOHS Term	BISTRO
-					+
KREATIVITÁS 					

Az egyszerű két- vagy többhasábos, esetleg excel-táblázat formájában készült glosszárium és az összetett tudásbázisok és terminológiai információs rendszerek között igen nagy a különbség. Véleményem szerint azonban minden eszköznek megvan a maga létjogosultsága, mert a glosszárium akár egyéni, akár csoportos fordításnál konkrét szövegeknél használt ad hoc megoldások rögzítésére – az egységes használat érdekében – jó szolgálatot tehet, de ennek az eszköznek a megbízhatóságával érdemes tisztában lenni. Ellenben a fordítóirodáknak a minőség biztosítása érdekében ennél jóval összetettebb eszközre is szükségük van: aprólékosan kidolgozott, egységes terminushasználatot biztosító adatbázisra, adatbankra, tudásbázisra vagy terminológiai információs rendszerre, amely tartalmazza a problémás vagy egyszerűen csak egységesítésre szoruló

nyelvi adatokat, esetleg párhuzamos szövegeket, jogszabályokat, terminológiai rendszereket bemutató gráfokat (ontológiai rendszereket) és egyéb kreatív elemeket. Mivel ezek az eszközök rugalmasan alakíthatók, ezért igény szerint további elemekkel bővíthetők.

3. A terminológusról és feladatairól

Az eszközök áttekintését követően érdemes a terminológiai adatbázisok létrehozását koordináló személyre is röviden kitérni és megvizsgálni, vajon mi a terminológus (vagy terminológia-menedzser) szerepe: melyek a feladatai, mi az, ami munkájában adott, és mennyire lehet kreatív. Ahogyan a fordító feladata sem az, hogy „kitaláljon” terminusokat, vagy kizárólag a megérzéseire hagyatkozzon, ma a terminológus sem „mindentudó”, hanem vállalaton vagy intézményen belüli terminológia-menedzser, aki kidolgozza a vállalati stratégiát, és meghatározott keretek között végzi feladatát. Felméri az igényeket, kezeli a nyelvi adatokat, gondoskodik azok rögzítéséről és közzétételéről. A szoftverháttér kiválasztásában egyeztet, felelős a terminológiai adatbázis felépítéséért, szerkesztéséért, a terminológiai elvek és módszerek érvényesítéséért, a megbízhatóságot biztosító kritériumok érvényesüléséért. Gondoskodik az adatok karbantartásáról, a célzott frissítésekről, a csapatmunka koordinációjáról. Ennek érdekében konzultál, egyeztet, workshopokat szervez, és karöltve dolgozik:

- az informatikussal;
- a nyelvi szakemberrel (fordító, lektor);
- az adott domén/tárgykör szakemberével (jogász, közgazdász, mérnök, orvos stb.);
- sőt, az ügyfelek visszajelzéseit, esetleges reklamációit sem hagyja figyelmen kívül.

Ez nem azt jelenti, hogy a terminológus ne rendelkezzen nyelvi vagy tárgyi ismerettel. Az adatok rögzítésében és közzétételében is van mozgástér, munkája során megoldásokat kell keresnie például az alábbi kérdésekre:

- Milyen felépítésű adatbázis felel meg leginkább a felhasználói igényeknek: szükség van-e jogszabályi hivatkozásokra, ábrára vagy fotóra (például műszaki terminus esetében), külső hivatkozásra (hamar elavulhat, ezért szerencsésebb a kontextus beillesztése), terminológiai rendszer ábrázolására stb.?
- Ha nincs a terminusra definíció, akkor a terminológus a fogalmi jellemzők alapján alkothat-e definíciót?
- Melyik definíció típus felel meg leginkább a felhasználók igényeinek?
- Hogyan jelölje a terminusok közti ekvivalencia-szintet? Milyen kategóriákat használjon?
- Melyik a legmegbízhatóbb forrás?
- Milyen szakemberhez forduljon?

Tehát a terminológia-menedzser fő feladatai közé tartozik, hogy háttérrel nyújtson a csapatmunkához, megbízható forrásokat gyűjtsön, konzultáljon a megfelelő szakértővel (nyelvi aspektusból és a tárgyismeret szempontjából egyaránt), és felügyelje a terminológiai elvek és módszerek érvényesülését.

Türelmet és precizitást igénylő, aprólékos munkáról van szó, amely véleményem szerint kreativitást is kíván, de azt meghatározott keretek között teszi lehetővé. Igaz ez például a terminológiai adatbázis felépítésének megtervezésére, hiszen a nyelvészeti algoritmus kidolgozásával el kell döntetni, hogy az adott terminográfiai cédulán milyen adattípusokat, illetve adatokat (tartalmat) érdemes előnyben részesíteni. A végső cél az, hogy az adatbázis könnyen hozzáférhető, felhasználóbarát környezetben, egy helyen, megbízható adatok nyújtásával úgy kínáljon a fordító számára megoldásokat, hogy az egyben túlmutasson az egyszerű behelyettesítésen. A terminológiai adatbázis a többletinformációknak köszönhetően ezt lehetővé teszi, mert mérlegelési lehetőséget is biztosít, az információk széles körű közzétételével pedig mód van a terminusok használatára és minőségi munka végzésére.

4. Összegzés

Tanulmányomban kísérletet tettem a különböző típusú terminológiai adatbázisok leírására és hármas csoportosításukra. Az egyszerű terminológiai adatbázisokra jellemző, hogy nincsenek elég aprólékosan kidolgozva, az adatmezők száma általában igen kevés, illetve hogy a fogalomközpontúság mellett nem érvényesül az terminusautonómia elve. Előfordul, hogy megőrzik a szólista (glosszárium) jelleget, emiatt a megjelenítési felület inkább elektronikus szótár-ra emlékeztet.

A hagyományos terminográfiai adatbázisokat ellenben már aprólékosan kidolgozták, az adatmezők száma megfelel a minimálisan előírt adatmennyiségnek vagy meg is haladja azt, központi elemük a definíció, és érvényesül a terminusautonómia elve.

Az összetett terminológiai adatbázisok, adatbankok a hagyományos változaton túl további ismeretelemeket vagy kiegészítő eszközöket tartalmaznak. Megtalálhatjuk bennük jogszabályok gyűjteményét, terminológiai rendszerek grafikai ábrázolását vagy akár terminuskivonatoló és terminuskinyerő segéd-eszközöket is. Mivel általában rugalmasan alakíthatók, ezért további elemekkel bővíthetők, tehát a lehetőségeknek az igények és a kreativitás szabnak határt.

Irodalom

- Arntz, R., Picht, H., Mayer, F. 2009. *Einführung in die Terminologearbeit*. Hildesheim, Zürich, New York: Georg Olms Verlag. (6. Aufl.)
- Bullo, F. 2009. Introduzione alla terminologia del diritto. In: Cavagnoli S., Ioratti Ferrari E. (eds.) *Tradurre il diritto. Nozioni di diritto e linguistica giuridica*. Milano: Cedam. 223–258.

- Cabré, M. T. 1998. *Terminology. Theory, Methods and Applications*. (Terminology and Lexicography Research and Practice 1) Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Castagnoli, S. 2003. *Creazione di una knowledge base multilingue in materia di sicurezza sul lavoro: database terminologico quadrilingue, codifica e modalità di interrogazione del corpus di riferimento*. Dissertazione. Alma Mater Studiorum Università di Bologna. Scuola Superiore di Lingue Moderne per Interpreti e Traduttori. Kézirat.
- Demeczky J. 2008. Terminológia a szoftveriparban. *Magyar Terminológia* 1. évf. 2. szám. 189–204.
- Fischer M. 2008. Az európai uniós fordítás és terminusalkotás magyar vonatkozásai. *Magyar Nyelvőr* 132. évf. 4. szám. 385–402.
- Fóris Á. 2005. *Hat terminológia lecke*. Pécs: Lexikográfia Kiadó.
- Lesznyák Á. 2010a. Kulisszatitkok az uniós terminológiáról. Elhangzott: *Fordítók és Tolmacsok Őszi Konferenciája*. Budapest, Budapesti Corvinus Egyetem, 2010. október 1.
- Lesznyák Á. 2010b. Az európai uniós intézmények terminológiai adatbázisa: A IATE. *Magyar Terminológia* 3. évf. 2. szám. 161–181.
- Magris, M. 1996. Costituzione di una banca dati terminologica presso la S.S.L.M.I.T. di Trieste. *Ritt = Rivista Internazionale di tecnica della traduzione*, n. 2, Trieste: Università degli Studi di Trieste. 138–159.
- Rádai-Kovács É. 2009. *Az euroterminus, avagy az európai uniós terminológia jellemzői, különös tekintettel az újlatin nyelvekben megjelenő sajátosságokra*. Doktori disszertáció. ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola. Budapest. Kézirat.
- Sermann E., Tamás D. 2010. Hogyan definiálhatjuk a fordítói adatbázist? Egy olasz és egy spanyol fordítói terminológiai adatbázis vizsgálata. In: Károly K., Fóris Á. (szerk.) *Nyelvek találkozási pontjai a fordításban. Doktori kutatások Klaudy Kinga tiszteletére*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 101–116.
- Sermann E., Tamás D. 2012. Elektronikus szótár vagy terminológiai adatbázis? *Társadalmi változások – nyelvi változások*. A XXII. MANYE Kongresszus. Elhangzott: Szeged, 2012. április 12–14. (Megjelenés alatt a konferenciakötetben.)
- Schmitz, K-D. 2010. A Closer Look at Terminology Management Systems. Elhangzott: *International Terminology Summer School (TermNet)*. University of Vienna, Center of Translation Studies, 24–28 May 2010.
- Schmitz, K-D. 2011. Managing terms in terminology management. *Magyar Terminológia* 4. évf. 2. szám. 238–245.
- Tamás D. 2009. A trieszti TERMit adatbázis vizsgálata. *Magyar Terminológia* 2. évf. 2. szám. 213–235.
- Tamás D. 2010. *A gazdasági szakszövegek fordításának terminológiai kérdéseiről az olasz–magyar nyelvpár esetében*. Doktori disszertáció. ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola, Budapest. Kézirat.

Internetes hivatkozások

- Castagnoli, S. 2006. *Turning a termbase into an integrated knowledge base: the Environmental and Occupational Health & Safety terminology website*. Proceedings of „La Formazione in Terminologia”, *mediAzioni* 3, On-line Journal of Interdisciplinary Studies in Languages and Cultures. http://www.mediazionion-line.it/monografici/castagnoli_ita.htm (a letöltés ideje: 2009. július 23.)

Streiter O., Ralli N., Ties I., Voltmer L. 2004. BISTRO. The Online Platform for Terminology Management: Structuring Terminology without Entry Structures. <http://www.eurac.edu/en/research/institutes/multilingualism/Documents/bistro/lans.pdf> (letöltés ideje: 2011. március 12.)

Források

Szabványok

ISO 12200:1999 Computer applications in terminology – Machine-readable terminology interchange format (MARTIF) – Negotiated interchange.

ISO 16642:2003 Computer applications in terminology – Terminological markup framework.

ISO 704:2009 Terminology work – Principles and methods.

Elektronikus források

external.kim.gov.hu (a letöltés ideje: 2012. március 14.)

<http://www.termiumplus.gc.ca> (a letöltés ideje: 2012. március 14.)

www.termdat.ch (a letöltés ideje: 2012. március 12.)

<http://iate.europa.eu> (a letöltés ideje: 2012. március 14.)

<http://www.messaggiami.net/sslmit/termit.htm> (a letöltés ideje: 2010. május 26.)

www.eohsterm.org (a letöltés ideje: 2012. március 14.)

<http://dev.eurac.edu> (a letöltés ideje: 2012. március 12.)

<http://eur-lex.europa.eu> (a letöltés ideje: 2012. március 14.)

Műszaki szakszövegek fordítási problémái (Német–magyar nyelvpár)

Zabóné Varga Irén

E-mail: zabone.iren@bgk.uni-obuda.hu

Kivonat: A dolgozat célja azoknak a vizsgálati eredményeknek a bemutatása, amelyeket Susanne Göpferich (1998) szövegtipológiájából kiindulva végeztem elsősorban német–magyar fordítási irányban, eredeti és fordított szövegeken. A vizsgálataim főként a terminushasználatra irányultak, de az eredmények bemutatása során kitérek azokra a szövegspecifikus kontrasztív nyelvészeti problémákra is, amelyeket az eredeti és fordított szövegek összevetése során észleltem. A német nyelvű szakirodalom szerint a szövegtipológiák felállítása, az eredeti nyelven történő szövegalkotás, illetve a fordítás elősegítése miatt egyaránt fontos és hasznos (Stolze 1999). A szövegtípus egyértelmű meghatározása olyan információkat szolgáltat a fordító számára, amelyek jelentősen hozzájárulnak a fordítás minőségének javításához. Ilyen információk lehetnek például a célközönség meghatározása, az adott szövegtípusra jellemző célnyelvi makro- és mikrostrukturális szerkezetek és a terminushasználat. A terminusok használatára irányuló vizsgálatokban a Fóris (2005a) által a terminológiai normáról és terminológiai ekvivalenciáról írottakat is alapul vettem. A konkrét szövegelemzéseket három különböző szövegtípuson végeztem. Az egyik szöveg esetén lehetőségem volt egyazon szöveg többféle fordításának összehasonlítására, melyek közül az egyiket profi szakember és fordító készítette, a többit pedig jó nyelvtudással rendelkező gépészmérnök hallgatók. A másik két szövegtípusnál több, különböző fordítótól származó szöveget elemeztem. A dolgozatban a szövegekből vett példák segítségével bemutatom azokat a tipikus problémákat, amelyek műszaki szakszövegek németről magyarra fordításánál előfordulnak.

Kulcsszavak: szaknyelv, műszaki fordítás, szövegtipológia, terminológiai problémák, fordítási nehézségek

1. Bevezetés

Magyarországon korábban a műszaki képzést nyújtó felsőoktatási intézményekben foglalkoztak a műszaki szaknyelv kutatásával, és az elért eredményeket saját kiadású periodikákban és gyűjteményes kötetekben jelentették meg (pl. BME Nyelvi Intézet *Folia Practico-Linguistica*). Az utóbbi időben azonban kevés olyan tanulmány jelent meg, amely az írott műszaki szaknyelv kutatásával és sajátosságaiával foglalkozik (pl. Sturcz 2010). Sturcznál a következőket olvashatjuk:

Amikor a műszaki szaknyelvek hazai kutatási bázisairól beszélünk, akkor mindenekelőtt a műszaki felsőoktatási intézmények nyelvi egységeiről kell említést tenni, ahol az 1970-es, az 1980-as években széles

körben folytak, illetve indultak el ilyen munkák (BME, NME, VVE). [...] A kilencvenes évek második felében ezek a műhelyek szervezet-átalakítási, személyi és anyagi okok miatt meggyengültek, ennek következtében a műszaki szaknyelvvvel kapcsolatos publikációk erősen lecsökkentek, de úgy tűnik, a téma iránti tudományos érdeklődés is csökkent. (Sturcz 2010: 443–444)

Mivel német nyelvterületen folyamatosan kutatják a műszaki szaknyelvet különböző szempontok szerint, ezért saját vizsgálataim során gyakran a német nyelvű szakirodalomra támaszkodom (pl. Wilss 1977, Snell-Hornby 1994, Schmitt 1999, Göpferich 1998, Stolze 1999).

A műszaki szakszövegek fordítását a német nyelvészeti szakirodalom szinte minden esetben az elsődleges szövegalkotással párhuzamba állítva tárgyalja. Mivel a német ipar sokféle műszaki terméket állít elő, a cégek külön szakembereket alkalmaznak az áruk műszaki dokumentációjának elkészítésére, és gyakran az exportra kerülő termékek mellé tett fordított szövegek is itt készülnek fordító és terminológus bevonásával. A témával kapcsolatos kutatások több területet is magukba foglalnak:

- (1) szaknyelvi kommunikáció
- (2) szövegtipológia
- (3) szövegnyelvészet
- (4) terminológiai problémák
- (5) szakszótárak, adatbázisok
- (6) fordításoktatás
- (7) kontrasztív nyelvészet
- (8) interkulturális vonatkozások

A témával foglalkozó művekben kiindulási pontként mindig felmerül a fordító szakmai és nyelvi ismereteinek kérdése. A legtöbb kutató egyetért abban, hogy a fordítónak mélyreható szakmai ismeretekkel kell rendelkeznie ahhoz, hogy jó minőségű fordítói munkát tudjon végezni. Megfelelő szinten kell ismernie a forrásnyelvet ahhoz, hogy képes legyen a forrásnyelvi szöveget elemző módon feldolgozni. Ezen kívül szükség van jó célnyelvi szövegalkotási képességre is.

A dolgozat rövid betekintést nyújt a műszaki szövegek fordításának területére elsősorban a német–magyar nyelvpárra vonatkozóan. Vizsgálataim során a szövegtipológiai megközelítést választottam kiindulópontként. A műszaki szakszövegeknél azért különösen fontos a szövegtípusok egymástól történő elválasztása, mert a szintaxisban és a terminushasználatban is nagy különbségek lehetnek a különböző szövegfajták között, és ez kihat a fordításra is (Stolze 1999). Baumann (1996) ezen túlmenően egy speciális ismereti rendszert is feltételez a szakszövegek mögött, amelynek összetevői (pl. interkulturális szint, szociális szint, kognitív szint) meghatározzák az eredeti szövegalkotás mellett a szakszövegek fordítását is.

Dolgozatomban a rövid elméleti szövegtipológiai összefoglalást követően szövegelemzések segítségével mutatok be néhányat a német–magyar nyelvpárra jellemző fordítási jelenségek és nehézségek közül. Ezután felsorolom azokat

a nyelvi szerkezeteket és terminológiai problémákat, amelyekre a fordítónak ügyelnie kell műszaki szakszövegek fordításakor. Végül pedig ismertetem a kutatás tervezett további menetét.

2. Szövegtipológia – szakszövegek

2.1. Rövid történeti áttekintés

A fordítás elméleti kérdéseivel foglalkozó tudósok, akik gyakran saját maguk is fordítottak (pl. Cicero, Luther, Schleiermacher), évszázadokon keresztül szinte csak a szépirodalmi szövegeket és a bibliafordításokat vizsgálták, illetve a fordítás során szerzett saját tapasztalataikat írták le. Ezzel párhuzamosan természetesen létezniük kellett már szakszövegek alapján készült fordításoknak is (pl. szerződések, kereskedelemmel kapcsolatos iratok), ezeket azonban nagyon szűk körben ismerték és használták, és a fordítók sem tudatosan végezték tevékenységüket. A XIX., majd később főleg a XX. században az élet szinte minden területére kiható nemzetközi kapcsolatok és együttműködések egyre nagyobb mennyiségű szakszöveg fordítását tették szükségessé. Így az 1950-es évektől kezdve, amikor a fordításkutatók saját, fordításközpontú szövegtipológiákat kezdtek kidolgozni, szinte valamennyien megneveztek egy olyan kategóriát, amelybe különböző szempontok alapján a szakszövegeket besorolták. Megtalálható például a *tudományos szövegek* (Fjodorov 1953), *műszaki szövegek* (Mounin 1963), vagy *nem szépirodalmi, ún. szakszövegek* (Sager 1998) elnevezés mellett a Reiss (1976) skopos-elméletén alapuló *tartalomközpontú szövegek* megnevezés is (Károly 2007), amelyek fordítása során a tartalom hű visszaadása az elsődleges cél abban az esetben is, ha a célnyelven a forma különbözik az eredeti formától. A tudományos szövegelemzések és a fordításoktatásban részt vevők tapasztalatai azonban egy idő után azt mutatták, hogy szükség van további alkategóriák bevezetésére is.

2.2. Susanne Göpferich szövegtipológiája műszaki szövegekhez

Német nyelvterületen a műszaki szakterület szövegtípusaival kapcsolatban merült fel leginkább az igény a további kategorizálásra. Susanne Göpferich a következő négy fő műszaki szaknyelvi szövegkategoriót különítette el egymástól (Göpferich 1998: 89–91):

- (1) **jogi-szabványosító szövegek** (juristisch-normative Texte), pl. szabványok, szabadalmi leírások
- (2) **fejlődésorientált aktualizáló szövegek** (fortschrittsorientiert-aktualisierende Texte), pl. konferenciabeszámolók, kísérleti jegyzőkönyvek, szakfolyóiratok cikkei, monográfiák
- (3) **didaktikus-tanító szövegek** (didaktisch-instruktive Texte), pl. tankönyvek, tudományos ismeretterjesztő cikkek, használati utasítások
- (4) **ismeretösszefoglaló szövegek** (wissenszusammenstellende Texte), pl. enciklopédiák és lexikonok szócikkei, katalógusok, képletgyűjtemények

A fordítás szempontjából a 3. kategória a legfontosabb, ezért Göpferich itt további két csoportot különböztet meg (Göpferich 1998: 94–95):

- a) **ember/technika interakció központú szövegek** (Mensch/Technik-interaktionsorientierte Texte)
- b) **elméleti tudást közvetítő szövegek** (theoretisches Wissen vermittelnde Texte)

Göpferich (1998) *Interkulturelles Technical Writing: Fachliches adressatengerecht vermitteln* című könyvében a szövegekategóriák felállításán kívül sok szempontból vizsgálja az eredeti szaknyelvi szövegalkotást és az eredeti szövegeknek a célnyelvi olvasóközönség elvárásainak megfelelő fordítását. Konkrét grammatikai és mondattani eredetű problémákat is felsorol, amelyek angol–német és német–angol nyelvpárban fordulnak elő a leggyakrabban, elsősorban műszaki szövegek fordításánál. Ezen kívül betekintést nyújt a fordítás közben felmerülő terminológiai problémák megoldásába is.

3. Saját szövegvizsgálatok Göpferich szövegtipológiáját alapul véve

Göpferich kutatásainak eredményeire támaszkodva elsősorban német–magyar és magyar–német nyelvpárban végeztem vizsgálatokat. A magyar és német nyelvterület között a műszaki, tudományos és ipari kapcsolatok már régóta nagyon intenzívek, így sok vizsgálható szöveg áll rendelkezésre, ami természetesen elsősorban németről magyarra fordított szövegeket jelent. Oktatói munkám miatt hosszú évek óta foglalkozom gépészeti, mindenekelőtt járműgépészeti szakszövegekkel. A járműgépészet témakörében szinte minden szövegtípusra találhatunk példákat.

Dolgozatomban most csak a 3a és 3b pontokban megnevezett szövegtípusokon eddig elvégzett vizsgálatok eredményéről írok. A későbbiekben a 2. és a 4. kategóriába tartozó szövegeket is vizsgálni fogok. Az 1. csoport szövegeiről speciális magyarországi helyzetük miatt teszek röviden említést, szövegelemzéseket objektív okok miatt nem tudok bemutatni. A megvizsgált német eredeti szövegek és magyar nyelvű fordításaik felsorolása a dolgozat végén, a *Források* címszó alatt található. Ezen kívül felhasználok azokat a tapasztalataimat is, amelyeket az oktatás során szereztem.

3.1. Jogi-szabványosító szövegek

Bár Göpferich elsősorban az eredeti szövegalkotás szempontjai alapján hozta létre a műszaki szakszövegek szövegekategóriáit, nálunk fordítási szempontból is fontos az első kategória. 2004-es európai uniós csatlakozásunkat követően Magyarországon is kötelező volt fokozatosan bevezetni az Európai Unió szabványokat. Mivel a szabványok három nyelven (angol, német, francia) számítanak eredeti szövegváltozatnak, és ezek elkészítéséről az Európai Szabványügyi Bizottság (a CEN honlapján a teljes fordítási folyamat szabályozásába betekintést

nyerhetünk) gondoskodik, ezért német nyelvterületen ezzel kapcsolatos fordítási feladat nincs. Az egyéb nemzetközi szabványok hivatalos fordítását pedig a Német Szabványosítási Intézet (DIN) készíteti megfelelő szakmai felügyelet mellett. Ezzel szemben Magyarországon számos szabványnak nincs hivatalos magyar nyelvű változata (Fóris és Sermann 2010), pedig a szakszókincs rögzítése és folyamatos megújításának írásbeli megjelenítése miatt fontos lenne a szabványok egységes, szakszerű fordítása. Leggyakrabban azonban több felhasználó külön-külön is elkészíteti ugyanazon uniós szabvány fordítását, és ezért nem születik egy kodifikált, mindenki által elfogadott hivatalos szöveg, amely a terminusokat is egységesen rögzíti (a szabványosításról lásd pl. Pónyai 2010, Fóris és Sermann 2010). Mivel a szabványszövegek részleteinek közzététele még tankönyvekben sem megengedett (MSZT szóbeli közlés alapján, 2011), ezeknek a szövegeknek az elemzésétől eltekintek.

3.2. Didaktikus–tanító szövegek

3.2.1. *Használati utasítások*

A legtöbb műszaki szöveg, amelyet idegen nyelvre is lefordítanak, a didaktikus-tanító szövegek kategóriájába tartozik. A szövegalkotás és a fordítások elemzése szempontjából különösen érdekes és fontos a fentebb említett további két kategória. Azok az elméleti tudást közvetítő szövegek, amelyek ebbe a kategóriába tartoznak, a célnyelvi olvasóközönség igen különböző rétegeit szólítják meg. Ennek megfelelően eltérő például egy tankönyv, szakmai hetilapban megjelenő cikk vagy az interneten található rövid leírás terminushasználata. A többi kategóriába tartozó, egy irányban ható, pusztán ismeretátadásra szánt szövegekkel szemben sokkal felelősségteljesebb a fordító munkája az ún. kétirányú (bidirektionaler Informationsfluss) szövegek fordításánál (Göpferich 1998). Göpferich ide sorolja például a javítási kézikönyveket és a használati utasításokat. Itt az olvasó a szöveget lineárisan és lassan olvassa, kénytelen pontosan megérteni a közölni kívánt tartalmat, mert csak így tudja végrehajtani a leírt utasításokat, sőt, sokszor azonnali visszacsatolása is van a szövegértés helyességéről, amikor például kigyullad a zöld lámpa. A fordító feladatát tovább nehezíti az a helyzet, hogy bármilyen előképzettséggel rendelkező célnyelvi olvasónak meg kell értenie a szöveget (Göpferich 1998). Éppen ezért sajnálatos, hogy a használati utasításokat gyakran erre felkészületlen személyek fordítják, és emiatt egyes mondatok érthetlenné válnak a célnyelvi szövegben:

- (1) Ziehen Sie bei heißgelaufener Pumpe den Netzstecker, und lassen Sie das System abkühlen. (T.I.P. HWK 46/42 házi vízszivattyú használati utasítása, német nyelvű eredeti)
- (1a) A felforrósodott szivattyúnál húzza ki a csatlakozódugót, és hagyja a rendszert lehűlni. (T.I.P. HWK 46/42 házi vízszivattyú használati utasítása, magyar nyelvű fordítás)

A szöveg fordítója a *bei* elöljárószónak valószínűleg csak az általános nyelvben használt ‘-nál, -nél’ helyhatározói jelentését ismerte. A műszaki szaknyelvben

azonban gyakran használják ezt az elöljárót implikációs összevonásra a ‘ha..., akkor...’ összetett mondat szerkezet helyett. A tipikus műszaki szaknyelvi jelenség nem ismerete értelemzavaró fordítási hibához vezetett. (Saját fordításban a mondat így hangzik: „Ha a szivattyú felforrósodott, akkor húzza ki a hálózati csatlakozót, és hagyja a rendszert lehűlni.”)

Két egymással ellentétes jelenség figyelhető meg a megjelölt szövegeknél: a fordítás vagy túlságosan eltér az eredetitől, vagy túlságosan szöveghű. A műfaj fontosságát mutatja, hogy a német szakirodalom a használati utasítások írásának és fordításának nagy figyelmet szentel. Német nyelvészek ezen kívül külön a szakszövegekre vonatkozóan végeznek nyelvészeti szövegerthetőségi kutatásokat is (Niederhauser 1999).

A terminushasználat az elemzett fordításokban gyakran nem következetes, időnként pedig a megértést is korlátozóan szakszerű. Elektromos berendezések használati utasításaiban például mindig találunk olyan figyelmeztetést, amely az áramütés veszélyére hívja fel a figyelmet. Az egyik német eredetiben a következőt olvassuk:

- (2) Eine Missachtung dieser Anweisung ist mit der Gefahr einer elektrischen Entladung verbunden, die zu Personen- und/oder Sachschäden führen kann. (T.I.P. HWK 46/42 házi vízszivattyú használati utasítása, német nyelvű eredeti)
- (2a) Ennek az utasításnak a figyelmen kívül hagyása villamos kisülés veszélyét hordozza magában, ami személyi sérüléseket és/vagy anyagi károkat okozhat. (T.I.P. HWK 46/42 házi vízszivattyú használati utasítása, magyar nyelvű fordítás)

Az elektromossághoz nem túl sokat értő célnyelvi olvasó számára a ‘villamos kisülés’ valószínűleg nem mond semmit, így feltehetőleg csak a mondat mellett található nemzetközileg elfogadott és használt piktogramból fogja megtudni, hogy áramütés veszélye áll fenn. A német forrásnyelvi szöveg olvasója szintén hasonló nehézségbe ütközik az *elektrische Entladung* ‘elektromos kisülés’ olvasásakor.

Ennél a szövegtípusnál gyakran találkozhatunk a magyarra fordított szövegekben pragmatikai betoldásokkal. Ha a fordító úgy ítéli meg, hogy az eredeti szöveg nem hívja fel megfelelő súllyal a célnyelvi olvasó figyelmét az esetleges veszélyhelyzetekre, akkor saját maga kiegészíti a szöveget a szerinte hiányzó információval:

- (3) Vor Wartungsarbeiten muss die Pumpe vom Stromnetz getrennt werden. (T.I.P. HWK 46/42 házi vízszivattyú használati utasítása, német nyelvű eredeti)
- (3a) Karbantartási munkák előtt a szivattyút le kell választani a villamos hálózatról. Ha ez nem történik meg, akkor fennáll az a veszély, hogy a szivattyú véletlenszerűen elindul. (T.I.P. HWK 46/42 házi vízszivattyú használati utasítása, magyar nyelvű fordítás)

Az idézett magyar fordításban az első mondat az eredeti fordítása. A második célnyelvi mondat a forrásnyelvi szövegben nem található. Az ilyen típusú

sú pragmatikai betoldások természetesen más szerepet töltenek be a célnyelvi szövegben, mint az explicitációk a szépirodalmi szövegekben (Klaudy 2004). Az idézett szövegrész esetén a fordító szükségesnek tartotta annak egyértelmű leírását, milyen veszélyhelyzet következhet be, ha a célnyelvi olvasó nem tartja be az utasítást.

3.2.2. Javítási kézikönyvek

A javítási kézikönyveknél egy kicsit más a kiindulási helyzet. Az autó házilag javítását elvégezni szándékozó célnyelvi olvasó hobbiszinten jártas a szakszövegek olvasásában, de nem rendelkezik pontos szakmai és terminológiai ismeretekkel. Az általam elemzett német eredeti szöveg szerzője szem előtt tartotta ezeket a körülményeket, jól olvasható és érthető könyvet írt. A fordítónak is figyelnie kellett volna arra, hogy feleslegesen ne nehezítse az olvasó dolgát. A vizsgált javítási kézikönyvben például a német forrásnyelv *Getriebe* szavát két különböző magyar megfelelővel találjuk a fordított szövegben: ‘sebességváltó’ és ‘nyomatékváltó’. Aki csak a magyar változatot olvassa, és nem szakember, az nem biztos benne, hogy ugyanarról az alkatrészről van szó. Az általam megkérdezett szakemberek többsége is azt mondta, hogy nem teljes a fogalmi azonososság a két magyar terminus között. Hasonló jelenséget találunk a szövegben más helyeken is. Bár a szakirodalomban sokszor hangsúlyozzák, hogy milyen fontos egy szövegen belül a következetes terminushasználat, illetve a szövegben és a hozzá tartozó ábrán a megegyező terminusok ugyanazon célnyelvi terminussal való fordítása, a vizsgált könyvben sajnos gyakran fordulnak elő ezzel ellentétes példák. Pl.: *Kupplungscheibe*: dörzstárcsa (a szótárban), súrlódó tárcsa (a szövegben), tengelykapcsoló tárcsa (az ábrán); *Ausrücklager*: oldó csapágy (a szótárban), kinyomó csapágy (a szövegben), kiemelő csapágy (a szövegben később).

Ugyancsak a fordított szöveg szükségtelen nehezítése figyelhető meg a következő mondatban:

- (4) Die für die Regelung des Katalysators erforderliche Lambdasonde (nur Benziner) ist vor dem Katalysator eingeschraubt. (Etzold 2008)
- (4a) A katalizátor szabályozására szolgáló lambda-szonda (csak benzinatoron) a kipufogó könyökcsőre van becsavarva. (Etzold 2009)

Bár a kötetben számos ábra található, a *kipufogó könyökcső* elhelyezkedését mutató rajzot nem találunk. Az eredetiben azt olvassuk, hogy *vor dem Katalysator* a ‘katalizátor előtt’, ezt a laikus olvasó sokkal könnyebben megérti és beazonosítja. A magyar fordítás lektora járműtechnikus szakember volt. A teljes eredeti és fordított szöveg egybevetése alapján megállapítható, hogy a lektor csak a terminológiai hibákat javította, sőt sokszor valószínűleg túlkorrigálta az esetleges terminológiai pontatlanságokat, amivel a célnyelvi olvasó helyzetét megnehezítette. Mindennek ellenére a végleges célnyelvi szövegváltozat az egységes, következetes terminushasználat követelményének sem tesz eleget. A német eredetiben számtalanszor, akár egymást követően többször is előfordul

az *anschrauben* ‘rácsavaroz’ ige. A magyar fordításban feltehetőleg stilisztikai okokból, a szóismétlést elkerülendő, a következő megoldásokkal találkozunk: a) rácsavaroz, b) felcsavaroz, c) odaerősít, d) rögzít. Míg a német olvasó számára magától értetődő, hogy csavarral kell visszaszerelni egy korábban kivett alkatrészt, a magyar ‘odaerősít’ és ‘rögzít’ igék nem ilyen szemléletesek és egyértelműek.

A fordítást a könyvben szereplő információk szerint egy fordítóiroda munkatársai végezték. Az egyes fejezetek három különböző típusú szövegből állnak. A fejezet elején az ott tárgyalt alkatrészeiről egy rövid műszaki leírást találunk, amely a Göpferich-féle 3. szövegtípus b) pontjához tartozik. Ezt követi az ábrákkal gazdagon illusztrált szerelési útmutató, majd a legvégén táblázatba rendezve a hibáknak, a hibák okának és elhárítási lehetőségeiknek rövid összefoglalója, amely inkább Göpferich 3. a) kategóriájába sorolható, és így funkcionálisan a használati utasításokhoz állnak közelebb. A magyar szövegből egyértelműen látszik, hogy bizonyos átváltási műveleteket minden fordító egyformán végzett el (pl. az infinitív szerkezetek helyettesítése többes szám első személyű ragozott igealakokkal felszólító módban), a mondat szerkezetek átalakítása és a passzív szerkezetek fordítása viszont nagyon vegyes képet mutat, ezeknek a javítását a járműtechnikus lektor láthatólag nem tartotta szükségesnek. A különböző stílusú és minőségű fordított szövegek alapján könnyen felismerhető, hol kezdődik egy új fordító munkája. Ez a fentebb említettek miatt a célnyelvi szöveg terminushasználatára nem vonatkozik.

3.2.3. *Műszaki ismertető szöveg*

Az ebben a szövegtípusban vizsgált fordítások a Bosch *Gépjárműtechnikai ismeretek* című füzetsorozatának egyik szövegéből készültek. A füzetsorozat a cég technikai újdonságait mutatja be, ezeket elsősorban oktatási célra szánják. Összesen tíz fordítást hasonlítottam össze. Ebből egyet profi szakember–fordító készített egy könyvkiadó számára, ez nyomtatott formában is megjelent. A többi kilenc fordítás jó nyelvtudással rendelkező gépészhallgatók munkája. A hallgatók több szakmai tárgyat is németül tanulnak, ez a fordítás pedig a három féléves szaknyelvi képzésüket lezáró dolgozat volt (75 perc), amelynek során csak nyomtatott szótárt használhattak, semmilyen más segédeszköz nem állt rendelkezésükre.

A profi fordító nagyon jó munkát végzett. A magyar szöveg mondatai gördülékenyek, a fordító minden olyan átváltást elvégzett, amely a két nyelv szerkezeti különbsége miatt szükséges volt (Klaudy és Salánki 1995). A terminushasználat következetes, az új találmány leírásához használt új terminusokat a szakember–fordító a magyar terminológiai fogalmi rendszerbe és a magyar nyelvi rendszerbe illően alakította ki.

A hallgatók fordításai különböző minőségűek. Több fordításban megmaradt a forrásnyelvi szöveg bonyolult mondatstruktúrája, és időnként szenvedő szerkezetek is feltűntek a magyar mondatokban. A korábban elsajátított terminusokat a hallgatók megfelelően használták. A legnagyobb problémát számukra éppen az új berendezések magyar elnevezése jelentette. Mivel a nyomtatott mű-

szaki szótár eléggé elavult, ebben sem találtak megfelelő segítséget. Az alábbi két példa jól szemlélteti a nehézségeket:

- (5) FNY-i terminus: *die Regelgeschwindigkeit*
- (5a) Fordító által használt terminus: megengedett sebesség
- (5b) Hallgatók fordításai: sebesség (2), szabályozási sebesség (3), szabályozó sebesség (1), szabályozott sebesség (1), beállítható sebesség (1), irányítási sebesség (1)

Az FNY-i terminus összetett szó, amelyet alkotórészeire bontva egy igei szerkezetre vezethetünk vissza: *die Geschwindigkeit regeln*, ‘a sebességet szabályozni’. Mivel a *regeln* ige a szövegben többször is előfordul a berendezés műszaki folyamatainak leírásakor, a hallgatóknak valószínűleg egyértelmű volt ennek a jelentésnek az alkalmazása és eszükbe sem jutott a másik lehetséges értelmezés, amikor az igét ‘előír’ vagy ‘írásban szabályoz’ jelentéssel használják. Ebben az esetben a rossz értelmezés miatt hibás fordítás született. Más jellegű a probléma a következő példánál:

- (6) FNY-i terminus: *die Geschwindigkeitsregelanlage*
- (6a) Fordító által használt terminus: sebességtartó automatika
- (6b) Hallgatók fordításai: sebességszabályozó (3), sebességszabályozó berendezés (3), sebességszabályozó készülék (2), sebességszabályozó szerkezet (1)

A hallgatók itt megfelelően megértették az FNY terminusát, amely többszörösen összetett szó, és a magyar nyelv szabályainak megfelelően az esetek többségében jelzős szerkezettel fordították. A tartalmilag megfelelő fordítások azonban nem tekinthetők terminusnak.

Ha a hallgatók más segédeszközöket is használhattak volna a fordítás során, biztosan jobb lett volna a terminushasználat. Az említett hallgatók jó nyelvtudásuk és jó szakmai ismereteik miatt gyakran vállalnak külön munkaként kisebb fordításokat. Ezek a szövegek általában szintén műszaki újdonságokat mutatnak be, így gyakran előfordul, hogy az új eszközöknek még egyáltalán nem létezik magyar elnevezésük. Ezért fontos, hogy a szaknyelvi felkészítés keretében a már meglévő terminusok megtanulásán kívül legyen a hallgatóknak lehetőségük arra, hogy megismerkedjenek azokkal a nyelvpár-specifikus nyelvi lehetőségekkel, amelyek segítségével a célnyelven megfelelő szakkifejezéseket hozhatnak létre. A fenti példákból jól látszik, hogy németről magyarra fordításnál például különös figyelmet kell szentelni a többszörösen összetett főnevek megfelelő értelmezésére és fordítására.

Bár ritkábban fordul elő, hogy a fordítók vagy a hallgatók magyarról idegen nyelvre fordítanak, érdemes megemlíteni ilyen példát is. Ha magyar–német irányban vizsgáljuk a problémát, akkor gépészeti szövegeknél nagyon gyakran találkozunk például különböző tengelyekkel. A magyarban bármilyen ilyen jellegű forgó alkatrészről van is szó, csak a ‘tengely’ terminust használhatjuk önállóan vagy szóösszetételek alkotó részeként. A németben ezzel szemben a

tengelynek a gép egészen belül betöltött szerepe szerint két különböző terminus áll rendelkezésre, amelyek nem cserélhetők fel egymással:

‘tengely’ (a forgatónyomaték átvitelére szolgáló) → *die Welle*

‘tengely’ (más alkatrészsel együtt mozgó) → *die Achse*

‘tengely’ (ami körül más alkatrész forog) → *die Achse*

Ha megnézzük az ide vonatkozó angol terminusokat, akkor ott a forgatónyomaték átvitelére szolgáló tengelynél további pontosítást találunk a rögzítettsége alapján:

‘tengely’ (a forgatónyomaték átvitelére szolgáló, rugalmasan rögzített) → *cable*

‘tengely’ (a forgatónyomaték átvitelére szolgáló, merev) → *shaft*

A példák jól mutatják, hogy egy ilyen egyszerűnek tűnő és gépészeti szövegekben gyakran előforduló terminusnak a pontos fordítása milyen mélyreható szakmai ismereteket feltételez.

A terminológiai problémák mellett fontos odafigyelni a szintaxisra is. Régóta folyik a vita arról, lehet-e a szakszövegeknél tipikus szintaxisról beszélni. Ennek a kérdésnek a tisztázása azért nagyon fontos, mert így a fordításoktatás során a hallgatókat célzottan lehet azoknak a nyelvi szerkezeteknek a fordítására felkészíteni, amelyek a fent említett szövegtípusoknál előfordulnak (Wilss 1977). A sokéves oktatói és fordítói munka közben megismert szövegek esetén azt tapasztaltam, hogy a különböző nyelvekben mindenhol vannak olyan nyelvi szerkezetek, amelyeket a szaknyelvben sokkal gyakrabban használnak, mint az általános nyelvi szövegekben. Az egyes nyelvtani szerkezetek előfordulási gyakorisága jelentős mértékben függ a szövegtípustól. Ha több hasonló tematikájú (pl. autógépészet) és közel azonos célcsoport számára készült szöveget hasonlítunk össze, akkor megállapíthatjuk, hogy az egyes szövegek szerzőinek egyéni nyelvi stílusa is befolyásolja a felhasznált nyelvi szerkezetek gyakoriságát.

3.3. Nyelvi és terminológiai problémák műszaki szakszövegek németről magyarra fordításánál

A német szakszövegek magyarra fordítása során a profi fordítók az esetek többségében elvégzik a kötelező és automatikus átváltási műveleteket (Klaudy és Salánki 1995). A hallgatói fordításokban ezek az átalakítások nem mindig történnek meg, ami az elkészült célnyelvi szöveg minőségét gyakran jelentősen rontja. A műszaki szövegek németről magyarra fordításakor az alábbi nyelvi szerkezetek okozzák a legtöbb problémát a fordítók számára:

- (1) személytelen szerkezetek
- (2) szenvedő szerkezetek
- (3) főnévi igeneves szerkezetek
- (4) többszörös vonatkozó alárendelő összetételek

- (5) ok-okozati viszonyokat kifejező összetett mondatok
- (6) többszörösen összetett birtokos szerkezetek
- (7) nominális stílus domináns előfordulása
- (8) az általános nyelvi jelentéstől eltérő jelentéssel használt előjárók

A fordítások minőségének jelentős javítása érdekében a szakfordítók képzésénél és a szaknyelvi órákon nagy figyelmet kell fordítani a szakszövegek értelmező elemzésére és ezen belül a felsorolt nyelvi szerkezetekre. A nyelvpár-specifikus problémák tudatosítása és a megfelelő megoldási lehetőségek begyakoroltatása az oktatók feladata (Wilss 1977).

Lexikai szempontból a műszaki fordításnál a megfelelő terminusok kiválasztása jelenti a legnagyobb problémát (Fóris 2005b). Ennek elsődleges oka, hogy német–magyar nyelvpárban több évtizede nem készült széleskörűen használható és a legmodernebb szókincset tartalmazó műszaki szakszótár, és nincs a területre vonatkozó terminológiai adatbázis sem. Így terminológiai szempontból megfelelő fordítói munkát csak megfelelő szakmai tudással rendelkező fordítók tudnak végezni.

A nem kielégítő szakmai ismeretekkel rendelkező fordítók az alábbi terminológiai problémákkal szembesülhetnek a fordítás során:

- (1) homonimák felismerése és szöveggörnyezetbe illő fordítása
- (2) „hamis barátok” felismerése és megfelelő fordítása
- (3) egységes és következetes terminushasználat
- (4) új alkatrészek és berendezések elsődleges elnevezése – a fordító mint terminológus?

A fordítás közben felmerülő terminológiai problémák megoldásakor szintén jelentős segítséget nyújthat, ha a fordító már korábbi tanulmányai során kialakított magának megfelelő terminológiai problémamegoldási stratégiákat.

4. Összefoglalás

A dolgozatban különböző szövegtípusokba tartozó német eredeti és magyar fordított műszaki szaknyelvi szövegeket hasonlítottam össze. A vizsgálatok elsősorban a terminológiai és a két nyelv szerkezetének különbözőségéből adódó fordítási problémákra irányultak. A jelenlegi kutatási és korábbi gyakorlati oktatási tapasztalatok alapján sikerült összegyűjteni az erre a két területre jellemző fordítási nehézségeket. Ez azért fontos, mert így rendszerezett formában lehet további vizsgálatokat folytatni az egyes fordítási problémák kapcsán.

A német nyelvű szakirodalomban elsősorban az angol–német nyelvpárra vonatkozó kutatásokról olvashatunk. Ezek a művek tartalmazzák a nyelvpár-specifikus fordítási problémák felsorolását az adott kutatási területre vonatkozóan (pl. terminológia, szintaxis, kontrasztív nyelvészet), és ezen kívül a területen végzett korábbi tudományos kutatások eredményeire támaszkodva problémamegoldási javaslatokat dolgoznak ki.

A német–magyar nyelvpárra vonatkozóan a dolgozatban felsorolt fordítási problémák jelentik a kiindulási pontot a további kutatások irányába. A német nyelvű szakirodalomhoz hasonlóan szükséges és hasznos lesz például a nyelvpárra vonatkozó korábbi kontrasztív nyelvészeti és a szintaxisra vonatkozó nyelvészeti kutatások eredményeinek felhasználása. Érdekes, azonban meg lehetőségen nehéz feladat lesz egy olyan német–magyar terminológiai adatbázis összeállítása, amely a kutatási céloknak megfelel. A kutatások eredményeként létrejöhet egy olyan segédanyagként felhasználható adatbázis, amelyet gyakorló fordítók, szakfordítóképzésben részt vevő vagy szaknyelvet tanuló hallgatók is haszonnal forgathatnak.

Irodalom

- Baumann, K-D. 1996. Welche Beziehungen konstituieren fachliche Textsorten oder sind für sie relevant? In: Kalverkämper, H., Baumann K-D. 1996. *Fachliche Textsorten. Komponenten – Relationen – Strategien*. Tübingen: Gunter Narr Verlag. 355–388.
- Fjodorov, A. V. 1953. *Vvegyenyije v tyeoriju perevoda*. Moszkva: Izdatyelsztvo Lityeraturi na inosztrannih jazikah.
- Fóris Á. 2005a. *Hat terminológiai lecke*. (Lexikográfia és terminológia kézikönyvek 1.) Pécs: Lexikográfia Kiadó
- Fóris Á. 2005b. A terminológiai norma és az ekvivalencia kérdése műszaki szövegek fordításánál. *Fordítástudomány* 7. évf. 2. szám. 41–53.
- Fóris Á., Sermann E. 2010. A terminológiai szabványosítás és a terminológiai harmonizáció. *Magyar Terminológia* 3. évf. 1. szám. 41–54.
- Göpferich, S. 1998. *Interkulturelles Technical Writing. Fachliches adressatengerecht vermitteln* Tübingen: Günter Narr Verlag.
- Károly K. 2007. *Szövegtan és fordítás*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Klaudy K. 2004. *Bevezetés a fordítás elméletébe*. Budapest: Scholastica.
- Klaudy K., Salánki Á. 1995. *Német–magyar fordítástechnika. A fordítás lexikája és grammatikája*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Mounin, G. 1963. *Les problèmes theoriques de la traduction*. Párizs: Gallimard.
- Niederhauser, J. 1999. *Wissenschaftssprache und populärwissenschaftliche Vermittlung*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Pónyai Gy. 2010. Szabványosítás és terminológia. *Magyar Terminológia* 3. évf. 1. szám. 3–7.
- Reiss, K. 1976. *Texttyp und Übersetzungsmethode. Der Operative Text*. Kronberg: Scriptor
- Sager, J. C. 1998. What distinguishes major types of translation? *The Translator* 4. évf. 1. szám. 69–89.
- Schmitt, P. A. 1999. *Translation und Technik*. Tübingen: Stauffenburg.
- Snell-Hornby, M. (ed.) 1994. *Übersetzungswissenschaft. Eine Neuorientierung*. Tübingen/Basel: Francke.
- Stolze, R. 1999. *Die Fachübersetzung: eine Einführung*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Sturcz Z. 2010. Megállapítások és felvetések a műszaki tudományok nyelvéről. In: Dobos Cs. (szerk.) 2010. *Szaknyelvi kommunikáció*. Miskolc: Miskolci Egyetem, Budapest: Tinta Könyvkiadó. 421–446.

Internetes hivatkozások

- Wilss W. 1977. *Übersetzungswissenschaft. Probleme und Methoden*. Stuttgart: Klett–Cotta.
<http://www.cen.eu/boss/supporting/Guidance%20documents/translation/Pages/default.aspx>
http://www.din.de/sixcms_upload/media/2896/MB-2-2011%5B1%5D.pdf

Források

- Etzold, H-R. 2008. *So wird's gemacht*. Bielefeld: Delius Klasing Verlag.
- Etzold, H-R. 2009. *Így csináld!*. Budapest: „SIMOFÜ” Műszaki Fordítóiroda és Könyvkiadó. Fordította: „SIMOFÜ” Műszaki Fordítóiroda
- Dietsche, K-H., Klingebiel, M., Müller, R. (Hrsg.) 2004. *Fahrstabilisierungssysteme*. Plochingen: Robert Bosch GmbH.
- Dietsche, K-H., Klingebiel, M., Müller, R. (Hrsg.) 2008. *Gépjárművek menetstabilizáló rendszerei*. Budapest: Maróti Könyvkereskedés és Könyvkiadó Kft. Fordította: Deák János
- T.I.P. HWK 46/42 házi vízszivattyú használati utasítása

A jogi szakfordításról

Varga Zsófia

E-mail : zosfia.varga@curia.europa.eu

„On ne traduit pas pour comprendre
mais pour faire comprendre.”

Vinay és Darbelnet

Kivonat: A jogi szakfordítás egyik legnagyobb nehézsége a terminológiai ekvivalensek hiánya a különböző nyelvekben. A természettudományos és technikai terminológiától eltérően a jogrendszer által meghatározott jogi terminológia országonként eltérő, és gyakran még az egyazon nyelvet használó államokban is különbözik egymástól. Ennek eredményeként egyetlen kulturálisan kötött kifejezésnek több – forrás- vagy célnyelv-orientált – terminus is megfelelhet, így a fordítás során mindig figyelemmel kell lenni a forrásnyelvi és a célnyelvi jogrendszerek közötti különbségekre. A különböző ekvivalensek közötti választás során a fordítónak szem előtt kell tartania a fordítás célját, amelyet nem elsősorban a fordított szöveg típusa, sokkal inkább a kommunikációs szituáció határoz meg.

Jelen tanulmány célja a jogi szakfordítás sajátosságainak elméleti jellegű bemutatása, különös tekintettel a jogi szövegek jellemzőire, a kulturálisan kötött kifejezések fordítására, a célorientált megközelítés szükségességére, valamint a különböző típusú ekvivalensekre és fordítási stratégiákra.

Kulcsszavak: jogi szakfordítás, ekvivalencia, kultúrakötött kifejezések, fordítási technikák, forrás- és célnyelv-orientált stratégiák

1. Bevezetés

Napjaink globalizálódó világában – különösen az Európai Unióban – jelentős szerepet tölt be a fordítás, azon belül is a jogi szövegek fordítása. Egyre többet utazunk, határokon átívelő kereskedelmi kapcsolatok jönnek létre, nemzetek fölötti bírósági szervezetek alakulnak. Interneten keresztül bárki vásárolhat árucikkeket külföldi cégektől (és a megrendelt árut az ajtajáig hozza a postás), illetve szolgáltatásokat is megrendelhet ugyanilyen módon. Ennek eredményeképpen a mindennapjainkat eddig is átszövő jogi hálózat egyre terebélyesedik, egyre összetettebbé válik.

A jogi szövegek fordításának egyik – ha nem a legjelentősebb – nehézségét jól érzékelteti az alábbi jogeset.

Az 1979-ben történt *Gulf Oil Canada Ltd. versus Canadien Pacifique Ltée.* ügyben a *Canadian Pacific* fuvarozási társaság a kanadai *National Transportation Act* és a *The Transport Act* rendelkezéseire hivatkozva kívánt mentesülni a kárté-

rítési kötelezettség alól. A tényállás szerint egy kamion beleütközött az árukat szállító alperes szerelvényébe, így a szállítmány megsérült. A hivatkozott jogszabály angol nyelvű változata szerint a szállító nem köteles kártérítésre, ha a kárt *act of God* okozta. Ugyanezen jogszabályhely francia nyelvű megszövegezése szerint a kártérítés alól *cas fortuit* vagy *force majeure* esetében lehet mentesülni. (Az *act of God* szó szerinti jelentése: ‘isten tette’, a *force majeure* azt jelenti: ‘erőhatalom’, míg a *cas fortuit*: ‘véletlen eset’. A magyar jogban is létezik hasonló jogintézmény, amelynek szerepe a kártérítési kötelezettség alóli mentesítés olyan esetekben, amelyeket az egyébként kártérítésre köteles személynek még az elvárható gondosság tanúsítása esetén sem kellett előre látnia. A köznyelvben is mondjuk ilyenkor: *vis maior* történt.)

A probléma abból adódik, hogy a québeci és kontinentális jog szerint értelmezett *cas fortuit* körébe tartozó esetek nem feltétlenül jelentik az *act of God* meglétét annak *common law* szerint használatos értelme szerint. Ez igaz akkor is, ha a kárt harmadik személy (jelen esetben a kamion) okozta. Ez a különbség azt eredményezi, hogy a francia nyelvű jogszabály alapján az alperes mentesül a kártérítési kötelezettség alól, míg az angol nyelvű megfogalmazás szerint köteles a kártérítésre. Az ügyben eljáró bíróság a következőképpen érvelt: ha a francia nyelvű jogszabály megszövegezőjének az lett volna a célja, hogy a *common law* szerinti elv érvényesülését biztosítsa a francia nyelvterületen is, akkor az *act of God* kifejezést szó szerint *acte de Dieu*-nek fordította volna, világossá téve ezzel, hogy az angolszász koncepciót kívánja érvényre juttatni. Azzal viszont, hogy a törvényszöveg francia nyelvű változatában a kontinentális jogi *cas fortuit* kifejezés szerepel, az a törekvés mutatkozik meg, hogy azt a kontinentális jog szerint kell értelmezni (Šarčević 2000: 7).

A fenti példa jól mutatja, hogy egyes jogi kifejezések fordításának többféle módja is létezik anélkül, hogy az egyik – abszolút értelemben – jobb lenne, mint a másik. A szövegekörnyezet és a fordított szöveg funkciója határozza meg, hogy a több azonos értékű megoldás közül melyiket érdemes választani. Mint a fenti példából látható, a különböző megoldások akár eltérő jogi következményekhez is vezethetnek.

2. Ekvivalencia a jogi szövegekben

A jogi szakfordítás során különösen fontos, hogy az ekvivalenciát ne – a természettudományokra jellemző – tökéletes egyenértékűségként fogjuk fel, hanem annál sokkal praktikusabb szemléletmódot kövessünk. Jogi szövegek fordításakor a fordítás célját, valamint a cél- és forrásnyelvi szöveg sajátosságait is figyelembe vevő egyfajta „elfogadható”, „működő” – Gémar szóhasználata szerint „kompromisszumos” – ekvivalencia elérésére kell törekednünk (Garzone 2000: 9, Gémar 1988: 305; 2002: 169, Goddard 2009: 178–180, Harvey 2000: 2, Šarčević 1991: 615).

A fordításelmélettel foglalkozó irodalom a Vermeer nevéhez fűződő funkcionális ekvivalencia jelentőségét hangsúlyozza a jogi szakfordítással kapcsolatban (Gémar 1998: 9, 12; 2002: 170, Harvey 2002b: 182, Pigeon 1982: 271,

Šarčević 1991: 616; 2000: 3). Ennek értelmében jogi szövegek fordításakor a fordító célja, hogy a fordított szöveg ugyanolyan jogi hatásokat érjen el a célnyelvi vevők körében, mint ami az eredeti szöveg funkciója volt a forrásnyelvi vevők körében (Covacs 1982: 82, Harvey 2002b: 180, Sparer 1979: 78–90). Vermeer ennek keretében rámutat a fordítás kulturális transzfer jellegére is. Elméletének fontos vívmánya, hogy nem a szöveg „betűjét”, sem pedig annak értelmét, hanem jogi hatásait helyezi középpontba (Garzone 2000: 2). Ez mindenképpen indokolt, hiszen a (szoros értelemben vett) jogi szövegek legfontosabb sajátossága, hogy jogi hatásokat idéznek elő. Šarčević ugyanakkor a szemléletmód hibájaként rója fel, hogy az nem tulajdonít kellő jelentőséget a célnyelvi szöveg funkciójának (Dullion 2000: 5).

Jogi szövegek fordításáról beszélve érdemes említést tenni a „jogi ekvivalencia” vagy „rendeleti ekvivalencia” esetéről, amelynek értelmében egy állam vagy nemzetközi szervezet keretében alkotott jogszabályok különböző nyelvű változatai joghatás szempontjából rendeletileg ekvivalensnek tekintendők (Garzone 2000: 5, Gémar 2002: 172, Heltai 2009).

A szótári ekvivalencia a szavak szintjén megvalósuló – kontextustól független – potenciális szemantikai egyenértékűséget jelenti (Klaudy 1999: 89). A jogi kifejezéseket vizsgálva a denotatív (azaz referenciális) szótári ekvivalenciához kapcsolódóan fontos megkülönböztetni a teljes, a működő vagy a részleges ekvivalencia eseteit (Thiry 2000: 6). Az utóbbi két kategória tovább csoportosítható aszerint, hogy a forrásnyelvi kifejezésnek egy célnyelvi megfelelője van – azonban az nem minden szemantikai jegyében egyezik meg a forrásnyelvivel –, illetve hogy a forrásnyelvi kifejezésnek több célnyelvi kifejezés felel meg, vagy fordítva (Radimiský 2004: 39). A fenti esetek mindegyikére jellemző, hogy a két nyelv által megjelölt jeltárgyak (jelen esetben jogintézmények) alapvető jellemzőiket tekintve mindkét jogi kultúrában léteznek, még ha nem is pontosan ugyanazzal a jelentéssel. Az igazi nehézségek akkor lépnek fel, amikor a szavakkal megjelölni kívánt valóságok között eltérés van a két nyelvben. Ennek háromféle esete lehetséges: vagy csak a fogalom nincs lexikalizálva a célnyelvben (de maga a jeltárgy létezik), vagy a jeltárgy is hiányzik, vagy a fogalmi rendszer eltérő (Thiry 2000: 6). Ezt ábrázolja a nyelvi ekvivalenseket bemutató 1. táblázat a valóság eltérő szegmentálásának viszonylatában (Heltai 2009):

1. táblázat

A valóság és a nyelvi ekvivalensek

Azonos valóság		Eltérő valóság			
Azonos szegmentálás		Eltérő szegmentálás	Hiányzó jeltárgy	Nem lexikalizált fogalmak	Más fogalmi rendszer
Teljes ekvivalencia	Működő ekvivalencia	Részleges ekvivalencia	Hiányzó ekvivalencia	Gyenge/hiányzó ekvivalencia	Gyenge/hiányzó ekvivalencia

Azonos valóság			Eltérő valóság		
terminológia	tárgyi/ nemzetközi szókincs	a központi szókincs jelentős része	kulturálisan kötött kifejezések		
	<i>personne morale</i> : jogi személy	<i>article</i> : paragrafus	<i>Conseil d'Etat</i> : Államtanács	<i>greffier</i> : Ø	<i>décret</i> : rendelet

3. A jogi szaknyelvről és a jogi szakfordításról

A jog és a fordítás közös vonása, hogy mindkettőnek központi eleme a szöveg értelmezése. Ezen belül a fordítás- és a jogtudományban egyaránt megkülönböztetik a szöveg szó szerinti fordítását vagy az annak lényege, célja szerinti „interpretációt” (Durieux 2000: 3, Pelage 2000: 1). Durieux (2000: 3) a másik irányból közelíti meg a kérdést: véleménye szerint a jogi szöveg fordítása során két dolgot is értelmezni kell, a jogot és a nyelvet.

A jogi fordítás (pontosabban: a jogi szövegek fordítása) mint speciális szakfordítás – a jogi szövegek pragmatikai, terminológiai, szintaktikai, stilisztikai sajátosságaiból adódóan – a fordítás többi típusával összehasonlítva sajátos jellemzőkkel rendelkezik, ezért azt a fordítás külön típusának tartják (Bocquet 2000: 3, Dullion 2000: 1, Garzone 2000: 3, Gémar 2002: 166, Harvey 2002b: 177, Koutsivitis 1990: 227).

A fordításelméleti irodalomban többféle álláspont létezik azzal kapcsolatban, hogy a jogi fordítás szempontjából mi tekinthető jogi szövegnek. Az átfogó elemzés érdekében (bár a fordításelméleti irodalomban vitatott módon) jelen dolgozatban a jogi szövegek kategóriáját tágran értelmezem, és ide sorolom a jogszabályokon túl a jogszabályok alkalmazásának eredményeképpen létrejött határozatokat, bírósági döntéseket, a jogi hatással rendelkező egyéb jogi aktusokat, a jogelméleti tanulmányokat és végül azokat a szövegeket is, amelyek jogi kérdésekről hétköznapi nyelven írnak (Politis és Canellopoulou-Botti 2000: 1). Általánosságban elmondhatjuk – de mint minden, ez a felosztás is függ a kommunikációs céltól –, hogy a fenti felsorolás sorrendjében egyre csökken a terminológiai pontosság és a közlésmód igényessége (Dobos 2007: 135). A fentiekből adódóan a fordított szöveg típusa jelentősen befolyásolja a feladat nehézségét, a fordító szabadságát, az alkalmazott módszerek kötöttségét, a fordítás minőségének követelményét, valamint a fordító felelősségét (Gémar 1988: 310).

Mivel a jogi fordítás specialitása a fordítás tárgyát képező szövegek sajátosságaiban (értve ezen azok célját is) keresendő, az alábbiakban a jogi szövegek néhány jellemzőjét fogom áttekinteni.

Gémar (1998: 7) szerint a jogi szaknyelv nyelvi vagy „technikai” (azaz lexicai, szintaktikai és stilisztikai) jellemzőiből adódó fordítási nehézségek – még ha azok igen komplexen jelentkeznek is – nem sokban különböznek a fordítás

során általában felmerülő problémáktól. Az igazi kihívást a jogi szaknyelv (és jogtudomány) olyan, nyelven kívüli sajátosságai jelentik, mint annak kultúrákötöttsége és speciális funkciója.

A jogi szaknyelv nyelvhasználati kérdései között érdemes említést tenni az úgynevezett „rutin” szerepéről (Heltai 2009). Az állandósult kollokációkként jelentkező kifejezések használata különösen jellemző a jogi nyelvre, fordításuk pedig sokszor csak a másik jogi nyelvben használt „párhuzamos rutin” kifejezés segítségével történhet (Garzone 2000: 3, Lerat 2002: 158).

A jogi szövegekre jellemző a változékonyság, a jogilag szabályozott területek sokféleségéből adódó interdiszciplinaritás, valamint az a sajátosság, hogy a jogi diskurzusnak nem jogászok is részesei (Bocquet 2000: 3, Durieux 2000: 4, Gémar 1979: 35–63, Harvey 2002b: 182, Kerby 1982: 9, Lane 1982: 220).

A fordításelméletben kiemelik a jogi szövegek szakmai, tudományos, kulturális vonásait, valamint „társadalomba ágyazottságát”. A jogi nyelv szakmai, mivel a jogtudományhoz kapcsolódó sajátos, szakmai terminológiája van, és tudományos, mert szigorú elvek alapján meghatározott tudományos rendszerbe illeszkedik. Társadalmi jellege abból adódik, hogy alapja egy társadalmi változásokhoz folyamatosan igazodó társadalomtudomány: a jog (Koutsivitis 1990: 226, Terral 2004: 877). Ennek következtében a jogi szókincsre különösen jellemző a poliszémia (Goddard 2009: 184, Gémar 1998: 3–5, Pigeon 1982: 276, Šarčević 1991: 616). Mivel a jogtudomány és annak lexikája egy adott jogi berendezkedés valóságához igazodik, valamint a jogi berendezkedés államonként eltérő, a jogi szöveg és terminológia egyrészt kulturálisan meghatározott, másrészt pedig egy államon belül időben is állandóan változó (Gémar 1998: 6, Pelage 2000: 2, Šarčević 2000: 3, Terral 2004: 877–878).

Ebből adódóan a különböző nyelvekben meglévő kifejezések nem feleltethetők meg egymásnak teljes mértékben, tehát a fordító nemcsak különböző nyelvek, hanem különböző kultúrák között is közvetíteni kényszerül (Capellas-Espuny 1999, Goddard 2009: 172–174, Gémar 1998: 6, Houbert 2002: 1, Terral 2004: 876).

A jogi szaknyelv egyik legjellemzőbb sajátossága a speciális jogi terminológia (Gémar 2005: 2–3). A jog szókincsének nagy részét mással fel nem cserélhető és egzakt jelentésű terminusok alkotják, amelyek megértéséhez és helyes használatához nem egyszer jogi ismeretek szükségesek. Ez egyrészt megnehezíti a nyelvhasználó dolgát (meg kell találnia a pontos kifejezést és nem alkalmazhat mást), másrészt viszont fontos segítségül is szolgál, hiszen biztosítja a pontosságot, az egyértelműséget (Gémar 1988: 311–312, Schmidt 1997: 2). A helyes terminus használata annál is inkább fontos, mert minden (a jogi szövegek szűk kategóriáján belül értelmezett) jogi dokumentum a szerves egészet képező jogi rendszer része, és ennek koherenciáját a fordítás során is biztosítani kell (Sparer 1982: 111).

A fenti megállapítások igazságértékét nem befolyásolja, hogy egyes jogi terminusok kétértelműek és homályosak, mivel a jogalkalmazás ezek segítségével tudja az adott szabályokat a változó világ igényeihez igazítani. Emellett a jogi nyelv köznyelvi szavakat is használ – mégpedig egyes esetekben a köznyelvi jelentéssel azonos értelemben, máskor viszont attól eltérően. A szaknyelvi fordí-

tásnak általános jellemzője, hogy a fordító – az adott szakterület terminológiájának és a szöveg kontextusának ismerete nélkül – még anyanyelvre történő fordítás esetén sem lehet biztos abban, hogy helyes terminust használ-e, illetve a használt kifejezés terminus-e vagy köznyelvi szó. A nehézségeket fokozza, hogy a jog kultúraspecifikusságából eredően egy adott jogintézmény valószínűleg nem pontosan ugyanolyan jelentéssel létezik a cél- és forrásnyelvi jogrendszerekben (Gémar 1998: 2, Houbert 2002: 2, Terral 2004: 877–878).

A jogi szaknyelv fent említett sajátosságai onnan erednek, hogy a különböző jogi kultúrákban az egyes jogintézmények (és az azokat jelölő terminusok) külön-külön, egymástól függetlenül alakultak ki, így nem létezik egy „univerzálisan érvényes jeltárgy”, egy „általánosan érvényes referens” (Capellas-Espuny 1999, Gémar 1979: 41–44; Gémar 1981: 342, Harvey 2002b: 179, Pelage 2000: 4).

Külön nehézséget jelent, hogy a jog kizárólag a nyelvben létezik, és a jogrendszert nem a fizikai valóság elemei, hanem fogalmak és ezeket megtestesítő szavak, kifejezések alkotják (Várnai 2006: 47). Ennek eredményeként nemcsak a leírt világról alkotott szemléletmód, hanem maga a világ is nyelvenként és kultúránként változó (Gémar 1998: 6, Harvey 2002: 40, Thiry 2000: 2, Terral 2004: 878). A jogi rendszer és kultúra eltéréseiből adódóan az azonos nyelvű államok jogi terminusai között is előfordulnak különbségek (Houbert 2002: 1).

A 2. táblázat a fenti két tényező (nyelv és valóság, azaz jogrendszer) forrás- és célnyelvi eltéréseiből adódó különféle fordítási nehézségeket mutatja be (Gémar 1998: 6, Terral 2004: 878–879).

2. táblázat

A jogrendszer és a nyelv eltéréseiből fakadó fordítási nehézségek

	Azonos jogrendszer	Különböző jogrendszerek
Egy nyelv	<i>pl.: francia jog francia nyelven</i> – nincs fordítási probléma	<i>pl.: francia és (francia nyelvű) belga jog</i> – esetleges konceptuális eltérések – nyelvi és jogi jellegű fordítási nehézségek egyaránt előfordulhatnak
Több nyelv	<i>pl.: Belgium, Svájc</i> – nincs konceptuális különbség a jogrendszerek között – a fordítási nehézségek inkább nyelvi, mint jogi jellegűek	<i>pl.: brit jog francia nyelven</i> – konceptuális eltérések – jogi és nyelvi fordítási nehézségek

A fentiekhez kapcsolódik az a fordításelméleti irodalomban elfogadott különbségtétel, amely szerint a *traduction* szóval azokat az eseteket illetik, amikor az egyik nyelvről a másikra történő fordítás egyazon jogi rendszeren belül történik, míg a rendszerek közötti „átvitel” elnevezése: *transposition* (Didier 1991: 1).

4. A reáliák fordításának nehézségei

Mivel a társadalomtudományok körébe tartozó jogtudomány nyelvezete térben és időben változó, a jogi szövegekben jelentős számban fordulnak elő kulturálisan kötött kifejezések, illetve reáliák.

A fordítástudományi értelemben vett reália kifejezést a szakirodalomban többen többféle módon használják. Klaudy (1999: 39, 121–122) megfogalmazásában a reália – vagy kultúrszó – valamely nyelvközösség sajátosan jellemző jeltárgya, illetve annak megnevezése. Fontos megjegyezni, hogy a reália és a nonekvivalens lexikai egység egymással nem felcserélhető fogalmak. A jeltárgy hiányából nem feltétlenül következik a nyelvi jel hiánya, hiszen a nyelv olyasmit is kódolhat, ami az adott kultúrában nem létezik. Másrészről sok jeltárgy nehezen vagy alig fordítható annak ellenére, hogy a forrásnyelvi és célnyelvi kultúrában egyaránt fellelhető.

A Whorf nevéhez fűződő nyelvi relativitás elmélete szerint minden nyelv másként szegmentálja a valóságot, így minden nyelvközösségnek más a valóságról alkotott elképzelése, „világképe” – tehát minden szó kultúraspecifikus (Klaudy 1999: 35, Rodríguez 2000: 2). Ez a megállapítás a jogi szaknyelvre fokozottan jellemző. Az összehasonlító jogtudomány egyes képviselői azt vallják, hogy nem is szabad lefordítani az adott jogi kultúrára jellemző kifejezést, mert akkor az veszít pontosságából, amely éppen a jogi terminológia fontos sajátossága (Gémar 1998: 6, 2002: 170). Ezen álláspont képviselői az eredeti kifejezés idézőjeles használatát tartják a követendő megoldásnak. Ez a megoldás egyes esetekben valóban üdvözítő lehet, nem használható azonban általánosan és minden esetben, mert így a fordítás nem éri el a célját: a túl sok kölcsönszó használata lehetetlenné teszi a célnyelvi olvasó részére a szöveg megértését. Fordítani tehát kell, és – ahogy a gyakorlat bizonyítja – lehet is.

Abban az esetben, ha a forrásnyelvi kifejezésnek nincs ekvivalens célnyelvi megfelelője, megoldást kell találnunk annak célnyelven történő kifejezésére. A következő lehetőségekkel számolhatunk: vagy a jelentést próbáljuk visszaadni (például körülírjuk, megmagyarázzuk a kifejezést – akár a szövegben, akár lábjegyzetben), vagy próbálunk megfelelő elnevezést találni, illetve alkotni. A jelentés megadásának érdekében folyamodhatunk jogi vagy nyelvi megoldásokhoz. Az előbbihez tartozik a célnyelv jogrendszerében korábban létező jogintézmény elnevezésének, vagy egy másik – adott nyelvű – jogi kultúrában megtalálható terminusnak a használata, az utóbbira példa a kölcsönszó vagy a tükörfordításnak nevezett eljárás (Šarčević 1991: 615–618, Thiry 2000: 2–14).

Amennyiben sikerült olyan terminust találni, amely nagyjából ekvivalens a forrásnyelvi kifejezéssel, a fordítónak meg kell vizsgálnia, hogy a cél- és forrásnyelvi fogalom között – nagy valószínűséggel fennálló – jelentésbeli eltérés releváns-e a fordított szöveg szempontjából (Garzone 2000: 8).

A fordítástudományban négy alapvető módszer ismert a kultúraspecifikus kifejezések fordítására: a transzkripció, a szókölcsonzés, az analógiás fordítás és a kommentálás (Tellinger 2003: 64–65, Vermes 2004: 10–11). A jogi szaknyelvhez kapcsolódó reáliák fordításakor fontos elhatárolni – az eltérő szemlé-

letmódokat tükröző – forrásnyelv-orientált (idegenítő), illetve célnyelv-orientált (honosító) megoldásokat (Harvey 2000: 2). Az előbbi alapján a forrásnyelvi, az utóbbi esetén a célnyelvi jogrendszerhez és terminológiához közelebb álló ekvivalenseket használjuk a fordításban.

5. A fordítás célja

A mai fordítástudomány a fordítás legmeghatározóbb tényezőjének a fordítás szituációnként változó célját tekinti (Durieux 2000: 102, Garzone 2000: 8, Gémar 2002: 169, Terral 2004: 879).

A célorientált fordítás vizsgálatának körében érdemes utalni a – Reiß által az 1980-as évek közepén bevezetett és Nord által az 1990-es évek elején továbbfejlesztett – fordításreleváns szövegelemzés modelljére. Az elmélet szerint a fordító-nak a megfelelő fordítás érdekében a lehető legszélesebb körben kell megragadnia a forrás- és célnyelvi szöveg nyelvi és nyelven kívüli elemeit. Nord a nyelven kívüli, szituációs tényezőknek tekinti a szöveg alkotóját, az adót, az adó szándékát, a címzettet, a befogadót, a médiumot, illetve csatornát, a helyet, az időt és a kommunikációs alkalmat. Elmélete szerint mindezek figyelembevételével határozható meg a szöveg funkciója (Klaudy 1999: 24, 58–59, Szabari 1999: 46–47).

A (szűk értelemben vett) jogi szövegek sajátossága, hogy azok jogi hatással bírnak, jogi következmények kiváltására alkalmasak, és ezzel összefüggésben előíró jellegűek (Gémar 1998: 9). A pragmatikai funkció szempontjából a jogszabályokat általában normatív jellegűnek, a jogalkalmazói határozatokat deskriptívnek, esetenként preskriptívnek és szillogisztikusnak tartják (Legault 1979: 20–23). Egyes szerzők szerint a forrásnyelvi szöveg típusa vagy érvényesülési köre eleve meghatározza annak pragmatikai szerepét (Monjean-Decaudin 2010: 2–4, Garzone 2000: 6), míg más szerzők azt emelik ki, hogy a jogi szövegek fordításakor a célnyelvi szöveg funkciójára is figyelemmel kell lenni (Bocquet 2000: 3). Az utóbbi álláspont képviselői szerint a fordítás céljának keretében vizsgálni kell a célnyelvi vevők személyét, a fordítás körülményeit, a célnyelvi szöveg szerepét a jogi rendszerben és azt, hogy a fordítás információs céllal vagy joghatások kiváltásának céljából készül-e (Dullion 2000: 1–3, Gémar 2003: 3, Harvey 2002b: 179, Pelage 2004: 13).

Általánosságban elmondható, hogy alapvetően kétféle kategóriáját különböztethetjük meg a szaknyelvi szövegeknek: azokat, amelyek megtestesítik magát a jogot, és azokat, amelyek a jogról szólnak (Pelage 2000: 1–2).

Fontos megjegyezni, hogy a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg funkciója nem feltétlenül ugyanaz, utóbbi ugyanis függ a kommunikációs szituációtól és a célnyelvi vevő személyétől is (Harvey 2000: 1, Heyden 2004). Erre már Vermeer is rámutatott a skopos-elmélet jogi szakfordítás során történő alkalmazhatóságával kapcsolatban: egy biztosítási szerződés fordítása a szituációtól függően szerződésként vagy perbeli bizonyítékként is használható (Dullion 2000: 1, Šarčević 2000: 2). Dullion (2000: 1) szerint az alapvető különbség abban áll, hogy a fordított szöveg célja vagy az idegen jogról való tájékoztatás, vagy önmagában is jogi erővel bír, jogi hatások kiváltására alkalmas.

A jogi szövegek sokszínűségét mutatja, hogy míg egyes jogi szövegek a mindennapi élet irányítását szolgálják (így például a szerződések), addig mások gyakorlati célt nem szolgáló elvi jelentőségű kinyilatkoztatások (emberi jogi deklarációk) (Gémar 2002: 166).

A jogi diskurzusnak nem jogászok is részesei lehetnek: egyrészt mint címzettek, másrészt – végrendelet, szerződések, írásbeli tanúvallomás esetében – mint jogi hatások kiváltására alkalmas szövegek létrehozói (Durieux 2000: 4). Ez a tulajdonság – amely részben abból adódik, hogy a jog az élet szinte valamennyi területét áthatja – a többi szaknyelvi kommunikációhoz képest is sajátossá teszi a jogi diskurzust (Harvey 2002b: 178, Kerby 1982: 9, Lane 1982: 220, Pelage 2000: 1–3).

Mindezek alapján fordítás közben feltétlenül szem előtt kell tartani, hogy kinek szól a célnyelvi szöveg, és hogy az a személy milyen háttérismeretekkel rendelkezik a szöveg témáját képező tudományterületről (Gémar 2002: 168, Houbert 2002: 2). Nem jogászok számára információs céllal készített fordításban a forrásnyelvi szöveg jelentős mértékű egyszerűsítése is szükséges lehet (Heyden 2004).

Alapvető jelentőségű, hogy a célnyelvi olvasó kognitív környezete különbözik-e, illetve mennyiben különbözik a forrásnyelvi olvasóétól. A célnyelvi olvasó kognitív környezetétől függ, hogy milyen mértékben kell megmagyarázni az adott kifejezést (Harvey 2000: 1, Heyden 2004). A kognitív környezet ebben az esetben egyrészt a különböző jogi kultúrák közötti különbségből adódóan, másrészt a jogi műveltség fokától függően is változik.

Ezek a feltételek együttesen határozzák meg, hogy az adott fordítási szituációban a következő fejezetben tárgyalt fordítási technikák közül melyiket érdemes használnunk.

6. Fordítási módszerek és stratégiák

Sokat vizsgált kérdés, hogy a fordítás folyamatát leíró általános elméletek alkalmazhatók-e a szaknyelvekre, azon belül is a jogi szaknyelvre. A fordítástudomány a kérdésre igenlő választ ad, és kiemeli a funkionalista szemléletmód, valamint a kommunikációs szituáció elsődlegességét a jogi szakfordítás folyamatában (Monjean-Decaudin 2010: 7, Šarčević 2000: 1–2).

Durieux arra mutat rá, hogy jogi szövegek fordításakor a fordításelmélet látszólag két egymással ellentétes megközelítésmódjának bármelyike alkalmazható lehet, az adott fordítási szituáció függvényében. Ez a jogi szövegek és a fordítási funkciók változatosságával magyarázható. A nyelvészeti elmélet a kontrasztív szemléletmódot – ezzel együtt a forrásnyelvi jellemzőket – helyezi előtérbe; ez a megközelítés jól használható jogszabályok fordításakor. Ezzel szemben a fordítás interpretatív modelljének lényege a célnyelvi tényezők középpontba állítása, a kifejezések és jogintézmények célnyelvi jogrendszerhez igazítása, adaptálása. Durieux szerint érdemes a kétfajta szemléletmód szembeállítás helyett azokat egy skála két végpontján elhelyezni, és a fordítási szituáció függvényében vegyesen alkalmazni egyiket és másikat (2000: 1–3).

A fordítás folyamata a jogi fordítás esetén sem különbözik alapvetően a Seleskovitch által leírt és általánosan elfogadott művelettől, amely a deverbilizáció, a megértés és a reverbalizáció szakaszából áll (Sprová 1995: 4). Ez a modell jól alkalmazható akkor, ha a különböző nyelvi eszközökkel kifejezett (forrás- és célnyelvi) valóságok között nincs eltérés; azonban a jogi szaknyelvre jellemző, a világ eltérő szegmentálásából fakadó nehézségek megoldására szükséges a fenti elmélet kiegészítése. A tudomány képviselői erre többféle megoldási javaslatot is megfogalmaztak. Ezek lényege szerint a jogi szövegek fordításakor a szemaszilológiai és az onomaszilológiai művelet közé szükséges egy, a forrás- és célnyelvi jogrendszerek összevetésén alapuló, összehasonlító jogi fázis bevezetése (Bocquet 2000: 2, Goddard 2009: 193, Gémar 1998: 8, Politis és Canellopoulou-Botti 2000: 2, Sprová 1995: 9).

A kultúraspecifikus kifejezések fordításakor többféle megoldási lehetőség-ből választhatunk attól függően, hogy elsősorban a cél-, vagy a forrásnyelv, illetve jogi kultúra sajátosságait igyekszünk-e előtérbe helyezni. Ez a különbségtétel az eltérő összehasonlító jogi szemléletmódokon alapul.

A legszélsőségesebb forrásnyelv-központú megoldás a szókölcsonzés, más terminológiával az átvitel, illetve transliteráció vagy transláció technikája, amelynek értelmében az eredeti (forrásnyelvi) kifejezést fordítás nélkül meghagyjuk a szövegben. A szókölcsonzást akkor tartom hasznos megoldásnak, ha a kontextusból kiderül a kifejezés jelentése, vagy ha a célnyelvi olvasó megfelelő háttérismeretekkel rendelkezik a forrásnyelvi kifejezésről, illetve ha külön érzékeltetni kívánjuk a jogintézmény idegen voltát. Ellenkező esetben csak akkor folyomódhat a fordító ehhez a módszerhez, ha külön megjegyzést vagy lábjegyzetet fűz az idegen nyelvű kifejezéshez. Az eljárás előnye, hogy tökéletesen egyértelmű, így elsősorban akkor célszerű alkalmazni, ha a fordítás célja nagyfokú terminológiai precizitást követel meg a fordítótól, és ez a követelmény fontosabb, mint a megoldás eleganciája. A szókölcsonzés hátránya, hogy a forrásnyelvet nem ismerő, illetve szakismerettel nem rendelkező célközönség számára nehezen érthető, valamint a megjegyzések és lábjegyzetek nehézkessé és tagolttá tehetik a szöveget (Harvey 2000: 5, 2002: 45–46, Šarčević 1991: 619–620).

Egyes szerzők külön típusnak tekintik a *calque*-nak nevezett eljárást. Didier (1991: 41–42) felfogásában a *calque* egy kifejezés elemeinek szó szerinti fordítását jelenti, így egyes vonásaiban az *emprunt*, más vonatkozásban a szó szerinti fordítás sajátosságait vegyíti, annak előnyeivel és hátrányaival együtt.

Forrásnyelv-központú, azaz idegenítő megoldás a formális vagy nyelvi ekvivalens használata, amelyet tükörfordításnak is neveznek. Ez az eljárás a kifejezés szó szerinti fordítását jelenti, tekintet nélkül a célnyelvi jogi kultúrában megtalálható jogintézményekre (Harvey 2000: 4–5, Šarčević 1991: 620–621). A nyelvi ekvivalens használata háromféle eredményhez vezethet. Abban az esetben, ha a formális ekvivalenssel jelölt jogintézmény a célnyelvben is létezik, és a forrásnyelvi intézményhez hasonló funkciót lát el, nincs fordítási probléma. A második esetben a fordított kifejezés a forrásnyelvi terminusétól eltérő jelentéssel ismert a célnyelvben, így annak használata félrevezető lehet. Ezt nevezik a fordítók számára sok nehézséget okozó „hamis barátok” problémájának. A harmadik esetben a célnyelvi funkcionális ekvivalens mint kifejezés nem létezik

a célnyelvben, tehát a fordítás során új kifejezést alkottunk. A nyelvi ekvivalens előnye, hogy egyértelmű és világos, és kifejezésre juttatja a jogintézmény idegenszerűségét (azaz nem megtévesztő), ugyanakkor mégis a célnyelven fogalmazzuk meg. Ebből adódóan hasznosnak tartom a nyelvi ekvivalens alkalmazását jogászoknak szóló szövegek fordításakor. Jogi ismeretekkel nem rendelkező célcsoport számára készített fordításban azonban a tükörfordítás üresnek és idegennek tűnő, homályos, érthetetlen kifejezést eredményezhet.

A magyarázó technika (más néven kommentálás) lényege, hogy a pontos elnevezés helyett tömör, általános, magyarázó leírást adunk a jeltárgyról. A technika előnye, hogy világos és könnyen megjegyezhető, így jól használható jogászok és nem jogászok számára készített fordításokban egyaránt. Jól alkalmazható olyan esetekben is, amikor a formális ekvivalens használata nem lenne eléggé egyértelmű (Harvey 2002: 46, Šarčević 1991: 621).

A funkcionális ekvivalens – az előzőekkel szemben – a honosító szemléletmód megnyilvánulása a fordításban. Ezt a fordítási technikát analóg fordításnak vagy behelyettesítésnek, illetve modifikációnak is nevezik. Analóg fordítás készítésekor a forrásnyelvi kifejezés helyett a célnyelvi kultúrában hozzá hasonló szerepet betöltő célnyelvi jogintézményt használunk a fordított szövegben. Mivel az analóg kifejezés könnyen érthető a célnyelvi olvasó számára, ez a megoldás igen jól alkalmazható elsősorban laikusok számára készült, informatív célú vagy nem szigorúan vett szakszövegek fordításakor, hiszen ezekben az esetekben a gördülékenység fontosabb, mint a pontos jogi terminológia. A funkcionális ekvivalens használatával azonban kétségkívül veszítünk a precizitásból, és a fordítandó, valamint a fordított kifejezések között szükségszerűen bizonyos mértékű jelentésbeli eltérések jelentkeznek. A megoldás további hátránya, hogy egy kulturálisan kötött kifejezést egy másik kulturálisan kötött kifejezéssel „fordítunk”, így a célnyelvi kifejezés újfent csak egy szűk kör számára érhető. A fordításelméleti irodalomban megoszlanak a vélemények az analóg fordításról, egyesek szerint ez a fordítás ideális módja, míg mások félrevezetőnek és ezért kerülendőnek tartják (Harvey 2000: 2). Véleményem szerint az ellenzők táborába tartozó Šarčević aggodalma (1985: 131) mindenképpen indokolt, hiszen a funkcionális ekvivalens használata kétféle veszélyt is rejt: egyrészt a forrás- és célnyelvi jogintézmények közötti jelentésbeli eltérésekből adódó pontatlanságot, másrészt pedig annak kockázatát, hogy a célnyelvi vevő nem érzékeli, hogy idegen jogintézménnyel áll szemben.

Irodalom

- Dobos Cs. 2007. A jogi szaknyelv struktúrája: A jogi szaknyelv tagolásának különböző lehetőségei. In: Feketéné Silye Magdolna (szerk.) *Porta Lingua. Szaknyelvoktatásunk – határokon átívelő híd*. Debrecen : Debreceni Egyetem Agrártudományi Centrum. 133–142.
- Klaudy K. 1999. *Bevezetés a fordítás elméletébe*. Budapest: Scolastica Kiadó.
- Szabari K. 1999. *Tolmácsolás. Bevezetés a tolmácsolás elméletébe és gyakorlatába*. Budapest: Scholastica Kiadó.

- Šarčević, S. 1985. Translation of Culture-bound Terms in Laws. *Multilingua* Vol. 4. No. 3. 127–133.
- Tellinger, D. 2003. A reáliák fordítása a fordító kulturális kompetenciája szemszögéből. *Fordítástudomány* 5. évf. 2. szám. 58–70.
- Várnai J. Sz. 2006. Jogi szövegek, szerződések, jogszabályok fordításának sajátosságai. In: *Fordítástechnikai útmutató különböző szövegtípusok fordítására*. Budapest: Magyarországi Fordítóirodák Egyesülete. 46–52.
- Vermes A. 2004. A relevancia-elmélet alkalmazása a kultúra-specifikus kifejezések fordításának vizsgálatában. *Fordítástudomány* 6. évf. 2. szám. 5–17.
- Vinay, J-P., Darbelnet, J. 1992. *Stylistique comparé du français et de l'anglais*. Paris: Didier.

Internetes hivatkozások

- Bocquet, C. 2000. Traduction juridique et appropriation par le traducteur: L'affaire Zacharie, Aubry et Rau. In: Colloque international organisé par l'École de traduction et interprétation de l'Université de Genève et l'Association suisse des traducteurs, terminologues et interprètes (ASTTI/ETI) Université de Genève 2000. *La traduction juridique: Histoire, théorie(s) et pratique*.
<http://www.tradulex.org/Actes2000/bocquet.pdf> (Letöltve: 2010.10.01.)
- Capellas-Espuny, G. 1999. The Problem of Terminological Equivalence in International Maritime Law: the case of hypothèque and mortgage in the document Final Act and International Convention on Maritime Liens and Mortgages. *Translation Journal* Vol. 3. No. 3.
<http://accurapid.com/journal/09legal1.htm> (Letöltve: 2010.10.01.)
- Covacs, A. 1982. La réalisation de la version française des lois fédérales du Canada. In: Gémar (éd.) 83–100.
<http://www.cslf.gouv.qc.ca/publications/pubf104/f104p2ch2.html#3> (Letöltve: 2010.10.01.)
- Didier, E. 1991. La Common Law en français. Étude juridique et linguistique de la common law en français au Canada. *Revue internationale de droit comparé*. Vol. 43 No.1. 7–56.
http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/ridc_0035-3337_1991_num_43_1_2158 (Letöltve: 2010.10.01.)
- Dullion, V. 2000. Du document à l'instrument : les fonctions de la traduction des lois. In: ASTTI/ETI 2000. www.tradulex.org/Actes2000/dullion.pdf (2010.10.01.)
- Durieux, Ch. 2000. De l'esprit des lois à l'émotion judiciaire. In: ASTTI/ETI 2000.
<http://www.tradulex.org/Actes2000/Durieux.pdf> (Letöltve: 2010.10.01.)
- Garzone, G. 2000. Legal Translation and Functionalist Approches: a Contradiction in Terms? In: ASTTI/ETI 2000. <http://www.tradulex.org/Actes2000/Garzone.pdf> (Letöltve: 2010.10.01.)
- Gémar, J-C. 1979. La traduction juridique et son enseignement: aspects théoriques et pratiques. *Meta* Vol. 24. No. 1. 35–53. <http://id.erudit.org/iderudit/002870ar> (Letöltve: 2010.10.01.)
- Gémar, J-C. 1981. Réflexions sur le langage du droit : problèmes de langue et de style. *Meta* Vol. 26. No. 4. 338–349. <http://id.erudit.org/iderudit/002846ar> (Letöltve: 2010.10.01.)
- Gémar, J-C. (éd.) 1982. *Langage du droit et traduction / The language of the law and translation. Essais de jurilinguistique / Essays on Jurilinguistics*.

- <http://www.cslf.gouv.qc.ca/publications/pubf104/f104p2ch1.html#3> (Letöltve: 2010.10.01.)
- Gémar, J-C. 1988. La traduction juridique: art ou technique d'interprétation? *Meta* Vol. 33. No. 2. 304–318. <http://id.erudit.org/iderudit/002850ar> (Letöltve: 2010.10.01.)
- Gémar, J-C. 1998. Les enjeux de la traduction juridique. Principes et nuances. In: *Traduction de textes juridiques: problèmes et méthodes*. Équivalences 98. ASTTI Seminar 25.9.1998
<http://www.tradulex.com/en/translators/Legal-Berne1998> (Letöltve: 2010.10.01.)
- Letöltve: Gémar, J-C. 2002. Le plus et le moins-disant culturel du texte juridique. Langue, culture et équivalence. *Meta* Vol. 47. No. 2. 163–176.
<http://id.erudit.org/iderudit/008006ar> (Letöltve: 2010.10.01.)
- Gémar, J-C. 2003. Art, méthodes et techniques de la traduction juridique. In: „*La traduction juridique / La traduzione giuridica*”. ASTTI (Association suisse des traducteurs, terminologues et interprètes) konferencia előadásai.
<http://www.tradulex.com/en/translators/Hiero1-2003> (Letöltve: 2010.10.01.)
Letöltve:
- Gémar, J-C. 2005. De la traduction (juridique) à la jurilinguistique. Fonctions proactives du traductologie. *Meta* Vol. 50. No 4.
<http://id.erudit.org/iderudit/019840ar> (2010.10.01.)
- Goddard, Ch. 2009. Where legal cultures meet: Translating confrontation into coexistence. *Investigations Linguistica* Vol. 16. 168–205.
http://www.staff.amu.edu.pl/~inveling/pdf/Goddard_17.pdf (Letöltve: 2010.10.01.)
- Harvey, M. 2000. A Beginner's Course in Legal Translation: the Case of Culture-bound Terms. In: ASTTI/ETI 2000. www.tradulex.org/Actes2000/harvey.pdf (Letöltve: 2010.10.01.)
- Harvey, M. 2002. Traduire l'intraduisible, Stratégies d'équivalence dans la traduction juridique *ILCEA* No. 3. 39–49. ilcea.revues.org/pdf/790 (Letöltve: 2010.10.01.)
- Harvey, M. 2002b. What's so Special about Legal Translation? *Meta* Vol. 47. No 2. 177–185.
<http://id.erudit.org/iderudit/008007ar> (Letöltve: 2010.10.01.)
- Heltai P. 2009. Bevezetés a fordítás elméletébe. Elhangzott: Bevezetés a fordítás elméletébe. Pannon Egyetem. 2009/2010. Őszi szemeszter
- Heyden, B. 2004. Réflexions sur la traduction des formes de sociétés. *Translation journal* Vol. 8. No. No. 2. <http://accurapid.com/journal/28legal.htm> (Letöltve: 2010.10.01.)
- Houbert, F. 2002. La traduction des termes à fort contenu culturel: étude de cas
<http://www.village-justice.com/articles/traduction-termes-fort-contenu-culturel,1216.html> (Letöltve: 2010.10.01.)
- Kerby, J. 1982. La traduction juridique, un cas d'espèce. In: Gémar (réd.) 8–15.
<http://www.cslf.gouv.qc.ca/publications/pubf104/f104p1ch1.html#i> (Letöltve: 2010.10.01.)
- Koutsivitis, V. G. 1990. La traduction juridique: standardisation versus créativité. *Meta* Vol. 35. No. 1. 226–229. <http://id.erudit.org/iderudit/003346ar> (Letöltve: 2010.10.01.)
- Lane, A. 1982. Legal and Administrative Terminology and Translation Problems. In: Gémar (réd.) 219–231. <http://www.cslf.gouv.qc.ca/publications/pubf104/f104p2ch2.html#3> (Letöltve: 2010.10.01.)
- Legault, G. A. 1979. Fonctions et structure du langage juridique. *Meta* Vol. 24, No. 1. 18–25. <http://id.erudit.org/iderudit/003456ar> (Letöltve: 2010.10.01.)

- Lerat, P. 2002. Vocabulaire juridique et schémas d'arguments juridiques. *Meta* Vol. 47. No. 2. 155–162. <http://id.erudit.org/iderudit/008005ar> (Letöltve: 2010.10.01.)
- Monjean-Decaudin, S. 2010. Approche juridique de la traduction du droit. <http://www.tradonline.fr/blog/wp-content/uploads/2010/01/sylvie-monjean-decaudin-traduction-juridique-2010.pdf> (Letöltve: 2010.10.01.)
- Pelage, J. 2000. La traductologie face au droit. In: ASTTI/ETI 2000. <http://www.tradulex.org/Actes2000/pelage.pdf> (Letöltve: 2010.10.01.)
- Pelage, J. 2004. Les défis de la traduction juridique. *Confluencia* No. 1. <http://www.confluencias.net/n1/pelage.pdf> (Letöltve: 2010.10.01.)
- Politis, M., Canellopoulou-Botti, M. 2000. Le sort des référents pragmatologiques dans le texte d'arrivée en traduction juridique. In: ASTTI/ETI 2000. <http://michelpolitis.blog.lemonde.fr/category/traduction-juridique/> (Letöltve: 2010.10.01.)
- Pigeon, L-P. 1982. La traduction juridique – L'équivalence fonctionnelle. In: Gémar (éd.) 271–281. <http://www.cslf.gouv.qc.ca/publications/pubf104/f104p2ch3.html#2> (Letöltve: 2010.10.01.)
- Radimský, J. 2004. Dans quelle mesure est-il possible de traduire un terme juridique? www.phil.muni.cz/rom/erb/radimsky04.pdf (Letöltve: 2010.10.01.)
- Rodriguez, B. 2000. En tant que traduction spécifique, la traduction juridique suit-elle de très près l'évolution permanente du droit? In: ASTTI/ETI 2000. <http://www.tradulex.org/Actes2000/rodriguez.pdf> (Letöltve: 2010.10.01.)
- Šarčević, S. 1991. Bilingual and Multilingual Legal Dictionaries: New Standards for the Future. *Meta* Vol. 36. No. 4. 615–626. <http://id.erudit.org/iderudit/004030ar> (Letöltve: 2010.10.01.)
- Šarčević, S. 2000. Legal Translation and Translation Theory: A Receiver-oriented Approach. In: ASTTI/ETI 2000. www.tradulex.org/Actes2000/sarcevic.pdf (Letöltve: 2010.10.01.)
- Schmidt, Ch. 1997. La langue juridique: maux et remèdes. <http://www.juripole.fr/Articles/tradjur.php> (Letöltve: 2010.10.01.)
- Sparer, M. 1979. Pour une dimension culturelle de la traduction juridique. *Meta* Vol. 24. No. 1. 68–94. <http://id.erudit.org/iderudit/004204ar> (Letöltve: 2010.10.01.)
- Sparer, M. 1982. Rédaction des lois, langage et valeurs: les enjeux. In: Gémar (éd.) 111–120. <http://www.cslf.gouv.qc.ca/publications/pubf104/f104p1ch3.html#1> (Letöltve: 2010.10.01.)
- Sprová, M. 1995. La traduction, confrontation de deux expériences cognitives. *Intellectica* Vol. 1995/1. No. 20. 157–170. www.intellectica.org/archives/n20/20_11_Srpova.pdf (Letöltve: 2010.10.01.)
- Terral, F. 2004. L'empreinte culturelle des termes juridiques. *Meta* Vol. 49. No. 4. 876–890. <http://id.erudit.org/iderudit/009787ar> (Letöltve: 2010.10.01.)
- Thiry, B. 2000. Equivalence bilingue en traduction et en terminologie juridiques: Qu'est-ce que traduire en droit? In: ASTTI/ETI 2000. <http://www.tradulex.org/Actes2000/Thiry.pdf> (Letöltve: 2010.10.01.)

Az európai frazeológiai univerzálék konceptualizációja és fordítási megfeleltetései

Kovács Marietta

E-mail: kovacs_marietta@yahoo.com

Kivonat: Jelen dolgozat euro-adminisztrációs szövegrészek húsz francia–angol–magyar frazeológiai egységét vizsgálja az Európai Parlament honlapjáról (<http://www.europarl.europa.eu>) letölthető felszólalásokat használva korpuszként. A kognitív szemantika eredményeit alapul véve az elemzés abból indul ki, hogy egy frazéma nem csupán a mentális lexikon része, hanem a konceptuális rendszerünk terméke. Egy kérdőíves felmérés eredményei alapján azt vizsgálja, hogy az elméletileg ugyanazon fogalmi társításokat kiváltó frazémák ismerete mennyire egységes, valamint, hogy miként befolyásolja az angol szövegrész a frazeológiai egység magyar fordítását, megfeleltetését. A húsz frazéma elemzése során kiderül, hogy a legtöbb magyar megfelelő egyszerűsítés útján jön létre. A három nyelvben felfedezhető ugyan azonos fogalmi metafora, de a szemantikai lényeg nem teljesen azonos, a frazeológiai konceptualizációt más-más kép segíti.

Kulcsszavak: európai frazeológiai univerzálé, kognitív szemantika, fogalmi metafora, megfeleltetés, egyszerűsítés

1. Bevezetés

Dolgozatomban euro-adminisztrációs szövegek francia–angol–magyar frazeológiai egységeit vizsgálom, és ezek fordítását hasonlítom össze a kognitív szemantika elméleti keretében. Arra keresem a választ, hogy a szinte minden európai nyelvben fellelhető, szükségszerűen ugyanazon fogalmi társításokat kiváltó frazémák ismerete és használata mennyire egységes. (Ebben a tanulmányban az idióma, idiomatizmus terminusok helyett a frazéma, frazeologizmus, frazeológiai egység terminusokat használom.)

A fordítástudomány és a frazeológia kutatói régóta foglalkoznak frazémákkal uniós kontextusban, az elemzések leggyakrabban két nyelv frazémáit, frazeológiáját hasonlítják össze. Kognitív nyelvészeti és fordítástudományi megközelítésből párhuzamos korpuszon történő elemzésről – francia–angol–magyar vonatkozásban – tudomásom szerint eddig kevés írás született. A vizsgálat azért releváns, mert a fordítástudományon belül a fordítás oktatása, a fordítás minősége területén alkalmazhatók az eredmények, és a fordítástudományon kívül is számos területen hasznosítható az ismeretanyag: grammatika, lexikológia, lexikográfia, frazeológia, frazeográfia, pragmatika.

A kutatás kiindulópontjául szolgáló frazémák francia egységek. Jelen dolgozatban valójában nem beszélhetünk forrásnyelvről és célnyelvről, csak nyelvek közötti fordítói megoldásokról, megfeleltetésekről. Fontos megjegyezni, hogy a szövegeket, így velük együtt a frazémákat, gyakran angol nyelven keresztül

ültették át magyarra. Kiindulópontként az elméleti háttér összefoglalása után az alábbi kérdésekre keresem a választ:

- (1) Az angol szövegben milyen arányban jelennek meg a frazémák?
- (2) Milyen hatással van az angol nyelvi kifejezés a frazémák fordítására?

A vizsgálat során megállapításokat teszünk a fordító és a frazéma viszonyáról, az angol nyelvi kifejezések szerepéről, a fordított szövegek jellemzőiről.

2. A tanulmány elméleti háttere

2.1. A frazémák és a kognitív nyelvészet

A generativisták a metaforakutatást még az irodalomelméletben és nem a nyelvészetben képzelték el. A kognitív nyelvészet kutatói, a kognitivisták napjainkban úgy tartják, hogy a metafora tükrözi az ember megismerési és gondolkodási folyamatait, fogalmi rendszerét, és a nyelvhasználók a metaforák segítségével kommunikálnak (Lakoff és Johnson 1981). Ebből kiindulva, Bańcerowski (1999a) arra hívja fel a figyelmünket, hogy a nyelvészet alapvető feladata a természetes nyelv metaforikájának leírása, amely nagyban befolyásolja a nyelvhasználók világlátási módját és konceptualizációját. A frazeologizmusok pedig olyan nyelvi kifejezések, amelyek segítségével az adott valóságos fragmentumot leírhatjuk, de felhasználhatjuk más jellegű fragmentumok leírásánál is (pl.: *csapást mér vkire*). Segítségükkel absztrakt cselekvéseket és azok tartalmát, értelmét, jelentését konkrét módon írhatjuk le.

Fontos megemlíteni, hogy a hagyományos megközelítés hívei közül sokan napjainkban is különbséget tesznek metafora és frazeologizmus között. Bańcerowski (1999b) úgy fogalmaz, hogy a belső implicit tudásunk alapján bármikor képesek vagyunk új metaforákat képezni, amelyekről addig nem volt tudásunk. A frazémák ezzel szemben olyan, két vagy több szóból álló állandósult szókapcsolatok, lexikai egységek, amelyeket nem az adott kommunikációs helyzetben alkotunk, hanem tanulás eredményeképpen egységként ismerünk, és a mentális lexikonunkból kész elemként reprodukálunk. Ennek alapján kijelenthetnénk, hogy a frazémák – a metaforákkal szemben – a fogalmi rendszerünktől független nyelvi jelenségek, elemeik között jelentéskapcsolat, nyelvi jelentés van, amely különválnak az ember fogalmi rendszerétől és egy nyelv beszélőinek enciklopédikus tudásától. Kövecses (2005) azonban cáfolja az említett felfogást, és a fordításban, tolmácsolásban, idegennyelv-tanulásban és tanításban közismerten problematikus, sok esetben kulcsszerepet játszó jelenségnek számító idiómákat, más néven frazeologizmusokat, egymástól és a fogalmi rendszertől nem elkülöníthető egységként kezeli. Kihangsúlyozza, hogy a frazéma nem csupán nyelvi folyamat eredményeként a mentális lexikon része, hanem a konceptuális rendszerünk terméke. Jelentése nem csak az őt alkotó részekhez viszonyítva speciális. „Olyan jelenség, amely a világról szóló tudásunkon alapuló fogalmi rendszerünkből ered” (Kövecses 2005: 203). Ebből kiindulva a frazémák jelentése motiváltak és nem véletlenszerű-

nek tekinthető. Kövecses kiemeli továbbá, hogy a motivációt meg kell különböztetni a megjósolhatóságtól. A frazémák jelentésének motiváltsága ugyanis nem jelenti azt, hogy jelentésük teljes mértékben megjósolható. Vagyis nem állíthatjuk, hogy egy frazéma szó szerinti jelentéséből mindig tökéletesen megjósolhatnánk az azt alkotó kifejezésekhez köthető frazeologikus jelentést. Ha a frazémát alkotó szavak szó szerinti jelentését és a szókapcsolat frazeologikus jelentését metafora, metonímia vagy hétköznapi tudás köti össze, a frazéma jelentése egyértelmű, világos lesz. A frazémák ezen tulajdonsága a frazémák fogalmi motivációja.

A fentiekből kitűnik, hogy a kognitív nyelvészet egyértelműen középpontba állítja az emberi megismerésen és gondolkodáson alapuló jelentést és jelentéstant, a kognitív szemantikát. Lakoff és Johnson (1999) már klasszikusnak nevezhető fogalmi metaforaelméletében megkülönböztet metaforikus kifejezéseket és fogalmi metaforákat. A *felépítette az elméletét, romba dőlt az elmélete* nyelvi metaforikus kifejezések a kognitív folyamatokon nyugvó AZ ELMÉLETEK ÉPÜLETEK fogalmi metafora nyelvi megnyilvánulásai. Kövecses (2005) elmélete szerint a fogalmi metafora mindig két fogalmi tartományból áll: az (A) FOGALMI TARTOMÁNY, A CÉLTARTOMÁNY (ELMÉLETEK) az absztraktabb, szubjektívebb, elvontabb fogalomkör, amelynek segítségével megértjük a kevésbé absztrakt és összetett, kézzelfoghatóbb (B) FOGALMI TARTOMÁNYT, A FORRÁSTARTOMÁNYT (ÉPÜLETEK). Az elmélettel kapcsolatban több fogalmi metafora létezik, az elméletnek, mint céltartománynak több forrástartománya van, mivel absztrakt fogalom lévén többféleképpen is megközelíthető. Kövecses rávilágít arra is, hogy egyes szavak frazémákban való gyakori megjelenése arra utal, hogy valamilyen kognitív folyamat köti össze egy tudástartomány elemeit a frazeologikus jelentéssel. Számos frazéma esetében a metaforikus folyamatok és a köznapi, konvencionális tudás kulcsszerepet játszanak. A frazémák kognitív motivációja, más néven szemantikai átláthatósága révén tehát minden bizonynyal gyorsabban elsajátíthatjuk, és tovább emlékszünk majd rájuk.

2.2. A frazémák tipologizálása

Bárdosi (2010) írásában olvashatjuk, hogy frazeológiai kutatással, osztályozással már a 19. század végén foglalkoztak francia nyelvészek, Michel Bréal és Charles Bally. Azóta számos frazeológiai tanulmány, szótár látott napvilágot. A kutatások ellenére a frazeológiai egységek osztályozása – csakúgy, mint elnevezésük – a mai napig nem egységes, és az egyes kategóriák között nem mindig könnyű meghúzni a határvonalat. A lazább szókapcsolatoktól a szemantikailag és szintaktikailag teljesen kötött szókapcsolatok felé haladva, a frazeológiai egységek számos kategóriába sorolhatók (kollokációk, terpeszkedő igei szerkezetek, szólások, szóláshasonlatok, helyzetmondatok, közmondások, szállóigék stb.). Sokrétűségükből adódóan gyakran vizsgálják a frazémákat szemantikai, morfo-szintaktikai, retorikai és kultúrtörténeti-diakrón osztályozás szerint is. A jelen dolgozat korpuszául szolgáló frazémák vizsgálatához a szemantikai osztályozás egyik csoportját, a metaforikus frazémákat vesszük alapul. A csoportot Bárdosi (2010) úgy jellemzi, hogy az ide sorolható frazémák alkotóele-

mei szerinti konkrét elemzés nem lehetséges. „A frazémának csak az alkotóelemek jelentéséből közvetlenül nem következő, ún. globális jelentése létezik.” (Bárdosi 2010: 20)

2.3. Frazémák az európai uniós szövegekben

Gréciano (1999) általánosan *préfabriqué*, vagyis előre gyártott elemekként beszél a frazémákról. Használatuk jellege kiegészítendő, következtető, illetve célzó, helyes értelmezésükhöz megfelelő nyelvi, enciklopédikus és általános ismeretek szükségesek. Gréciano úgy tartja, hogy a frazémák hozzájárulnak a nemzetközi együttműködéshez. Fialat kutatóival az interlingvalitáson és interkulturalitáson alapuló uniós adminisztratív, jogi és politikai szövegeket, az ún. euro-adminisztratív szövegeket (*euro-textes*) vizsgálja. Frazeológiai kutatásai középpontjában a frazémák funkcionális és szemantikai vizsgálata áll. Hipotézise szerint a frazémák a gondolkodás, az érvelés, az érthető, pontos, egyértelmű megnyilatkozás és a megegyezés segítői. Korpusza kifejezéseit kognitív és kommunikatív szempontból is elemzi.

Kognitív megközelítésből frazeológiai konceptualizáció alatt általános fogalomra történő empirikus adatátvitelt, értelmezést ért, amelynek célja a szemantikai lényeg kifejezése.

Kommunikációs szempontból megközelítve úgy tartja, hogy a képi ábrázolás hozzájárul a kommunikatív hatékonysághoz. A több szóból álló motiválatlan szókapcsolatok a kommunikációs helyzetben vagy a szöveggörnyezetben az észlelés és az érzelmi hatáson alapuló mentális kép útján válnak motiválttá. Az észlelés és az érzelmi hatás segít tehát az absztrakt fogalmakat körülhatárolni, értelmezni. A frazémák esetében az absztrakció és a percepció, az elvonatkoztatás és az észlelés ezáltal kölcsönhatásba lépnek.

Bárdosi (2007a) 2004-ben, pályázat keretében kezdte el vizsgálni az európai frazémákat. Az európai frazeológiakincs közös elemeit európai frazeológiai univerzáléknak nevezi, tipológiailag három csoportba sorolja:

- (1) Közös európai múlt, kultúra frazémái (*gordiuszi csomó, pirruszi győzelem, Kolumbusz tojása, Buridán számara, Damoklész kardja, Pandora szelencéje*)
- (2) A legtöbb európai nyelvben fellelhető extralingvális valóságon alapuló, egy nyelvi közösségen belül vagy két nyelvi közösség között tükröfordítás útján létrejött frazémák:
 - (a) azonos fogalmat jelölő, azonos elemeket tartalmazó frazémák (*töri a fejét, az orránál fogva vezet*)
 - (b) azonos fogalmat jelölő, többé-kevésbé eltérő elemeket, képeket tartalmazó frazémák (*vizet hord a Dunába*)
- (3) Lefordíthatatlan, kulturálisan kötött, nyelvspecifikus kifejezések (gallicizmusok, germanizmusok stb.) (*Ó sem jobb a Deákné vásznánál.*)

A pályázatról készített beszámolóban Bárdosi (2007b) arra hívja fel a figyelmünket, hogy a szemantikájában, lexikájában, grammatikájában azonos

európai frazeológiai univerzálék alkalmazása során mindenkinek szükségszerűen ugyanarra a képre, civilizációs háttérre kell asszociálni. A kutatás során összeállított, kilencnyelvű (magyar, angol, német, francia, spanyol, olasz, orosz, latin, lengyel), 500 egységet tartalmazó korpusz a nyelvtanulásban és a fordítás-tolmácsolásban legfontosabbnak tartott európai frazémák gyűjteménye. A jelen kutatás tárgyát képező frazémák az (1) és a (2) csoportba sorolhatók. A közös európai kultúrkör frazémáira „származásuk” alapján Bárdosi az alábbi öt kategóriát állította fel:

1. táblázat

Közös európai frazeológiai univerzálék csoportosítása

Bibliai	Görög-római mitológiai	Történelmi	Irodalmi	Szólásokat, közmondásokat tartalmazó
Júdás csókja	herkulesi munka	átlépi a Rubicont/ Rubikont	Egy fecske nem csinál tavaszt/ nyarat. [Ezópus]	az orránál fogva vezet vkit

3. A jelen dolgozatban bemutatott vizsgálat

3.1. A korpusz

Az elemzés forrása az Európai Parlament honlapjáról (<http://www.europarl.europa.eu>) letölthető plenáris ülések, viták, cikkek, hírek, egyperces felszólalások frazeológiai univerzálékot tartalmazó, politikai tárgyú francia nyelvű szövegei. A ma már 27 hivatalos nyelvvel rendelkező Európai Unió polgárai a rájuk vonatkozó szövegeket saját anyanyelvükön ismerhetik meg. Európai uniós kontextusban, egyéb forrástól (pl.: EUR-Lex) eltekintve, már a fent említett internetes oldalon is hatalmas mennyiségben áll rendelkezésre nyilvánosan hozzáférhető forrásanyag.

Bárdosi öt kategóriáját alapul véve gyűjtöm és csoportosítom a frazémákat a honlap keresőjének segítségével. A vizsgálat tárgya így nem egy-egy adott vita vagy felszólalás teljes szövege, hanem maguk a frazeológiai univerzálék. Excel táblázatba rendezve feltüntetem a francia frazeologizmust, mint a kutatás alapját tartalmazó mondatot vagy szövegrészt, majd a magyar, valamint a fordítási szempontból érdekes angol megfelelőt is hozzáteszem az adott szövegrésszel. Ezt követően előzetes felmérés alapján, konceptualizációs szempontból nehézségi sorrendet állítok fel.

Összefoglalva tehát a kutatás során francia nyelvű frazeológiai egységet tartalmazó szövegrészeteket hasonlítok össze magyar megfelelőikkel. A plenáris ülések szövegeit vizsgálva nem szükséges figyelembe venni, hogy milyen nyelven hangzott el a parlamenti felszólalás, ha feltételezzük, hogy az intézmény a fordításokat egyenrangú szöveggént, ekvivalensként kezeli. A kutatás kezdetétől

szembetűnő, hogy a fordított magyar szöveg gyakran az angol írott változaton keresztül jött létre. Vizsgálatomat ezért nem kizárólag francia–magyar párhuzamos korpuszon folytatom; az angol frazeologizmust tartalmazó szövegrészt is felhasználom magyarázatként.

A szövegek fordítását az Európai Unió szakfordítói végzik, ezért általánosságban kijelenthető, hogy a fordítás minősége jó, a fordításokban nagyobb fordítói hibák, félreértelmezések nem fordulhatnak elő, a közvetíteni kívánt üzenet a magyar szövegben is megjelenik.

A szöveg frazeológiai egységeit vizsgálva azonban már első olvasásra kitűnik, hogy a könnyen azonosítható, érthető frazémát sem mindig fordítja frazémának a fordító. Az Európai Parlament honlapján megjelenő szövegek politikai eseményeket írnak le, a képviselők nehéz, zavaros helyzetekre, vitákra mint veszélyre, fenyegetettségre, harcra igyekeznek megoldást találni, kompromisszumot kötni. A szövegrészetekben megjelenő metaforikus frazémák jelentéstartalmát képszerűségük segítségével kognitív tevékenységünk révén úgy értelmezzük, hogy a forrástartomány jelentéstartalmát leképezzük a céltartományra. A korpusz frazémái tehát a közös európai kultúrában használt képeket tartalmazzák, ezáltal feltételezhető, hogy könnyű őket értelmezni és lefordítani. A fordító gyakran mégsem így jár el.

3.2. A frazémák és a fordítás

Jelen dolgozat célkitűzése a frazémák fent leírt jellemzésének kiegészítése francia–angol–magyar frazémák fordításakor alkalmazott átváltási műveletek empirikus vizsgálatának eredményeivel. Fontos megemlítenünk, hogy a korpusz elemeit fordítástudományi megközelítésből vizsgálva nem nyelvi rendszereket vetünk egybe, hanem szövegszintű elemzést végzünk. Arra vagyunk kíváncsiak, hogy a fordító adott helyzetben milyen fordítói megoldást választott, és miért éppen azt választotta. A vizsgálat során az európai közös kultúrán alapuló nyelvhasználati azonosságokat vagy különbségeket tárunk fel.

Az elemzés Földes (1987) osztályozásából indul ki, aki a frazeológiai egységek fordításának három kategóriáját különbözteti meg:

- (1) forrásnyelvi frazeologizmus → célnyelvben egy szó
- (2) forrásnyelvi frazeologizmus → célnyelvben körülírás
- (3) forrásnyelvi frazeologizmus → célnyelvi frazeologizmus

A frazémák képi, metaforikus volta miatt megvizsgáltuk Toury (1995) csoportosítását is, aki a forrásszövegből kiindulva a metaforák fordításának lehetséges megoldásait négy kategóriába sorolta:

- (1) ugyanazzal a metaforával
- (2) másik metaforával
- (3) nem-metaforikus kifejezéssel
- (4) teljes kihagyással

Klaudy (2007) a frazeologizmusok fordítását kutatva úgy fogalmaz, hogy a szólásokat, közmondásokat, állandósult szókapcsolatokat valójában nem fordítjuk, inkább „megfeleltetjük”, megkeressük azt a célnyelvi frazeologizmust, amelyet a célnyelvi beszélők hasonló helyzetben használni szoktak. A korpuszon végzett előzetes felmérés azonban rávilágított arra, hogy a fordító sokszor nem a „megfeleltetett” magyar frazeologizmushoz folyamodik. A vizsgálat ezért az átváltási műveletek elemzéséhez Klaudy (1999b) további kategóriáit alkalmazza. A dolgozat példáiban fellelhető generalizáció, a felbontás, a kihagyás, mind egyszerűsítéssel járnak. Klaudy (2007) fordítási irányokon belül keresett univerzális jellegzetességeket. Példái kimutatták, hogy a lexikai egyszerűsítés a magyar → indoeurópai fordítási irányra jellemző. Kérdés, hogy az egyszerűsítés során mi vész el? Levý (1965) erre a kérdésre fordított szövegek visszafordításában keresztül kereste a választ. Vizsgálata igazolta, hogy a fordító két ekvivalens közül mindig a tágabb értelmű, általánosabb megoldást választja. Ezáltal az eredeti kifejezés jellemző szemantikai jellege gyakran elvész. Kihangsúlyozta továbbá, hogy a szemantikailag rokon kifejezések megjósolhatósága használatuk gyakoriságától függ. A fordítók mindig a gyakrabban alkalmazott megfelelőt keresik, ezek tartalmazzák azonban legkisebb arányban az eredeti kifejezés szemantikai sajátosságait.

A fentiekből kiindulva a jelen kutatásban szereplő frazémák fordítására a következő megoldásokat soroljuk fel (az elemzésnél a megoldásokat a rövidítések reprezentálják):

- (1) Teljes megfeleltetés (ugyanazzal a frazeologizmussal–azonos elemek) (TM-AE)
- (2) Teljes megfeleltetés (ugyanazzal a frazeologizmussal–eltérő elemek) (TM-EE)
- (3) Variatív megfeleltetés (másik frazeologizmussal) (VM)
- (4) Teljes átalakítás (azonos funkció–egyszerűsítéssel) (TÁ)
- (5) Teljes kihagyás (TK)

A jelen vizsgálat tehát francia–angol–magyar szövegrészletek összehasonlító elemzése, fordítástudományi szempontból azt vizsgálja, hogy milyen átváltási műveletek, megfeleltetések fordulnak elő a magyarra történő fordítási folyamatban, hogyan befolyásolja az angol nyelvi kifejezés a fordított szöveget, valamint melyek a fordított szöveg jellemzői.

3.3. A vizsgálat tárgya: a metaforák kognitív megközelítése és funkciója

A metaforák kognitív megközelítése nem állítja, hogy meg lehetne jósolni, hogy milyen metaforák léteznek egy kultúrán belül vagy több kultúrában. Arra mutat rá, hogy a meglévő metaforák motiváltak, tapasztalati alapjuk van. Ha két tapasztalati tartomány között tapasztalati kapcsolatot észlelünk, ez lesz az alapja a tartományok közötti fogalmi kapcsolatnak. A tapasztalati alap nemcsak testi, hanem perceptuális, kognitív, biológiai és kulturális is lehet (Kövecses 2005: 251).

Ha arra keressük a választ, hogy a metaforák milyen funkciót, szerepet töltenek be az ember gondolkodásában, a metaforák kognitív funkciójára kérdezzünk rá (Kövecses 2005: 48). Kövecses a kognitív funkció alapján a metaforákat három nagy csoportba sorolja:

- (1) Szerkezeti (strukturális) metaforák
- (2) Ontológiai metaforák
- (3) Orientációs (irányultsági) metaforák

A szerkezeti metaforák esetében a forrástartomány tág, rendszerezett tudást biztosít a céltartománynak. Ebben a csoportban a metaforák kognitív funkciója az, hogy az A céltartományt a B forrástartomány alapján értelmezik. Másként fogalmazva, a céltartományt a forrástartomány és a céltartomány közötti megfelelések segítségével konceptualizáljuk.

Az ontológiai metaforák kevésbé strukturálják céltartományaik fogalmait, mint a szerkezeti metaforák. Az elvont fogalmakat, különféle jelenségeket általános kategóriákba sorolják. Forrástartományként tárgyak, anyagok, tartály jelenik meg. Ezeket azonban már nehéz, gyakran lehetetlen alkalmazni a céltartományok konceptualizálására. Ezek a metaforák jobban átláthatóvá teszik a körülhatárolt szerkezettel nem rendelkező fogalmakat (Kövecses 2005: 50). A már körülhatárolt metaforákat továbbgondolhatjuk, azonosíthatjuk, és szerkezeti metaforák segítségével tovább strukturálhatjuk.

Az orientációs metaforák biztosítják a legkevesebb fogalmi struktúrát a céltartomány számára. Ezek a metaforák egymással összefüggővé tesznek célfogalmakat. Térbeli irányokon, fel-le, ki-be és középpont-kerület irányokon alapulnak. A felfelé irányultságot általában pozitívumként, a lefelé irányultságot negatívumként értékeljük (Kövecses 2005: 51).

A fentiek alapján dolgozatom harmadik kérdése az, hogy a metaforán, metonímián, hétköznapi tudáson alapuló fogalmi motiváción keresztül a frazémáknak milyen kognitív funkciója, szerepe van az ember gondolkodásában, és ebből kiindulva gondolatai, üzenetei közvetítésében. Mindamellet gyakran annyira természetesen használjuk a frazémákat, hogy nem mindig könnyű meghúzni a határvonalat az említett három csoport között, és megtalálni a frazeológiai egységekben rejlő fogalmi motivációt.

3.4. Hipotézisek

Földes (2007) egy tanulmányában úgy fogalmaz, hogy a frazeologizmusok „kulturális jelek”, mert sűrített formában egy nyelvi, illetve kulturális közösség (jelen esetben az európai makrokulturális közösség) felismeréseit, értékítéleteit és értelmezési rendszerét adják vissza. Ennek alapján a jelen vizsgálat kognitív szemantikai és fordításelméleti megközelítéssel a következő hipotézisekből indul ki:

- (1) Mivel a legtöbb európai nyelvben fellelhető, közös európai múlt, kultúra frazémái nagyban hasonlítanak egymáshoz, fogalmi tartalmuk azonos, a francia frazémák valamilyen formában jelen vannak a

magyar megfelelőben is, illetve metaforikus kifejezés hiányában, fedezhető a fogalmi metafora.

- (2) Lexikai síkon egyfajta szegényedés, egyszerűsítés, általánosítás, generalizáció vagy semlegesítés, neutralizáció tapasztalható.

A vizsgálat során ezen hipotéziseket igyekszem igazolni vagy cáfolni.

3.5. Az elemzés módszere

Jelenleg nem áll rendelkezésre (bár összeállítás alatt áll) olyan francia–angol–magyar korpusz, amely nagy mennyiségű szövegen keresztül reprezentatív eredményeket adna a frazémák fordításával kapcsolatban. A vizsgálatot kézi módszerekkel végzem, ami rendkívül időigényes feladat, a feldolgozható szöveg mennyisége így nem elegendő ahhoz, hogy általánosítható eredményt adjon. Célom globális képet adni a frazémák fordításának bizonyos tendenciáiról.

A kutatásban 20 szövegrészlet francia–angol–magyar megfelelőit vizsgálom. A francia szövegekből azokat a mondatokat vagy mondatrészeket hagyom meg, amelyekben a frazeológiai egység szerepel. Ezen mondatrészeket hasonlítom össze az angol és a magyar vonatkozó részekkel, majd a felállított osztályozás alapján azonosítom az átváltási műveleteket, megfeleltetéseket. A vizsgálat során kvantitatív és kvalitatív kimutatást végzek.

Amennyiben a fordító a célnyelv szokványosabb eszközeivel élve, általánosabb kifejezést használ, megkeresem a francia frazeologizmusok Bárdosi által ajánlott magyar megfeleltetéseit (Bárdosi 2010), és kérdőíves vizsgálat keretében felmérem, hogy a magyarok hogyan interpretálják e frazeológiai egységeket, illetve hogy indokolt-e a fordításban a frazéma elhagyása. Nem a fordítástudományban klasszikusnak mondható kérdőíves módszert alkalmazom, amelynek során az olvasó a fordított szövegről leírja intuitív benyomásait. Kognitív szempontból közelítem meg a kérdéses mondatrészek frazémáit, és a célnyelvi szövegben nem szereplő magyar frazeológiai megfeleltetés értelmezésére, a gondolkodásra, a fogalmi tartalomra kérdezek, mutatok rá. Frazeologizmus hiányában a fogalmi metafora jelenlétét, szerepét vizsgálom.

A vizsgálatban szereplő húsz francia frazeologizmust tartalmazó szövegrész a <http://www.europarl.europa.eu> honlap keresőjébe beírva könnyen megtalálható. A kérdőíves felmérés a válaszlappal a mellékletben szerepel.

4. A vizsgálat eredményei és elemzése

Kvantitatív vizsgálatához a húsz példa nem elegendő, de kvalitatív elemzéssel bizonyos tendenciák megfigyelhetők. A fordítói megoldásokat Bárdosi (2010) megfeleltetéseivel az alábbi táblázat foglalja össze.

1. táblázat
Fordítói megoldások

	FM	Francia	Angol	Magyar	Francia–magyar szótár
1.	TK	être aux abois	to be beleaguered	–	kutyaszorítóban van
2.	TÁ	battre de l’aile	floundering	akadozó	rosszul áll a szénája
3.	TÁ	mettre à l’ombre	final switch	Agyó	hűvösre tesz vkit
4.	TÁ	travailler d’arrache-pied	to require a lot of work	nyáron is dolgozik (képviselő)	látástól vakulásig dolgozik
5.	TÁ	placer la barre plus haut	raising the game	Meg kell erősíteni	magasabbra helyezi a lécet
6.	TM-EE	cracher au bassinet	cough up	kipréselni magunkból	úgy fizet, mintha a fogát húznák, szinte úgy köhögi ki a pénzt
7.	TK	mettre un bémol	to scale down	–	szelidebb húrokat penget
8.	TK	rouvrir la boîte de Pandore	to re-open this Pandora’s box	–	felnyitja/kinyitja Pandora szelencéjét ¹
9.	VM	Ras-le-bol	to be fed up with	Elege van	tele van a hócipője
10.	TÁ	une discussion à brûle-pourpoint	an unscheduled discussion	spontán megbeszélés	se szó, se beszéd
11.	TM-AE	Oiseaux menacés : éviter le chant du cygne	Wild birds protected under common wings	A vadon élő madarak védelme az EU-ban	hattyúdál
12.	TÁ	mettre la charrue avant les bœufs	putting the cart before the horse	fordított sorrendben cselekednénk	fordítva ül a lóra
13.	TÁ	filer doux	not simply to take sg. lying down	ne adja fel ilyen egyszerűen	behúzza fülét-farkát

¹ A frazeologizmus a Francia–magyar szótárban nem található meg. A példa Bárdosi *Magyar szólások, közmondások értelmező szótára fogalomköri szómutatóval* című könyvéből származik.

	FM	Francia	Angol	Magyar	Francia–magyar szólásszótár
14.	VM	être dans de beaux draps	leave revisions continue to split	Nincs előrelépés	benne van a pácban/csávéban
15.	TM-AE	Il suffisait d'y penser	egg of Columbus	Kolumbusz tojása	(Ez olyan egyszerű, mint) Kolumbusz tojása
16.	TK	suivre l'exemple de l'âne de Buridan	to follow the example of Buridan's ass	–	olyan, mint Buridan szamara
17.	TK	faire porter le chapeau	shift the burden	–	nyakába varr
18.	TM-EE	c'est blanc bonnet et bonnet blanc	it is a six of one and half a dozen of the other	egyik tizenkilenc a másik egy híján húsz	egyik tizenkilenc a másik egy híján húsz
19.	TÁ	partir sans tambours ni trompettes,	without pomp, without publicity,	minden pompa nélkül, minden nyilvánosság nélkül,	kámforrá válik
20.	TK	sommes sur le qui-vive	we are on the alert	odafigyeljünk	résen van

4.1. A vizsgálat kvantitatív eredményei

A kérdőíves vizsgálatban 30 magyar anyanyelvű nő és 30 magyar anyanyelvű férfi vett részt. A megkérdezettek egyetemi hallgatók, vagy főiskolát, egyetemet végzett emberek. Az alábbi táblázatban felsorolt jelentésmagyarázatok az általam szélsőségesnek ítélt, szubjektív eredmények. A százalékos arány az azonos jelentéstartalmat objektíven tükrözi.

2. táblázat

A kérdőíves felmérés jelentésmagyarázatai

Magyar frazéma	Magyarázatok azonos jelentéstartalommal (%)	Legszélsőségesebb jelentésmagyarázatok
Kutyaszorítóban van	100%	–
Rosszul áll a szénája	95%	–
Hüvösre tesz vkit	60%	Megöl / Elintéz
Látástól vakulásig dolgozik	95%	–

Magyar frazéma	Magyarázatok azonos jelentéstartalommal (%)	Legszélsőségesebb jelentésmagyarázatok
Magasabbra helyezi a lécet	95%	–
Úgy fizet, mintha a fogát húznák, szinte úgy köhögi ki a pénzt	100%	Nehezen fizet, könnyen fizet
Szelídebb húrokat penget	90%	–
Felnyitja/kinyitja Pandora szelencéjét	45%	Szerencséje lesz / Rájön az élet titkára
Tele van a hócipője	100%	–
Se szó, se beszéd	60%	Csend legyen! / Egyeztetés nélkül cselekszik
Hattyúdal	45%	Szép dal / Halál / Haszontalan / Végső megoldás
Fordítva ül a lóra	70%	Tudatlanság / Nem racionális gondolkodású
Behúzza fülét-farkát	95%	Rejtegetni valója van
Benne van a pácban/ csávában	95%	–
Kolumbusz tojása	30%	Felfedező / Talány
Olyan, mint Buridán számára	0%	Buta, csökönyös
Nyakába varr vmit	75%	–
Egyik tizenkilenc, a másik egy híján húsz	100%	–
Kámforrá válik	100%	–
Résen van	100%	–

4.2. A vizsgálat kvalitatív eredményei és elemzése

A jelen dolgozat keretei nem teszik lehetővé a vizsgálatban szereplő összes frazéma fordításának bemutatását, így a fordítási szempontból legérdekesebb, legjellemzőbb eseteket sorakoztatom fel.

Az elemzés során Kövecses forrástartományai és céltartományai alapján kísérletet teszek a fogalmi tartományok felfedésére, a forrás- és céltartományok közötti fogalmi leképezések bemutatására, valamint rámutatok Klaudy rendszerezése alapján a fordító által használt átváltási műveletekre, megféleltetésekre.

A frazémák vizsgálata során feltüntettem és elemzem az egyes francia frazémák Bárdosi (2010) által használt magyar megfeleltetéseit.

- (1) Par ailleurs, *les négociations* d’adhésion de la Turquie *battent de l’aile*.
 (1a) Turkey’s *floundering* accession talks.
 (1b) Jelentés Törökország *akadozó* csatlakozási *tárgyalásairól*.

Az eredeti *battre de l’aile* kifejezés a sérült, vergődő madár metaforája. A madár elveszítette erejét, de még küzd az életéért, bár szárnya már csak akadály. A francia frazémát a sajtóban gyakran használják projektek, vállalatvezetés kapcsán (Bárdosi 2010: 129). Az eredeti egység AKADÁLYOK KÜZDELEM szerkezeti metafora céltartományát a tartományok közötti megfelelés alapján konceptualizáljuk. A magyar fordításban is megjelenik ugyanaz a figuratív jelentés, de nem egyező intenzitással. A francia kifejezésnél más kép segíti a megértést, itt már-már reményvesztett küzdelemmel találkozunk. A magyar mondatban az angol *floundering* szinte szó szerinti jelentése található. Az ‘akadozó’ jelző használata sokkal általánosabb, semlegesebb megoldás, mindössze *nehézséget* tükröz. A Bárdosi-féle szótárban szereplő *rosszul áll a szénája; bajban van* frazémák sokkal kifejezőbbek, de használatuk stilisztikailag ebben a kontextusban indokolatlan lenne.

- (2) [...] *les personnes impliquées* [...] *devront encore travailler d’arrache-pied à la rentrée*.
 (2a) [...] those involved *worked on it over the summer*.
 (2b) [...] az illetékes képviselők *nyáron is dolgoztak*.

Ez a példa kiválóan tükrözi a francia és a magyar nép vérmérséklete közötti különbséget. A francia kép ‘olyan nehéz a lába, hogy már nem tudja elemelni a talajtól’ rendkívül kifejező. A forrásnyelvi szövegrészt AZ EMBERI LÁB KÜZDELEM szerkezeti metafora segítségével értelmezhetjük. A magyar változathoz a frazémát kihagyta a fordító, semleges nyelvi kifejezést választott, tényként közli, hogy ‘dolgoztak’ a képviselők. Az angol megfelelőben egy mélyebb szinten metaforikus kifejezés található. Az *over* utal a hosszan tartó küzdelemre, a mondat képi jellege ezáltal nem vész el teljesen. A Bárdosi-féle frazémák közül itt megengedhető lett volna – hiszen képi síkon és a figuratív jelentés tekintetében is nagyobb hasonlóság lenne a francia és a magyar egységek között –, ha a fordító beszúrja a *megállás nélkül* vagy az *éjt nappallá téve* kifejezést a ‘dolgoztak’ elé.

- (3) [...] *si nous ne crachons pas au bassin* des taxes vertes, nous allons tous mourir.
 (3a) [...] if we do not *cough up* green taxes, we will all boil to death.
 (3b) [...] ha nem bírjuk *kipréselni magunkból* a zöld adókat, akkor mindannyian halálra égünk.

A metaforikus forrásnyelvi frazémában a francia *bassin* szó ‘vesemedencét’, vagy ennek metonimikus leképezését, a pénz gyűjtésére szolgáló ‘perselyt’ jelent.

A *cracher* ige ‘köp’, ‘pénzt tejel’ absztrakt módon utal a pénzt ‘fizet’ cselekvésre (Bárdosi 2010: 233). Ontológiai metaforán keresztül a TARTÁLY tartományát a CSELEKVÉS tartományának megértésére használjuk. Vagyis a cselekvést A CSELEKVÉSEK TARTÁLY metafora segítségével konceptualizáljuk. A magyar megfelelőben a fordító hasonló fogalmi tartalommal rendelkező másik metaforikus frazeológiai egységet használ, de nem a Bárdosi-féle szótárban szereplő *úgy fizet, mint-ha a fogát húznák; szinte úgy köhögi ki a pénzt* kifejezések egyikét. Ezek használata ebben a kontextusban túlságosan erőltetett lenne. Az angol frazéma figuratív jelentése gyakorlatilag megegyezik a francia és a magyar jelentéssel. A *kipréselni* CSELEKVÉSEK *magunkból* TARTÁLY magyar kifejezés fogalmi tartományai egyezőnek tekinthetők, sőt, tovább lehetne strukturálni szerkezeti metaforák segítségével. Ha például magunkat tárgyként képzeljük el, akkor AZ EMBERI TEST EGY TARTÁLY metaforán keresztül már könnyebb a részletesebb strukturálás.

- (4) [...] une *discussion à brûle-pourpoint* sur la situation des Roms.
 (4a) [...] and an *unscheduled discussion* about the Roma situation.
 (4b) [...] előre betervezett *megbeszélést*, valamint egy *spontánt* a romák helyzetéről.

Eredetét tekintve a francia frazéma a *tirer sur qqn de si pres que lq balle brule son habit, son pourpoint* kifejezésből származik, ami annyit tesz: ‘olyan közletről lelólni vkit, hogy a golyó kitégeti a zekéjét’. Ehhez azonban hirtelen, váratlanul kell meglepni az ellenséget (Bárdosi 2010: 186). A frazeológiai egység *brûle-pourpoint* elemét a NEM KÖRÜLHATÁROLT FIZIKAI TÁRGYAK (zeke egy része) ANYAGOK (égett, tűz) ontológiai metafora alapján értelmezhetjük. A francia egységet továbbgondolva a tüzet mozgásként, elmúlásként értelmezve A TŰZ AZ IDŐ MŰLÁSA metafora segítségével részletesebben strukturálhatjuk. Az IDŐ fogalmi tartomány, a spontaneitás az angol és a magyar fordításban is fellelhető. Fordítási megközelítésből a fordító generalizál, stilisztikailag egy sokkal általánosabb, ugyanakkor világosabb kifejezést használ. Egyértelmű, hogy a tematikus szólásszótárban szereplő bizalmas *se szó, se beszéd (egyszer csak azt mondta...); (csak) úgy ukk-mukk-fukk* frazémák egyike sem állja meg a helyét a jelen kontextusban.

- (5) J’attends de vous [...] défendre également la liberté d’établissement et la liberté de mouvement de tous les citoyens européens, plutôt que de *filer doux*.
 (5a) I expect you [...] to also defend the freedom of establishment and the freedom of movement of all European citizens and *not simply to take this lying down*.
 (5b) Azt várom öntől, hogy [...] védelmezze a letelepedés szabadságát és az összes európai polgár szabad mozgását is, valamint hogy *ne adja fel ilyen egyszerűen*.

Az eredeti frazémában a *filer* ige elavult jelentése jelenik meg: ‘változtatlanul, egyformán halad, viselkedik, irányít dolgokat’ (Bárdosi 2010: 179). A *filer doux*

szókapcsolat metaforikus jelentése ‘engedelmességből tesz lépéseket, félelemből cselekszik’. A *doux* ‘lágy, puha, könnyed’ elem a félelemből fakadó engedelmességet fejezi ki. Az ÉRZELMEK (félelem) MOZGÁS (cselekszik, halad előre) szerkezeti metaforában az ÉRZELMEK céltartományt a MOZGÁS forrástartományon keresztül tudjuk megragadni. Az angol és a magyar kifejezésekben orientációs metaforával találkozhatunk. Az irányultság ugyan nem azonos, mégis tartalmilag egy irány felé mutat. Az angol és magyar megfelelő jelentésfelbontás útján született. A ‘nem feladni (a dolgot, a küzdelmet)’ tagadó szerkezet a KÜZDELEM FELFELÉ IRÁNYULTSÁG metaforával értelmezhető. Az angolban a ‘ne hagyja veszni, leáldozóban a dolgot, a küzdelmet’ metaforikusan buzdít, pozitív felhangot kap, felfelé irányultságot mutat. Ebben a példában a francia és a magyar fogalmi tartalom némileg eltérő, hiszen a magyarban – ahogyan az angol kifejezésben sem – nem jelenik meg a félelem képe. A Bárdosi által javasolt *be-húzza fülét-farkát* frazéma használata stilisztikailag nem lett volna indokolt, bár a frazémából egyértelműen kitűnne a ‘félelemből nem mer cselekedni’ fogalmi tartalom.

- (6) Monsieur le Président, je propose qu’un allègement quantitatif [...] ; ce serait peut-être l’idée géniale dont on dirait: «*Il suffisait d’y penser!*»
- (6a) Mr President, I propose that quantitative easing [...] ; it may prove to be an egg of Columbus.
- (6b) Elnök úr, javaslom, hogy vegyük fontolóra a pénzkínálat bővítését [...] és lehet, hogy a megoldás *olyan egyszerű lesz, mint Kolumbusz tojása*.

Ebben a példában egy közismertnek tűnő frazeologizmus részben vagy teljes egészében mindhárom nyelven megjelenik. Az ÁLLAPOTOK FIZIKAI TÁRGYAK ontológiai metafora alapján azonosíthatjuk a fogalmakat. A frazéma konceptualizálásához elengedhetetlen a közös európai kultúrában gyökerező háttértudás ismerete. Ha tudjuk, hogy ez a tojás egy látszólag nehéz, valójában azonban egyszerű kérdés vagy feladat megoldásának eszköze, akkor A GONDOLATOK ESZKÖZÖK szerkezeti metaforával már sokkal egyszerűbb a forrás- és céltartomány közötti fogalmi leképezés. Fordítási szempontból érdekes, hogy sem az eredeti, sem az angol szövegrészben nem szerepel a teljes frazeológiai egység. A franciából hiányzik a konvencionálisabb *C’est comme l’œuf de Colomb* ‘Kolumbusz tojása’, csak a frazéma kiegészítő, magyarázó része szerepel (Bárdosi 2010: 259). Az angol szókapcsolatban pedig épp ez utóbbi hiányzik. A fordító célnyelvi magyar megfelelőként a magyarázó részt is betoldotta, lexikai explicitációt alkalmazva a teljes frazémát választotta.

- (7) [...] toute personne impartiale [...] tirera la conclusion que, pour reprendre une expression française, «*c’est blanc bonnet et bonnet blanc*».
- (7a) [...] any fair-minded person [...] come to the conclusion that to use an English phrase ‘*it is a six of one and half a dozen of the other*’.

- (7b) [...] minden őszinte ember, [...] arra a következtetésre jutna, hogy egy angol mondást idéztek „*az egyik tizenkilenc, a másik egy híján húsz*”.

Mindhárom szövegrészben azonos frazeológiai egységet találunk. Az eredeti frazémában grammatikai pozíciófelcseréléssel találkozunk. A jelző és a jelzett szó felcserélésével a francia EGY SZÍN FIZIKAI TÁRGY ontológiai metaforával fejezi ki a különbség hiányát. A fehér színt is értelmezhetjük a ‘hiány’ kifejezéseként. Az angol és a magyar frazémában A SZÁMOK HIÁNY metafora szolgálhat kiindulópontként. A franciában szín, azaz perceptuális, míg az angol és magyar frazémában számok, azaz kognitív tapasztalati alap jelenik meg. A három nyelv más-más képi kifejezést használ, de az egyezés, a különbség hiánya, illetve a mögötte rejlő ‘hiány’ fogalmi tartalom tükröződik mindegyik nyelvi kifejezésből.

- (8) Je propose qu’une délégation de représentants du Parlement européen *se rende dans les Abruzzes, sans tambours ni trompettes* [...]
- (8a) I propose that a joint delegation from this Parliament *visit the region, without pomp, without publicity* [...]
- (8b) Javaslom, hogy a Parlament közös delegációja *tegyen látogatást a régióban, minden pompa nélkül, minden nyilvánosság nélkül* [...]

Az eredeti frazémában a CSELEKVÉSEK ESZKÖZÖK szerkezeti metafora segítségével konceptualizálhatjuk a metaforikus kifejezést. A kifejezés a katonasággal, a hadsereggel kapcsolatos szituációból, kontextusból származik. A frazéma a katonai díszszemlére utal, amelyet *tambours* ‘dob(szó)’ és a *trompettes* ‘trombita(szó)’ kíséri (Bárdosi 2010: 229). A magyar megfelelőben az angol mintájára jelentésfelbontás útján a ‘pompa’ és a ‘nyilvánosság’ elemek szerepelnek. A CSELEKVÉSEK ESZKÖZÖK szerkezeti metafora, a figuratív jelentés, a fogalmi tartalom szintén megjelennek, bár nem annyira intenzív képen keresztül, mint a franciában, ahol szinte hallani a dobpergést és a trombitaszót. A Bárdosi-féle *kámforra válik* kifejezés jelen esetben nem állná meg a helyét.

- (9) [...] afin de rassurer ceux et celles qui nous ont élus et leur montrer que *nous sommes sur le qui-vive* par rapport à toutes violations de leurs droits.
- (9a) [...] to reassure the people who sent us here that *we are on the alert* for any infringements of their rights.
- (9b) [...] hogy megnyugtassuk azokat a választópolgárokat, akik azért juttattak be minket az Európai Parlamentbe, *hogy odafigyeljünk* az esetleges jogsértésekre.

A francia *qui-vive* kifejezésben a *vive a vivre* ‘élni’ igéből vagy *vive* ‘élő’ jelzőből ered. Jelentésük a *Ki vagy?* kérdésre utal, amit régen az örök tettek fel, ellenségre, fenyegetettségre, veszélyre lesben állva (Bárdosi 2010: 107). A frazémát A VESZÉLY EMBERI TEST szerkezeti metaforán keresztül könnyű elképzelni. Az angolban készenlét utal a lehetséges veszélyforrásra, a frazéma a KÉSZENLÉT vagy RIADÓKÉSZÜLTSG EMBERI TEST metaforán keresztül konceptualizálható.

A magyar kifejezésben legfeljebb egy orientációs metafora A TUDATOS FELFELE IRÁNYULTSÁG figyelhető meg, hogy odafigyeljünk, felfigyeljünk a jogsértésekre. Ez a kifejezés sokkal általánosabb, csak nagyon mélyen metaforikus természetű. A Bárdosi által javasolt *réson van* frazémában már benne van a készenlét fogalma, stilisztikailag azonban nem állja meg a helyét. Az *odafigyeljünk* magyar megoldásból teljesen elveszett a veszélyforrásra való felkészültség fogalmi tartalma.

- (10) [...] la mise en place de „*project bonds*” et la mutualisation de la dette. Cette dernière permettrait de *faire porter le chapeau* aux détenteurs d’obligations et non aux contribuables.
- (10a) He said [...] the full-scale launch of project bonds and the mutualisation of debt, which would *shift the burden* from taxpayers to bond holders.
- (10b) A megoldást [...] a projektkötvények bevezetése és az eurózónában az államadósság egy részének összevonása jelentené.

Az utolsó példában a magyar megfelelőből teljesen hiányzik a frazémát tartalmazó szövegrész. A magyar bekezdés így ér véget, a vizsgált másik két nyelven még egy metaforikus kifejezést tartalmazó mondat további információt közöl. A francia *chapeau* ‘kalap’ a szóban forgó személy valóságos arcát, fejét rejtő külső megjelenés. A kalap viselőjére hárul minden felelősség és az azzal járó kellemetlenségek, terhek (Bárdosi 2010: 108). A kifejezés az ÁLLAPOT (tartósan visel) TARTÁLY (kalap) ontológiai metaforával konceptualizálható. Tovább strukturalva, az állapot elképzelhető mozgás eredményének, a tartály a terhek, a pénz összességének. Az angol frazémában a *shift the burden* a ‘terhek áthelyezése’ kifejezés található. A teher valójában a pénz, az áthelyezés mozgás, a kifejezés a PÉNZ MOZGÁS metaforával kiválóan értelmezhető. Bárdosi magyar megfelelőként a *nyakába varr* frazémát javasolja, amely tükrözi a terhek átruházását, de a jelen kontextusba nem illik. Az az üzenet, információ tehát, hogy ki fogja kifizetni az adósságot, a magyar szövegből teljes egészében kimaradt.

5. Összegzés, konklúzió

Jelen dolgozatban francia–magyar frazémák jelentéstartalmát vizsgáltam fordítástudományi és kognitív szemantikai megközelítésből. Az elemzést – mivel a frazeologizáltság főként a szöveg lexikai oldalát érinti –, lexikai szinten végeztem. Vizsgálatomat indoeurópai → magyar nyelvi irányba folytattam. Az angol egységeket magyarázatként használtam.

A vizsgálatból kitűnik, hogy a frazeológiai konceptualizációt megkönnyítik a szerkezeti, ontológiai, orientációs metaforák. Az eredmények az utolsó példa kivételével igazolják az első hipotézist, miszerint a magyar kifejezésekben felfedezhető az azonos fogalmi metafora. Hét esetben azonban más kép segíti a megértést. A figuratív jelentés intenzitása a magyar megfelelőben sokkal enyhébb. A fogalmi összefüggések különböznek, a leképezés folyamata eltér, ezáltal

a fogalmi tartalom helyenként részben elvész, a szemantikai lényeg nem teljesen egyezik. Tökéletes fogalmi egyezést csak a konvencionálizált, európai közegben széleskörűen használt frazémák esetében találtunk (*Kolumbusz tojása; az egyik tizenkilenc, a másik egy híján hús*). A kérdőíves vizsgálat érdekes eredménye, hogy épp ezen kifejezések egyikét a megkérdezettek 30%-a enciklopédikus tudás hiányában nem megfelelően interpretálja.

Az elemzett tíz példából két esetben a fordító teljes megfeleltetés útján a magyar frazeologizmust használta. Hét esetben a magyar megfelelő forrása az angol nyelvi kifejezés volt. A fordító lexikai egyszerűsítéssel teljes átalakítást végzett, így a második hipotézis is igazolódni látszik. A jelen vizsgálat esetében a lexikai egyszerűsítés az indoeurópai → magyar fordítási irányra igaz.

A kérdőíves vizsgálat eredményei négy példa kivételével (*Kolumbusz tojása, Buridán szamara, Pandora szelencéje, hattyúdal*) igazolják, hogy a megkérdezettek többsége megfelelően interpretálja, konceptualizálja a kutatott frazémák magyar megfeleltetéseit. A fordító mégsem döntött úgy, hogy alkalmazza a frazéma egy lehetséges magyar megfelelőjét. Ennek egyik lehetséges magyarázata, hogy stilisztikai okokból a fordító számára a magyar frazéma alkalmazása szövegidegen a vizsgált uniós kontextusban.

Érdekes lenne a továbbiakban megvizsgálni egyes frazémákat magyar → indoeurópai irányban lexikai és grammatikai vonatkozásban egyaránt, majd összehasonlítani a kapott tendenciákat a jelen kutatás eredményeivel.

Irodalom

- Bañcerowski J. 1999a. A kognitív nyelvészet alapelvei. *Magyar Nyelvőr* 123. évf. 1. szám. A <http://www.c3.hu/~nyelvor/period/1231/123107.htm> címről letölthető.
- Bañcerowski J. 1999b. A kognitív nyelvészet alapelvei. *Magyar Nyelvőr* 123. évf. 2. szám. A <http://www.c3.hu/~nyelvor/period/1232/123207.htm> címről letölthető.
- Bárdosi V. 2007a. Les figés du français: héritage classique et renouvellement. *Revue d'Études Françaises* No. 12. 219–234.
- Bárdosi V. 2010. *Francia–magyar tematikus szólásszótár. Szólásmagyarázatok és gyakorlatok megoldókulccsal*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Bárdosi V. 2012. *Magyar szólások, közmondások értelmező szótára fogalomköri szómutteróval*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Földes Cs. 1987. *Magyar–német–orosz beszédfordulatok. A három nyelv azonos jelentésű állandósult szókapcsolatai*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Földes Cs. 2007. Interkulturális nyelvészet: problémavázlat. *Magyar Nyelv* 103. évf. 1.szám. 16–38.
- Gréciano G. 1999. Phraséologie et Institutions Européennes. *Paremia* N°8. 255–260.
- Klaudy K. 1999a. *Bevezetés a fordítás elméletébe*. Budapest: Scholastica.
- Klaudy K. 1999b. *Bevezetés a fordítás gyakorlatába*. Budapest: Scholastica.
- Klaudy K. 2007. *Nyelv és fordítás. Válogatott fordítástudományi tanulmányok*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Kövecses Z. 2005. *A metafora. Gyakorlati bevezetés a kognitív metaforaelméletbe*. Budapest: Typotex Kiadó.
- Lakoff G., Johnson M. 1981. *Conceptual Metaphor in Everyday Language. Philosophical Perspectives on Metaphor*. Minneapolis: University of Minnesota Press. 286–325.

- Lakoff G., Johnson M. 1999. *Philosophy In The Flesh: the Embodied Mind and its Challenge to Western Thought*. New York: Basic Books.
- Levý J. 1965. *Will Translation Theory be of Use to Translators?* Übersetzen. Vorträge und Beiträge vom Internationalen Kongress literarischer Übersetzer in Hamburg 1965, Herausgegeben von Rolf Italiaander. Frankfurt am Main, Bonn: Athenäum Verlag. 77–82.
- Toury G. 1995. *Descriptive Translation Studies and Beyond*. Amsterdam: John Benjamins.

Internetes hivatkozások

Bárdosi V. 2007b. http://real.mtak.hu/1722/1/47183_ZJ1.pdf

Forrás

<http://www.europarl.europa.eu>

Melléklet

**Kérdőíves vizsgálat
Állandósult szókapcsolatok**

Személyi adatok: (Húzza alá a megfelelő választ!)

Neme:

a. Férfi	b. Nő
----------	-------

Kora:

a. 20-35 év	b. 35-60 év
-------------	-------------

Mikor végezte tanulmányait?

- a. idén államvizsgázom
- b. korábban végeztem:..... évben.

Végzettsége:

- a. Orvos, állatorvos, egyéb egészségügyi terület
- b. Pszichológus
- c. Pedagógus
- d. Közgazdász
- e. Jogász
- f. Bölcsész
- g. Mérnök
- h. Egyéb:.....

Milyen beosztásban dolgozik?

- a. Vezető
- b. Beosztott
- c. Gyakornok

Az Ön által tanult, beszélt idegen nyelv(ek) (töltse ki a táblázatot):

Nyelv:	alapfok	középfok	felsőfok

**Kérdőíves vizsgálat
Állandósult szókapcsolatok**

Mit jelentenek az alábbi kifejezések? Magyarázza meg néhány szóban!

Amennyiben nem ismerné a kifejezést, de érzi a jelentését, mi jut eszébe először?

Írhat pozitív vagy negatív jelzőket vagy számokat 1-5 (1 rossz; 5 jó)!

1. Kutyaszorítóban van
2. Rosszul áll a szénája
3. Hűvösre tesz vkit
4. Látástól vakulásig dolgozik
5. Magasabbra helyezi a lécet
6. Úgy fizet, mintha a fogát húznák, szinte úgy köhögi ki a pénzt
7. Szelídebb húrokat penget
8. Felnyitja/kinyitja Pandora szelencéjét
9. Tele van a hócipője
10. Se szó, se beszéd
11. Hattyúdál
12. Fordítva ül a lóra
13. Behúzza fülét-farkát
14. Benne van a pácban/csávában
15. Kolumbusz tojása
16. Olyan, mint Buridán szamara
17. Nyakába varr vmit
18. Egyik tizenkilenc, a másik egy híján hús
19. Kámforrá válik
20. Résen van

KÖSZÖNÖM SZÉPEN A SEGÍTSÉGÉT!

A fordításközpontú diskurzus–társadalom hatásmodell gyakorlati alkalmazása 2. rész

Bánhegyi Mátyás

E-mail: banhegyi.matyas@kre.hu

Kivonat: A tanulmány a fordításközpontú diskurzus–társadalom hatásmodell gyakorlati alkalmazását ismerteti egy újságcikk és annak két célnyelvi fordítása kapcsán. A cikk a modell két alkotóelemével, a hatalom és az ideológia komponenssel végzett elemzés gyakorlati oldalát mutatja be. Így a hatalom komponens kapcsán a hozzászólás lehetősége köré rendezett szövegjellemzőket vizsgáljuk. Az ideológia komponens kapcsán pedig a társadalmi és személyes hitek, valamint az ideológia (és a hatalom) reprodukciója kategóriákba sorolt szövegjellemzőket taglaljuk. Rávilágítunk azokra a szövegrészletekre, amelyek e két komponens kapcsán a vizsgált szövegek esetében azonosságokat vagy eltéréseket mutatnak, továbbá értelmezzük és megmagyarázzuk őket. Ezenfelül a modell alkalmazása révén kapott eredmények összevetését is elvégezzük. Fontos még megjegyezni, hogy a modell segítségével nagy mennyiségű adat állítható elő, amelynek leírása és elemzése számos előnnyel és haszonnal kecsegtet a fordítástudomány számára.

Kulcszavak: politikai diskurzus, ideológia, hatalom, fordításközpontú diskurzus–társadalom hatásmodell, az FTDH modell gyakorlati alkalmazása

1. Bevezető

Az eredetileg három részesre tervezett tanulmánysorozatunk egy gyakorlati tanulmánnyal bővült ki. Mivel az elemzés eredményeként igen nagy mennyiségű adat gyűjthető, a gyakorlati részt is két cikkben jelentetjük meg: ennek a második részét adjuk közre most. A tanulmánysorozat korábbi részeiben ismertettük a kritikai diskurzuselemzés előzményeit és legmeghatározóbb iskoláit (1. rész – Bánhegyi 2010a), megvizsgáltuk a fordítástudomány terén megjelent, politikai szövegekkel összefüggő fordítástudományi kutatásokat, valamint részleteztük az e területen napvilágot látott kritikai diskurzuselemzési tanulmányokat (2. rész – Bánhegyi 2010b), ismertettük van Dijk kritikai diskurzuselemzési modelljét, és bemutattuk, hogy az elemzési modell fordítási célú átvétele, a fordításközpontú diskurzus–társadalom hatásmodell elméleti síkon hogyan használható politikai szövegek fordítástudományi elemzésének céljára (3. rész – Bánhegyi 2011a). A előző részben a fordításközpontú diskurzus–társadalom hatásmodell gyakorlati alkalmazását egy forrásnyelvi újságcikk és annak két célnyelvi fordítása alapján mutattuk be a hatásmodell két alkotóeleme, a cselekvés és a kontextus vonatkozásában (Bánhegyi 2011b).

Jelen tanulmányunk a modell másik két alkotóeleme, a hatalom és az ideológia komponenssel végzett elemzés menetét mutatja be. A cikk felépítése a kö-

vetkező: először a fordításközpontú diskurzus–társadalom hatásmodell felépítő 3., hatalom alkotóelem és annak aspektusai mentén végzett elemzést ismer-tetjük, majd ezt követi a 4., ideológia alkotóelem és annak aspektusai alapján végzett elemzés részletezése.

2. A fordításközpontú diskurzus–társadalom hatásmodellel végzett elemzés: hatalom és ideológia

Az alábbiakban a forrás- és a célnyelvi szövegeknek az FDTH-modell segítségével végzett mintaelemzését mutatjuk be a modell hatalom és ideológia alkotóeleme és azok aspektusai mentén.

2.1. Hatalom

A **hatalom** alkotóelem kapcsán a **hozzászólás lehetőségét** vizsgáljuk meg. A hatalmat a forrásnyelvi szövegben az újságíró, Farkas Attila gyakorolja. A célnyelvi szövegekben a forrásnyelvi szövegben kifejtett hatalmat potenciálisan az 1. és a 2. számú fordító reprodukálja. A hatalom vonatkozásában társas–társadalmi és politikai szempontból fontos látni, hogy egyetlen személynek, az újságírónak (nyilvánvalóan a szerkesztő és az egyéb, hatalommal rendelkező körök stb. jóváhagyásával) van a cikk kapcsán lehetősége arra, hogy véleményét kifejezze, és ezáltal a *Magyar Nemzet* olvasói felé a társas–társadalmi dominanciát megjelenítse.

A hozzászólás lehetőségével kapcsolatosan elmondható, hogy a Szociális Népszavazás egyértelműen a vizit-, a tan- és a kórházi napidíjat ellenzők sikerét hozta, amelyre már a forrásnyelvi szöveg első mondata is utal. Ennek következményeképpen Sólyom László a hatalmon lévő elithez fordult, és felszólította őket, hogy tegyék meg a népszavazási eredményekből szükségszerűen következő lépéseket (2. mondat). Az újságcikk további része (4–18. mondat) a hatalmon lévő elitnek – főként Gyurcsány Ferencnek – a népszavazási eredményekre adott válaszával foglalkozik. A cikk először azt említi, hogy látszólag mindenki az emberek akaratának kívánt érvényt szerezni a népszavazást követő parlamenti vitanapon, ám a kormány részéről ez a vállalkozás őszintétlen vagy legalábbis következtelen volt (4. mondat). A cikk ezután Gyurcsány Ferencnek a népszavazás éjszakáján tanúsított magatartását írja le: a díjak eltörlését támogatókat a miniszterelnök olyan stílusban ítélte el, mintha valamiféle despotikus uralkodó lenne (6. mondat). Egy rövid ideig tartó csend után a parlamenti ülésen a miniszterelnök ismét vádaskodni kezdett: a választói akarattal szembehelyezkedve olyan érvéket hozott fel, amelyeket a Fidesz frakcióvezetője, Navracsics Tibor megcáfolt (7–12. mondat). A 13–18. mondat Gyurcsány Ferenc miniszterelnöknek való alkalmatlanságát írja le, megemlítve, hogy logikus gondolkodásra képtelen, dilettáns és korrump, továbbá alakoskodó és még színésznek is másodrangú, aki ráadásul mentális problémákkal is küzd. Az újságíró a hozzászólás lehetőségé aspektus vonatkozásában tehát a fentieket jeleníti meg.

A fordítási megbízás kapcsán a fordítók is hatalmat kaptak: választhattak, hogy a forrásnyelvi szövegben kifejezett társas-társadalmi dominanciát aláássák vagy pedig reprodukálják. Annál is inkább így van ez, mivel a fordítási megbízás határain belül a fordítóknak elviekben lehetőségük van mind a két opciót (aláásás vagy reprodukció) végrehajtani. A célnyelvi szövegekben kifejezett hatalommal kapcsolatban a Sólyom László tekintélyét érintő kérdéseket már megvitattuk az **implikációk és következmények** részben, a Gyurcsány Ferenc választókkal kapcsolatos magatartását pedig a **helyi és kiterjedtebb kontextus** kapcsán ismertettük (ennek leírását a forrásnyelvi szöveg 6. mondatában találjuk).

Az alábbiakban ezért a hatalom kifejezésére használt egyéb szövegszerű elemeket tekintjük át és értelmezzük a célnyelvi szövegek vonatkozásában. A *submit to the wish of people* [a nép akaratának behódolni] kifejezés az 1. célnyelvi szöveg 4. mondatában a kormány vonakodására utal, amellyel nem feltétlenül hajlandó a demokratikus népszavazás következményeként rá háruló feladatokat végrehajtani. Ez a megfogalmazás egyúttal megkérdőjelezi a választók valós örendelkezéshez való jogát is.

Érdekes megfigyelni, hogy a célnyelvi szövegek 4. mondatában tetten érhető az a különbség, amely az 1. és a 2. fordítónak a kormány és az ellenzék által birtokolt hatalomhoz való hozzáállásában kifejeződik. Az 1. fordító az 1. célnyelvi szövegben a semleges és stilisztikailag egyszerű *want to take legislative steps* [törvényi lépéseket akarnak tenni] kifejezést használja, míg a 2. fordító ugyanezt a *motivated to take legislative steps* [törvényi lépések megtételére motiválva] szavakkal oldja meg a 2. célnyelvi szövegben. Utóbbi kifejezés arra utal, hogy a döntéshozók nem maguktól cselekszenek így, hanem mert erre valamiféle motiváció, kényszer készíti őket. Ez a kormány vonatkozásában azt jelenti, hogy a 2. célnyelvi szöveg szerint a kormány nem a választói akarat végrehajtása céljából cselekszik így, hanem ezen intézkedéssel saját politikai céljai vannak.

Az 1. és 2. célnyelvi szöveg 1., 7. és 8., választókra utaló mondatának összehasonlítása arra enged következtetni, hogy – bár ez elvileg elképzelhető lenne – a fordítók a választókra nem tesznek újabb, tehát a forrásnyelvi szövegben eredetileg meg nem található, negatív tartalmú utalásokat a célnyelvi szövegben. Azaz a fordítók a választókra vonatkozóan semmiféle negatív utalást nem szövegeztek bele ráadásként a fordított szövegbe. (Ez a gyakorlat ellentétes azzal, hogy a fordítók a csak a célnyelvi szövegekben fellelhető – tehát a forrásnyelvi szövegben meg nem található – negatív, politikusokra vonatkozó kritikákkal tűzdelték meg a célnyelvi szövegeket.) Ez azt jelenti, hogy a hatalom célnyelvi szövegekben való kifejezésének tekintetében a fordítók mindenképpen a választókat és nem pedig a politikusokat támogatják, pártolják. Ez nem meglepő, ha magunk elé idézzük, hogy a forrásnyelvi szövegben az uralkodó elit dominanciájának aláásását és megkérdőjelezését találjuk, amely hozzáállást a fordítók is könnyen magukévá teszik, hiszen ők sem tartoznak az említett uralkodó elithez, ezt pedig fordításaikban – a fentiek tanúsága alapján – szövegszerűen meg is jelenítik.

2.2. Ideológia

Az FDTH-modell **ideológia** alkotóeleme kapcsán az alábbi aspektusokat vizsgáljuk meg az itt felsorolt sorrendben: **társadalmi és személyes hitek**, valamint az **ideológia reprodukciója**. Utóbbi az érvelés, az implikátúra, a stilisztikai jellemzők és a lexikaválasztás, a formulaszerű nyelvezet, továbbá a MI és az ŐK közti különbségtétel révén valósul meg. Mint azt a cikksorozat 3. részében leírtuk (Bánhegyi 2011), a társadalmi és személyes hitek értékelő hitek és vélemények formájában jelennek meg a szövegekben. Az alábbiakban ezen utóbbi szövegszerű jelenségeket írjuk le a kutatás céljára használt szövegek vonatkozásában.

A forrásnyelvi szövegben értékelő hiteket a következő szövegrészek pozícióiban fedezhetünk fel: *dacos vásármapi megnyilatkozásaiban* (6. mondat), amely szavak a miniszterelnöknek közvetlenül a népszavazás eredményeinek nyilvánosságra kerülése utáni beszédére vonatkoznak, és *engedékenyebb hírokat pengetett* (6. mondat), ahol az engedékenység a miniszterelnök nézeteit nem osztó választókkal van összefüggésben. Ez pedig az újságcikk befogadói számára a miniszterelnököt ideológiailag mint potenciális ellenséget láttatja. A 8. mondatban a *vádaskodó hang* szókapcsolat a miniszterelnöknek a Szociális Népszavazásra adott reakciójáról elítélően nyilatkozik, ami a miniszterelnököt ideológiailag az olvasók számára ismételt politikai ellenségként festi le. A 12. mondatban, ahol arra történik utalás, hogy a népszavazást követő vitában nem esett szó az oktatásra és az egészségügyre költött pénzüsszegeknek a GDP-hez viszonyított arányáról, a *gondosan homályban hagyatott* szókapcsolatot használja a szerző, ami ideológiai szempontból arra utal, hogy ezeket az adatokat szándékosan nem említette a kormányoldal. A 13. mondat a miniszterelnök kedélyállapotával kapcsolatban megjegyzi, hogy az *kissé letargikus*, ami ideológiailag a Gyurcsány Ferenc felett aratott győzelmet igyekszik előtérbe hozni. A 16. mondat a miniszterelnök őszödi beszédére utal, amelyet a *hírhedt* jelzővel illet a célnyelvi szöveg, ami a beszédet ideológiailag negatív fényben láttatja. A Szociális Népszavazást megelőző kampány vonatkozásában a 17. mondat a miniszterelnököt *szenvedélyesen, ám nem latinovitsi fokon Cipollát alakító* személyként írja le, és megemlíti, hogy *meglehetősen enerváltan* cselekedett, ami ideológiailag azt kommunikálja, hogy a miniszterelnök a választók előtt színjátékot ad elő, és így próbálja őket meggyőzni. A 18. mondat továbbá leírja, hogy azoknak, akik követni próbálták a miniszterelnöknek a Szociális Népszavazással kapcsolatban kifejtett gondolatait, arra a következtetésre kellett jutniuk, hogy az elmondottak *őrült beszéd, de nincs benne rendszer*. Ez a tálalás ideológiailag megkérdőjelezi a miniszterelnök ép elmeállapotát, és ebből kifolyólag azt is, hogy alkalmas személy-e arra, hogy a miniszterelnöki pozíciót betöltse.

A fent ismertetett értékelő hitek társadalmi hitekként funkcionálnak, mégpedig azon személyek társadalmi hiteiként, akik a miniszterelnök reformjaival és ebből következőleg a kormány intézkedéseivel, valamint az MSZP politikai irányvonalával nem értenek egyet. Emiatt elmondható, hogy ezek a társadalmi hitek oly módon járulnak hozzá egyfajta csoportidentitás kialakulásához, hogy miniszterelnök-ellenes és ezzel egyúttal (véltetőleg) Fidesz-szimpatizáns társadalmi csoportosulást hoznak létre. Elmondható tehát, hogy a forrásnyelvi új-

ságcikk ideológiailag a kormány reformjai ellen pozícionált, és hogy értékelő hitek révén a miniszterelnök viselkedéséről, érveiről és politikai rátermettségéről igen negatív képet fest.

A forrásnyelvi szövegben a cikkíró három véleményt jelenít meg: *sikertelenül hadakozott* (4. mondat) a kormánykoalíció felett aratott népszavazási győzelem kapcsán; az *önző háromigenesek* (10. mondat) azok vonatkozásában, akik a kormány politikája ellen szavaztak; és *[k]örülbelül ennyi volt a gyurcsányi önvizsgálat veleje* (15. mondat) a miniszterelnöknek a népszavazás eredményével kapcsolatos értékeléséről alkotott ítélet vonatkozásában. Ezek a személyes hitek arra engednek következtetni, hogy az újságíró személyesen is a kormány reformja és kritikája mellett tör lándzsát, azon belül is elsősorban a miniszterelnöknek a népszavazás eredményére adott válaszát kifogásolja. A megjelenített ideológia szintén kormányellenes és egyúttal Fidesz-párti.

Az 1. célnyelvi szöveg a fenti értékelő hitek és vélemények egy részét reprodukálja. A reprodukált értékelő hitek a következők: *sounded more moderate* [visszafogottabbnak tűnt] (6. mondat), *mildly melancholic* [enyhén melankolikus] (12. mondat), *passionate Cipolla though not quite as talented as the great Hungarian actor Latinovits* [szenvedélyes Cipolla, bár nem olyan tehetséges, mint a nagy magyar színész, Latinovits] (16. mondat), *in a rather enervated manner* [eléggé enerváltan] (16. mondat) és *This be madness és there is no method in 't.* [ez örülség és nincs benne rendszer] (17. mondat). Az itt felsorolt utolsó értékelő hittel kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy a mondat tulajdonképpen egy átalakított shakespeare-i idézet, amelyet a fordítók valószínűleg olyan szöveghűen próbálnak visszaadni, ahogy csak lehet. Ám az is elképzelhető fordítói megoldás, ha az idézet értelmét nem értékelő hittel adja vissza a fordító, ez viszont mégsem így történt a célnyelvi szövegekben.

A fentiekkel azonban ellentétes tendenciák is kimutathatók: egyes értékelő hiteket nem reprodukál az 1. célnyelvi szöveg. A *castigating Sunday night reactions* [ostorozó vasárnap esti megnyilvánulások] (6. mondat) nem tartalmazza a forrásnyelvi szöveg 6. mondatában található *dacos* megfelelőjét, *was not elaborated on* [nem esett szó róla] (11. mondat), ahol a *gondosan* szó (forrásnyelvi szöveg 12. mondata) által megjelenített szándékosság célnyelvi megfelelője a fordításban kimaradt, a *vádaskodó hang* kifejezés (forrásnyelvi szöveg 8. mondat) fordítása *critical tone* [kritikus hangnem] a 8. mondatban, amely nem tartalmaz negatív értékelést, továbbá az őszödi beszéd angol jelzője a *widely-known* [jólismert] (15. mondat) a forrásnyelvi szöveg *hírhedt* (16. mondat) szóhasználatával szemben.

Az 1. célnyelvi szövegben reprodukált vélemények a következők: *selfish ones* [önző személyek] (10. mondat) és *Approximately this was the essence of Gyurcsány's introspection* [kb. ennyi volt a veleje a gyurcsányi introspekciónak] (14. mondat). Egy véleményt a célnyelvi szöveg azonban nem reprodukál: a forrásnyelvi szöveg 4. mondatában a *sikertelenül hadakozott* fordítása *vehemently opposing* [vehemens módon ellenkezik] (1. célnyelvi szöveg 4. mondat). Ez a megfogalmazás nem tartalmazza a kormány vagy a kormánykoalíció mulasztására vonatkozó utalást a népszavazás nagymértékű elvesztésével összefüggésben, amelyre a magyar szövegben a *sikertelenül* szó utal.

A fentiek fényében megállapítható tehát, hogy az 1. fordító csak részben reprodukálja az értékelő hiteket és véleményeket. Azt is látni kell azonban, hogy ez a részleges reprodukció nem képes arra, hogy a forrásnyelvi szöveghez viszonyítva alapjában befolyásolja az 1. célnyelvi szövegben kifejezett ideológiát.

Az ideológia 2. célnyelvi szövegben történő reprodukciója a következőképpen fest. Ebben a szövegben az összes értékelő hit és vélemény reprodukciója megtörténik, valamint találkozunk három olyan újabb értékelő hittel is, amely a forrásnyelvi szövegben nem található meg. A reprodukált értékelő hitek az alábbiak: a 2. célnyelvi szöveg 6. mondatában az *insolent and impertinent Sunday night reactions* [szemtelen és impertinens vasárnapi esti reakciók] szavakat találjuk, ahol az *impertinent* mint új értékelő hit jelenik meg a célnyelvi szövegben, a *sounded more agreeable* [elviselhetőbbnek hatott] (6. mondat) pedig az *engedékenyebb hírokat pengetett* reprodukciója (forrásnyelvi szöveg 6. mondat). A forrásnyelvi szöveg 8. mondatában a *vádaskodó hang* kifejezés *accusations* [vádak] (8. mondat) szóval való fordításával szintén reprodukálja az értékelő hitet a fordító. Hasonlóképpen a következő értékelő hiteket szintén reprodukálja a 2. forrásnyelvi szöveg: *deliberately cloaked* [szándékosan eltitkolták] (13. mondat), *slightly lethargic* [kissé letargikus] (14. mondat), *infamous Öszöd speech* [hírhedt öszödi beszéd] (17. mondat), *passionately acting in the role of Cipolla but not nearly as perfectly as Latinovits* [szenvedélyesen Cipolla szerepét alakító, de azt nem annyira tökéletes színvonalon előadó, mint Latinovits] (18. mondat), *enervated tone* [enervált hangnem] (18. mondat), *This be madness és there is no method in 't* [ez örültség és nincs benne rendszer] (19. mondat). Ne felejtkezünk el azonban a második új, a forrásnyelvi szövegben nem megtalálható értékelő hitről sem: *Hungary will sadly miss something as a result of the népszavazás* [Magyarország a népszavazás miatt nagyon is hiányolni fog valamit] (14. mondat). Itt az új értékelő hitet a *sadly* fejezi ki. Megjegyzendő, hogy véleményünk szerint a *sadly* szó a jelen kontextusban szarkazmusra utal. A harmadik új, a forrásnyelvi szövegben nem megtalálható értékelő hit a 2. célnyelvi szöveg 19. mondatában található: a miniszterelnök parlamenti beszédével kapcsolatos *long-winded* [unalmasan hosszú] jelző által megjelenített értékelő hit nincs jelen a forrásnyelvi szövegben.

A fenti megállapításokkal egy irányba mutató tendencia az, hogy a forrásnyelvi szövegben kifejezett összes véleményt reprodukálja a 2. célnyelvi szöveg: *(unsuccessfully) moving heaven and earth* [eget-földet (sikertelenül) megmozgató] (4. mondat), *selfish persons* [önző emberek] (10. mondat), *All in all, Gyurcsány's introspection extended to as little as this* [mindent összevéve Gyurcsány introspekciója csak ennyit foglalt magában] (16. mondat).

Ez a célnyelvi szöveg az összes, forrásnyelvi szövegben előforduló hitet is reprodukálja. Ezek között megtalálható pl. az *insolent and impertinent Sunday night reactions* [szemtelen és impertinens vasárnap esti reakciók] (6. mondat) a miniszterelnöknek a Szociális Népszavazásra adott első reakcióival összefüggésben. Az említett vélemények, hitek és értékelő hitek lexikalizációja azonban eltér a két célnyelvi szövegben, amelynek ideológiai szempontból jelentős vonatkozásait a stilisztikai jellemzőkkel és a lexikaválasztással összefüggésben alább, az ideológia második aspektusa kapcsán tárgyaljuk.

A könnyebb áttekinthetőség érdekében elkészítettük a hitek és vélemények forrásnyelvi kifejezését, illetve ezek célnyelvi reprodukcióját bemutató 1. és 2. táblázatot. A táblázatok a forrásnyelvi szövegben található értékelő hitek és vélemények kifejezését, valamint az ezek célnyelvi szövegekben való reprodukcióját tartalmazzák. Azon mondat számát, amelyben az adott szövegrész megtalálható, zárójelbe tettük.

1. táblázat

Értékelő hitek a forrásnyelvi szövegben és annak két fordításában

Értékelő hitek a forrásnyelvi szövegben (mondat száma)	1. célnyelvi szöveg (mondat száma)	2. célnyelvi szöveg (mondat száma)	Megjegyzés
dacos vasárnapi megnyilatkozásaiban (6)	—	insolent and impertinent Sunday night reactions (6)	Az 1. célnyelvi szövegben ez nem értékelő hit.
engedékenyebb hűrokat pengetett (6)	sounded more moderate (6)	sounded more agreeable (6)	
vádaskodó hang (8)	—	accusations (8)	Az 1. célnyelvi szövegben ez nem értékelő hit.
gondosan homályban hagyatott (12)	was not elaborated on (11)	deliberately cloaked (13)	
népszavazással Magyarország [...] vesztett (13)	—	Hungary will sadly miss something as a result of the népszavazás (14)	A 2. célnyelvi szöveg a forrásnyelvi szöveg megfelelő proposícióját értékelő hitként reprodukálja.
kissé letargikus (13)	mildly melancholic (12)	slightly lethargic (14)	
hírhedt hazugságbeszéd (16)	—	infamous Őszöd speech of lies (17)	Az 1. célnyelvi szövegben ez nem értékelő hit.
szenvedélyesen, ám nem latinovitsi fokon Cipollát alakító (17)	passionate Cipolla though not quite as talented as the great Hungarian actor Latinovits (16)	passionately acting in the role of Cipolla but not nearly as perfectly as Latinovits (18)	
meglehetősen enerváltan (17)	rather enervated manner (16)	enervated tone (18)	
őrült beszéd, de nincs benne rendszer (18)	This be madness és there is no method in 't. (17)	This be madness és there is no method in 't. (19)	

2. táblázat

A forrásnyelvi szövegben és annak két fordításában előforduló vélemények

Vélemények a forrásnyelvi szövegben (mondat száma)	1. célnyelvi szöveg (mondat száma)	2. célnyelvi szöveg (mondat száma)
sikertelenül hadakozott (4)	vehemently opposing (4)	(unsuccessfully) moving heaven and earth (4)
önző háromigenesek (10)	selfish ones (10)	selfish persons (10)
Körülbelül ennyi volt a gyurcsányi önvizsgálat veleje (15)	Approximately this was the essence of Gyurcsány's introspection (14)	All in all, Gyurcsány's introspection extended to as little as this (16)

A kinyert adatokból azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a fordítók a forrásnyelvi szövegben megtalálható értékelő hitek és vélemények legnagyobb részét reprodukálják (2. célnyelvi szöveg), illetve hogy azokat csak részlegesen reprodukálják (1. célnyelvi szöveg).

Az **ideológia** alkotóelem második aspektusa az érvelés, a stilisztikai jellemzők és a lexikaválasztás, az implikátúra, a formulaszerű nyelvhasználat, valamint a MI és az ŐK közötti különbségtétel révén megvalósuló **ideológia reprodukcióját** vizsgálja. A cikk szövegterjedelmi korlátai miatt azonban már itt megjegyezzük, hogy bár az érvelés is képes ideológiát reprodukálni vagy ideológiai változásokat létrehozni, mi a jelen tanulmányban csak az érvelés logikai elemeit tekintjük át. Mivel az érvelés logikai alapú meggyőzésre épül, ezért csak az érvelés mögötti gondolat sor által megjelenített ideológiát fogjuk elemezni, hiszen az érvelés gondolatmenetét a jelenleg vizsgált szövegek kapcsán nem alakították át a fordítók (nem hagytak ki vagy cseréltek fel szövegrészeket – ami egyébként egyáltalán nem minden esetben törvényszerű, ld. Baker 2006). Mivel az érveléshez köthető ideológia szempontjából nagymértékű szövegszerű változások nincsenek a célnyelvi szövegekben a forrásnyelvi szöveghez viszonyítva, ezért az érvelés és az ideológia kapcsolatát a forrásnyelvi szövegen keresztül mutatjuk be.

A forrásnyelvi újságcikk a következő érvelést és az azon keresztül megvalósuló ideológiát jeleníti meg. Az érvelés első lépése, hogy a népszavazás eredményére támaszkodva a politikusoknak le kell vonniuk a szükséges következtetéseket. Ez az érv az újságcikket ideológiailag azonnal pozicionálja, hiszen amellet érvel, hogy az ellenzék ilyen nagyarányú politikai sikere után a kormányoldalnak és az ellenzéknek is az ily módon átrendeződött erővonalak figyelembevételével kell politizálnia. Ez már előrevetíti, hogy a cikk a kormány és az ellenzék álláspontját fogja megvizsgálni a népszavazással kapcsolatban, és várhatóan a kormányt fogja támadni.

Az érvelés következő lépése az, hogy a cikk összehasonlítja a kormány és az ellenzék érveit. A miniszterelnök és a kormányzó koalíció parlamenti képviselői amellet érvelnek, hogy azok, akik a tandíj, a vizitdíj és a kórházi napidíj eltör-

lése mellett szavaztak, csak és kizárólag saját pénztárcájukra gondoltak, míg a Fidesz frakcióvezetője azzal érvel, hogy a polgárok igenis fizetnek az oktatás és az egészségügy igénybevételeért. Az újságcikk ezzel összefüggésben a saját ideológiai nézőpontjából kifejti az MSZP és a Fidesz álláspontját: míg az MSZP a díjak eltörlését támogatókat zsugorinak és olyan személyeknek igyekszik bemutatni, akik csak és kizárólag a saját anyagi szempontjaikat tartják szem előtt, addig a Fidesz álláspontja az, hogy mivel az emberek az adó- és járulékfizetés révén hozzájárulnak az egészségügyi és oktatási szolgáltatásokhoz, újabb összegeket kérni ugyanezen területeken és jogcímen egyszerűen megengedhetetlen. A dolgok ilyen bemutatása révén a cikkben megjelenő ideológia arról igyekszik meggyőzni az olvasót, hogy míg a Fidesz érvei tényekre épülnek, az MSZP érveit nem támasztják alá valós tények. A forrásnyelvi szöveg ezenkívül azt is hangsúlyozza, hogy az MSZP nem tartja nagyra a díjakat ellenzőket. Ezen érvelés révén a cikk azt az ideológiát jeleníti meg, hogy a Fidesz kompetens a kérdésben, és megérti az emberek akaratát, ám az MSZP erre képtelen. Tekintettel arra, hogy a népszavazás eredménye akár egy előrehozott választást is eredményezhetett volna az idő tájt, amikor az újságcikk megjelent, a kormány és a kormánykoalíció inkompetensként való láttatása akár egy jól megtervezett, ideológiailag pontosan pozicionált ellenzéki kampány része is lehetett.

Az érvelés következő lépése a miniszterelnök említése, aki szerint Magyarország a népszavazással veszített. Az újságcikk ismét nem írja le, hogy ezt a véleményét a miniszterelnök mire is alapozza, sőt még azt is hozzáteszi, hogy Gyurcsány Ferenc csak annyit tudott a kérdéstről mondani, hogy a népszavazással Magyarország veszített. Az ideológia itt nemcsak az, hogy a miniszterelnököt a cikk béna kacsaként láttassa, hanem hogy a megítélését úgy is befolyásolja, hogy alkalmatlanságát kihangsúlyozva érveit nem ismerteti, azaz neki nincsenek érvei. Ezen megközelítés által továbbá a Fidesz politikai rátermettségét is bizonyítja a cikk: a Fidesznek vannak érvei.

Az újságcikk érvelése a miniszterelnök őszi beszédével folytatódik, amely kapcsán Gyurcsány Ferencet notórius hazudozónak állítja be a szöveg. Ez ideológiailag a miniszterelnök szavahihetőségét hivatott aláásni, amely a későbbiekben akár bukásához is vezethet. Az érvelés utolsó pontja, hogy a cikk megkérdőjelezi a miniszterelnök épelméjűségét, hiszen a beszédének ez alkalommal sem volt értelme. Ideológiailag ez az érv a miniszterelnököt az általa betöltött poszt vonatkozásában alkalmatlannak minősíti.

Véleményünk szerint a forrásnyelvi szövegben kifejezett ideológiát mind a két célnyelvi szöveg megjeleníti, hiszen a forrásnyelvi szöveg teljes egészében lefordításra került, az abban lévő tartalmi elemeket (tények, adatok stb.) a szövegben belül nem helyezték át, nem hagyták ki a fordítók. Így levonhatjuk azt a következtetést, hogy az érvelést a fordítók nem manipulálták.

Az érveléshez használt lexikaválasztás azonban alááshatja vagy erősítheti a forrás- és a célnyelvi szövegben kifejezett ideológiát. A politikai szereplőkkel kapcsolatos lexikaválasztásnak pedig fontos szerepe van az ideológia reprodukciójának vonatkozásában. A forrásnyelvi szöveg gondosan elválasztja egymástól a két ellentétes politikai oldalt: a kormányt és az MSZP-s politikusokat ideológiai töltetű becenevekkel illeti, illetve csak a nevüket adja közre, az általuk

viselt titlust, tisztséget pedig nem, míg a Fidesz politikusai és Sólyom László esetében az ezen személyek által betöltött közéleti tisztségeket is említi. A forrásnyelvi szöveg a miniszterelnököt *Gyurcsány Ferenc*ként, titulus nélkül említi (5. mondat), valamint az *Őszödi Böszme* (10. és 16. mondat) és a *Gyurcsány* (titulus nélkül – 17. mondat) neveket is vele kapcsolatban használja. Csak egyszer hivatkozik rá *kormányfő*ként (13. mondat). A kormány és az MSZP politikusait együttesen *a színlap egyéb kisbetűs szereplői* (*Kóka, Lendvai, Hiller*) néven említi a szöveg (10. mondat). Ezzel ellentétben a köztársasági elnökre és a Fidesz politikusaira a cikk a következőképpen utal: *Sólyom László köztársasági elnök* (1. mondat), *Navracsics Tibor, a Fidesz frakcióvezetője* (11. mondat), *Fidesz elnöke* (15. mondat). Ez a névhasználat a Fidesz által is osztott ideológiát jeleníti meg: a velünk ideológiailag szemben álló személyeket elítélő becenevekkkel látjuk el, míg a Fidesz ideológiáját követők számára tiszteletet és elismerést biztosítunk.

A két célnyelvi szövegben a fenti, ideológiailag pozícionált névhasználat visszaköszön, illetve a célnyelvi szövegnormákat követi: a miniszterelnököt és az egyéb politikai szereplőket általában titulusukkal együtt említik az angol anyanyelvi szövegek, és ez a vizsgált célnyelvi szövegek esetében is így van. Így a fenti személyekre a következőképpen referálnak a célnyelvi szövegek: *Mr. Ferenc Gyurcsány* (1. célnyelvi szöveg 5. mondat) és *PM Ferenc Gyurcsány* (2. célnyelvi szöveg 5. mondat), *the Jackass of Őszöd* (1. célnyelvi szöveg 10. és 15. mondata) és *the Dimwit of Őszöd* (2. célnyelvi szöveg 10. és 17. mondata), *Gyurcsány* (1. célnyelvi szöveg 16. mondat és 2. célnyelvi szöveg 18. mondat), valamint *head of government* (1. célnyelvi szöveg 12. mondat) és *prime minister* (2. célnyelvi szöveg 14. mondat). A fenti, gyűjtőnévként funkcionáló, a kormánypárti politikusok pejoratív megnevezésének fordítása: *more insignificant members of the cast* (*Mr. Kóka, Ms. Lendvai, Mr. Hiller*) (1. célnyelvi szöveg 10. mondat), illetve *less significant members of PM Gyurcsány's cronies* (*Mr. Kóka, Ms. Lendvai, Mr. Hiller*) (2. célnyelvi szöveg 10. mondat). Hasonlóképpen: *Mr. László Sólyom President of the Republic of Hungary* (1. és 2. célnyelvi szöveg 1. mondat), *Mr. Tibor Navracsics Leader of the parliamentary group of Fidesz* (1. és 2. célnyelvi szöveg 11. mondat) és *President of Fidesz* (1. célnyelvi szöveg 15. mondat és 2. célnyelvi szöveg 16. mondat). E szövegjellemzők azt mutatják, hogy a névadási gyakorlat terén a forrásnyelvi szövegben megjelenő ideológiát a célnyelvi szövegek reprodukálják, kivéve, ha a célnyelvi normák ezt nem teszik lehetővé.

A metaforák szintén fontos szerepet játszanak az ideológia reprodukciója terén a forrásnyelvi szövegek vonatkozásában. Mint azt fentebb a perspektíva kapcsán leírtuk, a forrásnyelvi szövegen végighúzódik egy metaforalánc, amely a miniszterelnököt a parlamentben színre kerülő olcsó szappanopera másodrendű zenészenek titulálja. A metafora a miniszterelnököt egy politikai dráma színészeként láttatja. Ez a Fidesz ideológiáját hivatott megjeleníteni, amelynek célja a miniszterelnök politikai hírnevének aláásása. A forrásnyelvi szövegben a metaforalánc a következőképpen fest: *a fő szöveget Gyurcsány Ferenc igyekezett megadni* (5. mondat), *valamelyest engedékenyebb húrokat pengetett* (6. mondat) és *az Őszödi Böszme és a színlap egyéb kisbetűs szereplői* (10. mondat) és *nem latinovitsi fokon Cipollát alakító Gyurcsány* (17. mondat).

Az ideológiát kifejező metaforaláncot nagy részben metaforákként reprodukálják a célnyelvi szövegek. A metaforák szövegszerű megfogalmazása azonban különbözik a célnyelvi szövegekben. A 3. táblázatban ezt mutatjuk be.

3. táblázat

Ideológiát kifejező metaforák a forrásnyelvi szövegben és annak fordításaiban

Ideológiát kifejező metaforák a forrásnyelvi szövegben (mondat száma)	1. célnyelvi szöveg (mondat száma)	2. célnyelvi szöveg (mondat száma)	Megjegyzés
a fő szólamot Gyurcsány Ferenc igyekezett megadni (5)	—	MP Gyurcsány Ferenc acted as the lead piper (5)	Az 1. célnyelvi szöveg nem reprodukálja.
kialudva valamelyest engedékenyebb húrokat pengetett (6)	sounded more moderate (6)	his speech sounded more agreeable (6)	
az Őszödi Bószme és a színlap egyéb kisbetűs szereplői (10)	“Jackass of Őszöd” and the more insignificant members of the cast (14)	—	Az 2. célnyelvi szöveg nem reprodukálja.
nem latinovitsi fokon Cipollát alakító Gyurcsány (17)	Gyurcsány, like a passionate Cipolla though not quite as talented as the great Hungarian actor Latinovits (16)	Gyurcsány, while passionately acting in the role of Cipolla but not nearly as perfectly as Latinovits (18)	
shakespeare-i parafrázis (18)	Shakespearian line paraphrased (17)	Shakespearian paraphrase (19)	

Mint az a táblázatban megjelenő szövegrészletekből is kiderül, a metafora különféle megfogalmazása, illetve elhagyása erősítheti vagy gyengítheti a célnyelvi szövegekben kifejezett ideológiát.

Az ideológia reprodukciója **formulaszerű nyelvhasználat** révén is megvalósulhat. Formulaszerű nyelvhasználatra nem találtunk példát sem a forrás-, sem pedig a célnyelvi szövegek vonatkozásában. Ehhez kapcsolódóan azt mindenesetre fontos leszögezni, hogy az ilyen nyelvhasználat nagyon fontos szerepet játszhat az ideológia reprodukciója terén. Éppen ezért az ilyen nyelvhasználat elemzése a politikai szövegek fordítástudományi kutatásában is kívánatos.

Az ideológia kifejezése és reprodukciója a **MI és az ŐK közti különbségtétel** segítségével is megvalósulhat. Ez a különbségtétel az egész forrásnyelvi szövegen végigfut. Mivel az újságcikk Fidesz-párti perspektívából íródott, a

miniszterelnököt, a kormányt és a kormánykoalíciót is negatív fényben, míg a Fideszt pozitív megvilágításban láttatja. Ennek legszembetűnőbb bizonyítéka, hogy a szöveg a kormányt és az MSZP vezetőit mindenféle becenevekkel illeti, míg a Fidesz vezetőit és Sólyom Lászlót titulusukkal együtt említi. Ezt részletesebben a stilisztikai jellemzők és lexikaválasztás kapcsán fentebb már tárgyaltuk.

Egy másik jellegű különbségtétel, hogy a kormány, az MSZP-s és a kormányzó koalíciós politikusokat a szöveg negatív cselekedetekkel kapcsolatban említi: díjak eltörlésére irányuló közakarát elleni törekvések (*a megszüntetésük [vizitdíj, tandíj és kórházi napidíj] ellen sikertelenül hadakozott kormánypártok* – a forrásnyelvi szöveg 4. mondata), a díjak eltörlése ellen szavazók számának jelentéktelenként való beállítása (*3,3 millió igennel szavazót pénztárcapártiként feltüntetni* – 6. mondat), közakarát elleni kirohanások (*vádaskodó hang* – 8. mondat), a miniszterelnök bizonyos kétes privatizációs ügyletei (*a Szalay utcai ingatlan és az őszödi üdülő megszerzése* – 14. mondat), a miniszterelnök gyakori kísérletei arra vonatkozóan, hogy a hazugságot igazságnak állítsa be (*újfent kísérletet tett arra, hogy hírheht hazugságbeszédét átcsomagolja igazságbeszéddé* – 16. mondat) és a miniszterelnök színészkedése, amely egy olcsó szappanoperába is beillene (*Cipollát alakító Gyurcsány* – 17. mondat). Ezeket a kormányra, az MSZP-re és a kormányzó koalícióra negatív fényt vető szövegrészeket a Fidesz politikusairól kialakított pozitív kép egészíti ki: *a vizitdíj, tandíj és kórházi napidíj eltörlését kezdeményező Fidesz és KDNP* (4. mondat), valamint *Hiába hívta fel a figyelmet Navracsics Tibor, a Fidesz frakcióvezetője, hogy senki nem gondolja az egészségügyről és az oktatásról, hogy azért soha egy árva petákot sem kellett fizetni* (11. mondat).

A MI és az ŐK közti különbségtételt mindkét célnyelvi szöveg reprodukálja a következő mondatokban: a 4., 6., 8., 11., 13., 15. és 16. mondatban az 1. célnyelvi szövegben, illetve a 4., 6., 8., 11., 15., 17. és 18. mondatban a 2. célnyelvi szövegben. Elmondható tehát, hogy a célnyelvi szövegekben a MI és az ŐK közti különbségtétel a célnyelvi szövegekhez hasonlóan jelentkezik, e különbségtételt a célnyelvi szövegek is reprodukálják.

2.3. A CDA-elemzés összegzése

A cikksorozat 4. és 5. részében közreadott elemzés eredményeképpen megállapítható, hogy a vizsgált szövegek esetében a célnyelvi szövegek a cselekvés alkotóelem vonatkozásában minden aspektust reprodukálnak: a szándékoltóság és a perspektíva szövegjellemzőket maradéktalanul reprodukálják a fordítások, az implikációk és következmények szövegjellemzőket pedig részben. A kontextus alkotóelem kapcsán elmondhatjuk, hogy a résztvevők és a magasabb szintű cselekvés szövegjellemzőket a fordítók nem manipulálják, míg a helyi és kiterjedtebb kontextus szövegjellemzőket igen. A hatalom alkotóelem kapcsán elmondható, hogy a célnyelvi szövegek az uralkodó elit hatalmát ássák alá politikai oldaltól függetlenül. Az ideológia alkotóelem összefüggésében megállapíthatjuk, hogy az értékelő hiteket és véleményeket a célnyelvi szövegek teljes egészében, illetve részben reprodukálják. Az érvelést nem manipulálják a fordítók.

Az ideológiát megjelenítő stilisztikai jellemzőket és metaforákat a célnyelvi szövegek egészében, illetve részben reprodukálják. Hasonlóképpen a MI és az ŐK közti különbségtételt mindkét célnyelvi szöveg reprodukálja.

3. Összefoglalás

A fentiekből jól látható, hogy az FDTH-moddellel végzett elemzéssel igen nagy mennyiségű és sokrétű adat nyerhető. Reményeink szerint a cikksorozat gyakorlati részében sikerült bemutatni, hogy a modellel összehasonlíthatóak a forrás- és célnyelvi szövegek egymásnak megfelelő jellemzői, és hogy az összehasonlítás segítségével átfogó képet nyerhetünk a fordítás során előálló, politikai hatású fordítási eltolódásokról, azok szövegszerű megjelenéséről, illetve hatásairól. Bízunk benne, hogy a cikksorozat 1–3. részében részletesen bemutatott modellt számos esetben és sokféle célra fogják tudni alkalmazni a politikai szövegeket kutató nyelvészek.

Források

A források szövegét a cikksorozat előző része tartalmazza: Bánhegyi M. 2011. A fordításközpontú diskurzus–társadalom hatásmodell gyakorlati alkalmazása 1. rész. *Fordítástudomány* 13. évf. 2. szám. 37–55.

Irodalom

- Baker, M. 2006. *Translation and Conflict. A Narrative Account*. London and New York: Routledge.
- Bánhegyi M. 2010a. Politikai szövegek és fordítástudomány 1. rész: A kritikai diskurzus-elemzés gyökerei, legfontosabb iskolái. *Fordítástudomány* 12. évf. 1. szám. 16–30.
- Bánhegyi M. 2010b. Politikai szövegek és fordítástudomány 2. rész: Szövegnyelvészeti trendek a politikai diskurzus-elemzés fordítástudományi megközelítése terén. *Fordítástudomány* 12. évf. 2. szám. 24–43.
- Bánhegyi M. 2011a. Politikai szövegek és fordítástudomány 3. rész: Van Dijk kritikai diskurzus-elemzési modellje és a fordításközpontú diskurzus–társadalom hatásmodell. *Fordítástudomány* 13. évf. 1. szám. 22–39.
- Bánhegyi M. 2011b. A fordításközpontú diskurzus–társadalom hatásmodell gyakorlati alkalmazása 1. rész. *Fordítástudomány* 13. évf. 2. szám. 37–55.

A tolmácsok motivációi

Válóczy Marianna

E-mail: valoczy.marianna@kkfk.bgf.hu

Kivonat: A tolmács attitűdje alapvetően meghatározza az adott kommunikációs szituáció eredményességét. A tolmácsoláshoz rendkívül komplex képességrendszer szükséges, amely a magas szintű nyelvi és kulturális kompetencián, az általános és szakmai műveltségen túl kognitív és affektív készségek, illetve stratégiák sorát foglalja magában. Ezt a rendszert a tolmácsnak úgy kell aktiválnia, hogy a konkrét, soktényezős, többnyelvű és több kultúrájú kontextusban, az adott célhoz igazodva biztosítsa a kommunikáció sikerességét és zavartalanságát, mintha a kommunikáció tolmács nélkül zajlana. Belső motivációja és motivált viselkedése a tolmácsolási helyzetben alapvető fontosságú. A tanulmány a munkamotivációs alapelméletek, majd a tolmácsok személyiségével és tevékenységmotivációjával kapcsolatos szakirodalom áttekintése után beszámol egy több mint 150 magyar tolmács bevonásával végzett empirikus kutatásról, amelynek célja a tolmácsok konsekutív tolmácsolási szituációban érvényesülő motivációit és sikerattribúcióit feltérképezni, valamint a nemek és korcsoportok szerinti eltéréseket értelmezni.

Kulcsszavak: a tolmács személyisége, motiváció, sikerattribúció, érzelmi intelligencia, mediátor

1. Miért fontos, hogy a tolmács motivált legyen?

Tudjuk, hogy a készségek és képességek csak megfelelő motivációk mellett működnek optimálisan. Döntő fontosságú, hogy a tolmács egyrészt motiváltan viselkedjen a külvilág felé, mivel attitűdje alapvetően meghatározza a kommunikációs szituáció eredményességét, másrészt belső motivációja legyen, hiszen az a komplex képességrendszer, amelyet a tolmácsnak aktiválnia kell, csak megfelelő motivációk mellett funkcionálhat eredményesen.

Ha a tolmács pozitívan éli meg a tolmácsolási szituációt, annak konkrét előnyös hatásai vannak a kognitív funkciókra: felgyorsulnak a kognitív mentális folyamatok, az információszűrés, a reakcióidő. A magas belső motiváció elősegíti a koncentrációt, a megismerés gyorsaságát, a memória működését, a kreativitást. Motivált állapotban hatékonyabb a stratégiahasználat, és az egyes készségek gyorsabban alakulnak automatizmussá.

Érzelmi oldalról tekintve, motivált állapotban jobban viseljük a stresszt, nyitottabbak, empatikusabbak vagyunk a kommunikáció résztvevői iránt, könnyebben azonosítunk implicit tartalmakat, interkulturális jellegzetességeket.

A személyiség motivációs készlete nagyon összetett, soktényezős rendszer: a tolmácsok is igen sokféle motívummal rendelkeznek, rendelkezhetnek. A motivációról kialakult új paradigma alapján, miszerint egy állandóan változó, sza-

bályozható és önszabályozható folyamatról van szó, a tolmácsolási tevékenység jellegéből, összetettségéből adódóan a tolmács számos motívumot aktivizálhat ahhoz, hogy saját erejéből magas belső motivációt alakíthasson ki, majd a motiváció önszabályozását is biztosítsa. Mindez azért is fontos, mert a tolmácsolás a társas kapcsolatok és kommunikatív helyzetek nagy száma ellenére alapján véve magányos szakma, a tolmács életpályáján és a tolmácsolási helyzetben is különösen nagy jelentősége van az önmotivációnak.

2. Motiváció a munka során

2.1. Munkamotiváció alapelméletek

A motiváció a személyiség hajtóereje, energiát és irányt ad a viselkedésünknek. Ez az a belső erő, amely nélkül cselekvés- és döntésképtelenek lennénk. De vajon milyen összetevők hatnak a munkavégzés során, mi az, amitől az elvégzett munka elégedettséggel tölt el?

A legfontosabb motivációelméletek, amelyek a munkavégzés szempontjából elsődlegesnek feltételezett motívumokat elemzik, két csoportra oszthatók:

A folyamatelméleti motivációs modellek a motiváció kialakulásának folyamatait vizsgálják, szerintük a megfelelő viselkedés és ennek megfelelő önjuttalmazása elégedettséggel tölti el a tevékenység végzőjét. A legtöbbet emlegetett folyamatelméleti modellek közül az expektancia elmélet és a méltányosság elmélet elsősorban a befektetett input és a cselekvés eredményét, az erőfeszítés megtérülésének mértékét vizsgálják, míg a célkitűzés elméleti modell a megfelelően kitűzött célok teljesítménynövelő hatására fókuszál.

A humánpolitikai gyakorlatban sokkal inkább a motivátorokat, a motiváció tartalmi elemeit, a kiváltó okokat vizsgáló tartalomelméleti irányzatok nyertek teret.

Herzberg (1959) állapította meg először, hogy sokkal kevésbé a munka higiéniás, külső elemei, mint inkább a motivátorok, a tartalmi elemek azok, amelyek elsősorban egyéni elégedettséghez vezetnek. Hackman és Oldham (1980) a fentieket továbbfejlesztve, munkamotivációs modelljükben egy ún. kritikus pszichológiai állapotot különböztetnek meg, amely a motivált munkavégzés létrejöttének előfeltétele. Ezt az állapotot öt tényező együttes jelenléte hozza létre: 1. a feladat teljesítéséhez felhasznált készségek változatossága; 2. a feladat tartalma és azonosíthatósága; 3. a feladat jelentősége; 4. az önállóság; és 5. a munkáról való visszajelzés.

Bullinger és Korge (idézi: Juhász és Takács 2006) szervezeti motivációs modelljükben a kihívást jelentő feladatokat, az ésszerű célokat, a független teljesítmény lehetőségét, a felelősséget, a tájékozottságot, a visszajelzést és az igazságosságot tartják a motiváló munkahelyzet legfontosabb elemeinek.

2.2. Motiváció 3.0

Pink (2009) *Motiváció 3.0.* című könyvében az elmúlt 50 év motivációkutatását áttekintve kidolgozta a motiváció 3.0 elméletet, amelyben arra a

következtetésre jutott, hogy a XXI. században a belső motivációt három alapvető tényezőből kell – elsősorban a magunk számára – biztosítani: szakmai igényességből, önállóságból és megfelelő célkitűzésből. A fenti tényezőket a szakirodalom már sokféle módon, különféle kontextusokban vizsgálta.

Deci és Ryan (1975) *The intrinsic motivation* című alapkönyvükben kidolgozták az ún. SDT elméletet (self-determination theory), amelyben azt állítják, hogy az embernek három alapvető, veleszületett pszichológiai szükséglete van: a kompetencia, az autonómia és a kötődés. Veleszületett belső motivációnk, hogy tevékenységünkben kompetensnek érezzük magunkat, önállóak legyünk, önmagunkat irányítsuk, és másokkal kapcsolatrendszeret építsünk, ápoljunk.

McClelland (1987) is a fenti három tanult motivációhoz hasonló fogalmakra épít: szerinte motiváltságunkat a teljesítményszükséglet, a hatalomvágy és kapcsolatmotiváció fűti. A tevékenység élményszerűségének fontosságát először Vallerand és Csíkszentmihályi hangsúlyozzák. Vallerand szerint (Pink 2009) elsődleges belső motivációink: a tudásra irányuló (maga a tanulás öröme), a fejlődésre irányuló (kreatív tevékenység) és az élmények átélésére irányuló viselkedés motivációi.

Csíkszentmihályi (2001) „flow” elmélete is a fenti alapszükségletekre építve határozza meg a „tökéletes élmény”, azaz tulajdonképpen a motivált viselkedés mivoltát: amikor is az önállóan kitűzött, viszonylag nehezen elérhető célok megvalósítása érdekében, minden képességünket teljesen igénybe véve elérjük azt a pillanatot, amikor úgy érezzük, hogy a jutalom maga a cél, a kihívás, a tevékenységben történő önmegvalósítás. Ez az érzés máshoz nem fogható elégedettséget és koncentrátságot nyújt.

Pink összegzése szerint a kiválóság/igényesség igazán csak olyan emberben tud kifejlődni, aki minden megmérettetést egy-egy fejlődési lehetőségnek tekint, azaz növekedési önelmélettel rendelkezik. Céljai tanulási célok, hiszi, hogy a kemény erőfeszítéstől jobbak leszünk, fejlődhetünk. Valóban igényes munkát akkor tud az ember végezni, ha munkamódszereiről, időbeosztásáról önállóan, maga dönthet. Az aktivitási energiát pedig a megfelelő, tartalmas, értékes célok adják.

Érdekes gondolat, és a tolmácsok motivációival kapcsolatban különösen aktuális, hogy Pink szerint „a szakmai kiválóságban az a vonzó, hogy soha el nem érhető” (Pink 2009: 150), maga a kihívás vonzó.

2.3. Motiváció és érzelmi intelligencia

Nem véletlen, hogy a belső motiváció előtérbe kerülésével kedvelt kutatási téma lett az érzelmi intelligencia vizsgálata. A magas érzelmi intelligenciával rendelkező személyiségek általában magasan is motiváltak, hiszen: 1. én-tudatosak, azaz tisztában vannak érzelmeikkel, indíttatásaikkal, ismerik az érzelmek hatásait; 2. pontos önértékelésük van, képesek érzelmeik önszabályozására; 3. számos olyan társas és kapcsolatirányító kompetenciával rendelkeznek (empátia, ösztönző és meggyőző erő, konfliktuskezelés, problémamegoldás), amelyek mások és önmagunk motiválására alkalmasak. A tolmácsolás – elsősorban a

konszekutív tolmácsolás – érzelmi intelligenciát igénylő tevékenység, várhatóan a magasabb érzelmi intelligenciájú személyiségek sikeresebb tolmácsok is.

3. A tolmács személyisége napjainkban – tolmácsok motivációi

3.1. A tolmácsok személyisége

A szakirodalom a '60-as évek óta foglalkozik az ideális tolmács személyiségjegyeinek vizsgálatával, eleinte elsősorban a tolmácsiskolák felvételi alkalmassági vizsgáinak tökéletesítése céljából. A klasszikus tolmácsiskolák tanítása szerint tolmácsnak egyenesen születni kell. A jó tolmács meghatározására a szakirodalomban évtizedeken keresztül, egészen az 1990-es évekig ugyanazok a személyiségjegyek térnek vissza különféle összetételben, gyakran szembeállítva a fordításhoz szükséges képességekkel: extrovertált, jól szocializált, nyitott, exhibicionista, magabiztos, kimagaslóan jó memóriával rendelkezik, gyors a reakcióideje, képes a figyelem megosztására, átlagosnál jobb fizikai és idegi állóképessége van, jó előadói tulajdonságokkal rendelkezik, diplomáciai érzékkel bír.

Több szerző említi olyan további személyiségtényezők fontosságát, mint a koncentráció, az intellektuális kíváncsiság, az analízisre és szintézisre való képesség, az önkontroll (Seleskovitch 1978), a csapatjátékos szerepre való képesség (Henderson 1980, Longley 1978), a problémamegoldó képesség, a frusztráció és az alárendelt szerep tűrése (Henderson 1980), illetve a stressztűrés, önuralom (Cooper 1982, Longley 1978). Oldham (1995) hangsúlyozza, hogy a tolmács tudatos, rendszerető személyiség, erős morális értékrenddel, keményen dolgozó, mások elvárásainak megfelelni vágyó ember. Az extrovertáltság mellett gyakran visszatér a színészi képességek, előadói kompetenciák fontossága (Longley 1978, Keiser 1978). Giles (1995) kiemeli, hogy a tolmácsolás minősége nemcsak a szöveggel összefüggő paraméterektől függ, hanem a tolmács felelős, etikus szakmai hozzáállásától, profi szolgáltatói minőségétől is.

Az utóbbi két évtizedben az ideális tolmácsszemélyiség képe átalakulni látszik. Úgy tűnik, az egyéni személyiségjegyek alapján nem teljesen determinált, hogy ki válhat jó tolmáccsá. Példának okáért empirikus kutatások bizonyították, hogy nincs szignifikáns különbség a tolmácsok és fordítók között az extrovertáltság és introvertáltság, valamint egyéb, tipikusan tolmácsokra vagy fordítókra jellemző, feltételezett személyiségindikátor párokat illetően sem (pl.: intuitív/józanul észlelő, logikusan cselekvő, erős önkontrollja van, nyitott, toleráns, spontán) (Schweda-Nicholson 2005).

Empirikus kutatások sora vizsgálja elsősorban tolmácskurzusok hallgatóinak bevonásával, hogy valóban léteznek-e egyértelműen meghatározható személyiségjegyek, készségek, amelyek determinálják, hogy kiből lesz eredményesebb tolmács. Egészen friss kutatási eredményeket találunk a tolmácsoláshoz szükséges készségek, így az egyes kognitív képességek, rugalmasság, figyelem koncentrációja, reakcióidő, sikerorientáltság, versenyszellem, kitartás, célorientáltság témájában (Moore, Kegl és Conway 2011, Pöchhacker 2011, Shaw 2011, Timarova és Salaets 2011, Rosiers, Eyckmans és Bauwens 2011).

Ugyanakkor az ideális tolmács személyisége manapság sokkal összetettebb és a korábbiakhoz képest megváltozott súlypontokkal bíró képességrendszer összessége. Előtérbe került a tolmács szolgáltatói, illetve aktív mediátori szerepköre: a szervezőkészség, tárgyalási készség, problémamegoldás, kapcsolat-teremtési és fenntartási képesség, az erkölcsi/etikai szilárdság, a bizalomkeltés képessége, a felelősségvállalás, a helyes önértékelés és a helyzetfelismerés egyértelműen elsődleges elvárásokká váltak. Ezt a tendenciát bizonyítja az is, hogy az Európai Bizottság 2009-es EMT Projectjében megfogalmazott fordítói kompetenciarendszer 48 elvárt kompetenciájából 20 szolgáltatói kompetencia (www.ec.europa.eu/emt).

A sikeres tolmács aktív résztvevője az interakciónak, nem láthatatlan háttérszereplő, hanem a helyzet szakértője, aki önállóan kezdeményez, érvel, tisztázza a helyzetet (Straniero 1998). A tolmácsolási helyzet nyelvi, kommunikációs és kulturális mediátora, szociális felelősséggel bír (Bochner 1981, Straniero 1998, Watte 1994). Szerepe folyamatosan, interaktívan változik a tolmácsolási szituáció többi résztvevőjétől függően.

Az interaktív, állandóan változó szituációban a kreativitás is elmaradhatatlan készséggé lép elő (Amabile 1996, Horváth 2010); a tolmácsnak fogékony-nak kell lennie a nyelvi változásokra, kreatív nyelvi megoldásokat kell találnia az inkohereus diskurzusok esetében, kreatívan korrigálnia kell a nyelvi szereptévesztéseket. A tolmács egyszerre kommunikációs facilitátora és animátora a szituációnak (Berruto 1991, Katan 1999).

Az empátia, az interakciós szerep és funkciófelismerés, az interkulturális kompetencia, a szellemi és érzelmi nyitottság kulcsfogalmakká váltak. Ahhoz, hogy a tolmács valóban minőségi szolgáltatást nyújtson, magas szintű érzelmi és kommunikációs intelligenciával kell rendelkeznie: a kommunikációs technikákat, tolmácsolási stratégiákat és interkulturális kommunikációs ismereteket az adott tolmácsolási helyzetnek legmegfelelőbbben kell alkalmaznia a kommunikációs cél elérése érdekében.

3.2. A tolmácsok munkamotivációi

A tolmácsok munkahelyzetben, azaz a konkrét tolmácsolási szituációban érvényesülő motivációival nem foglalkozott idáig a szakirodalom. A tolmácsok tevékenységmotivációja azért is komplex terület, mert a munka jellegéből adódóan a nyelvtanulási motiváció tényezői is együtthatnak, és a tolmácsolási tevékenységben is motivátorokként jelenhetnek meg.

A legfontosabb a nyelvi önbizalom tényezője. A fogalmat először Clément (Clément, Dörnyei és Noels 1994) határozta meg. Arról a képről van szó, amelyet a nyelvtanuló saját teljesítőképességéről alkot: azaz mennyire bízik a képességeiben, és abban, hogy képességeivel elérheti a célt, a nyelv elsajátítását.

A nyelvtanulás a tolmács számára egy életen át tartó folyamat. Az, hogy a tolmács miként ítéli meg saját nyelvi képességeit, mennyire bízik benne, hogy az adott tolmácsolási szituációban megtalálja a szakmai és kulturális kontextusnak, a nyelvi szerepeknek megfelelő megoldást, a tevékenység sikerének egyik kulcsa lehet.

A fentiekhez kapcsolódik az ideális nyelvi énkép fogalma. Dörnyei (2009) rámutatott, hogy idegen nyelvi énképünk azon része, amely a magunkkal kapcsolatos elvárásainkat tartalmazza, önálló motívumként működhet. A tolmács ideális énképe integratív és instrumentális elemeket egyaránt tartalmazhat. A tolmács azért is motivált tudását tökéletesíteni, hogy a tolmácsolási szituációban minél igényesebb nyelvi megoldásokat alkalmazzon, minél jobban biztosítsa a kommunikáció zavartalanságát. Ebben az esetben a „tökéletes mediátor” az énkép része (integratív elem). Ugyanakkor az önmagát jól menedzselő, a tolmácsoláson sikeres, keresett tolmács képe is önálló motívumként szolgálhat (instrumentális elem) az állandó tanulás és fejlődés, a szakmai kiválóság megvalósításához.

A tolmács motivált viselkedését a következőkben ismertetett tényezők határozhatják meg. Instrumentális elem: mint minden munka esetében, külső körülmények is befolyásolják a tevékenység iránti elkötelezettséget, de az anyagi megbecsülés, a magas óradíj önmagában nem vonja maga után a konkrét tolmácsolási szituációban való motivált viselkedést.

Integratív mozgatórugók:

KOGNITÍV TÉNYEZŐK

- Siker–kudarcc elvárás: hogyan észleli a tolmács a tolmácsolási szituációt.
- Relevancia (a téma, a helyzet, a résztvevők jelentősége)
- A feladat tartalmának azonosíthatósága, a pontos cél értelmezése
- Változatosság
- Kreativitás: a tolmácsnak az adott szituáció nyelvi, illetve kulturális és szociális adottságaihoz alkalmazkodva, kreatívan kell a készségeit adaptálnia, kreativitás szükséges a megfelelő nyelvi elemek kiválasztásához, a nyelvi szereptévesztések korrigálásához, a tolmácsolási stratégiák megfelelő használatához, a tolmácsolási problémaszituációk megoldásához.
- Magas aktivitásszint, koncentráció
- Metakogníció (stratégiahasználat, autonómia)
- Problémamegoldás
- Tudatosság (a tolmácsolási stratégiák, technikák tudatos alkalmazása, a helyzet közben tartása)
- Önállóság és szabadság
- Kitartás
- Életen át való tanulás lehetősége

AFFEKTÍV–SZOCIÁLIS TÉNYEZŐK

- Nyelvi önbizalom – ideális nyelvi énkép
- Interkulturális közvetítés öröme, konfliktusok kezelésének képessége
- Emocionalitás – érzelmi részvétel: mennyire fontos a tolmács véleménye, mennyire vonódik be érzelmileg a szituációba
- Felelősségérzet (a tolmács a „helyzet kulcsa”)
- Újabb és újabb társas kapcsolatok kialakításának a lehetősége

- Csoportmunka: együttműködés a diskurzus résztvevőivel a kommunikációs helyzet sikerességének érdekében
- Stresszkezelés
- Frustrációtűrés (pl.: nyelvi többértelműségek kezelése, a „ritkán van tökéletes megoldás” helyzetének kezelése)
- Társadalmi presztízs

EFFEKTÍV DIMENZIÓ (önszabályozás)

- A motiváció önszabályozása
- Mindkét agyfélteke tudatos működtetése
- Kompetenciaérzés tudatos fokozása (a tolmácson múlik a kommunikáció sikere)

A fenti tényezők aszerint is feloszthatók, hogy már a tolmácsolási szituáció előtt működésbe lépnek, a helyzetben aktivizálódnak, vagy tartósan jelen vannak-e a tolmács életpályáján. A tolmácsolási szituációt megelőzően motiválhat a cél pontos meghatározása, az elsajátítandó terminológiától kezdve a tolmácsolási kommunikációs szituáció pontos elemzéséig (résztvevők, a beszélői intenciók, befogadói sajátosságok stb.). A tolmácsolási szituációban jelentős a szituáció relevanciája, a nyelvi önbizalom, az interkulturális önbizalom, az önértékelés/önelméletek alapján az egyéni képességek észlelése, a siker–kudarcc elvárások, valamint a sikeres együttműködés a diskurzus résztvevőivel. Folyamatosan motiválhat az „életen át tartó tanulás” lehetősége, az önállóság (időbeosztás, munkamódszerek), a szabadság érzése, a siker–kudarcc attribúciók, illetve maga a tevékenység, a szakmai és nyelvi fejlődés lehetősége.

4. Empirikus kutatás a tolmácsok motivációjáról

A kutatás célja a magyar tolmácsok – elsősorban konzekutív tolmácsolási szituációban érvényesülő – motivációinak és sikerattribúcióinak feltérképezése, a motivációk eltéréseinek megfigyelése nemek és korcsoportok szerint, valamint a tolmácsok motivációit felvázoló, fentiekben bemutatott elméleti keretrendszer tényezőinek a gyakorlatban történő igazolása.

A kutatás eszköze egy kérdőív volt, amely három, Likert típusú, 9 fokozatú skálát tartalmazó kérdést és egy nyitott kérdést tartalmazott. Az első kérdésben 21 olyan tényezőt kellett a résztvevőknek 1–9-ig beskálázniuk, amelyet a konzekutív tolmácsolási szituációban motiválónak éreznek. A második kérdésben azt kellett eldönteniük, mennyire érzik sikeres tolmácsnak magukat. A harmadik kérdésben 25 olyan tényezőt soroltunk fel, amelynek a tolmácsok sikerességüket tulajdoníthatják. A negyedik nyitott kérdéssel a kérdőív kipróbálása után egészítettem ki a kérdőívet, mivel a próba során a résztvevők közül sokan értékes megjegyzéseket fűztek e-mailben a kérdőív egyes részeihez, így ezt a lehetőséget a további résztvevőknek is biztosítani szerettem volna. A nyitott kérdés (amelyben tulajdonképpen a kérdőív egyes részeihez szabadon fűzhetek megjegyzéseket) eredményeit az adott pontnál említem meg.

A kutatás 2011 tavaszán zajlott le. A kérdőívet a Fordít.hu internetes tolmács-fordító közösségi oldal szerkesztői segítségével juttattam el több száz gyakorló tolmács részére. Végül a kutatásban 153-an vettek részt: 95 nő és 58 férfi. Az átlagéletkor 45,4 év körül alakult. A legfiatalabb válaszadó 29 éves, a legidősebb 68 éves volt. A kor szerinti megoszlás arányosnak bizonyult, 81 tolmács a 45 év alatti, 72 pedig a 45 évnél idősebb korosztályba tartozott. A tolmácsolásban eltöltött évek számának átlaga 16,3 év lett. A résztvevő tolmácsok összesen 27 nyelvre tolmácsolnak: angol, német, francia, olasz, orosz, spanyol, dán, svéd, lengyel, szlovák, szlovén, makedón, cseh, kínai, japán, bosnyák, bolgár, héber, mandarin, ukrán, arab, román, mongol, koreai, holland, finn és görög.

5. A kutatás eredményei

5.1. Motivátorok

A konszekutív tolmácsolási helyzetben a 21 feltételezett motiváló tényező átlagértékei csökkenő sorrendben a következők voltak:

1. táblázat

A konszekutív tolmácsok motivátorai

n=153	1.	a tolmácsolási feladatok sokszínűsége	7,39
n=153	2.	az életen át tartó tanulás lehetősége	7,34
n=153	3.	maga a tevékenység, a szakmai és nyelvi fejlődés lehetősége motiválta tesz	7,27
n=153	4.	a megelégedettség érzése egy-egy eltalált nyelvi megformálás után	7,22
n=153	5.	a problémamegoldás (emberi, szakmai konfliktus megoldása utáni jó érzés)	7,16
n=153	6–7.	a tolmácsolás önálló/szabad munka	7,14
n=153	6–7.	a kompetenciaérzés (azonnali visszacsatolás a képességeimről)	7,14
n=153	8.	a felelősségérzet (a tolmács a helyzet kulcsa)	7,04
n=153	9.	az interkulturális közvetítés öröme – hozzám közel álló kultúra számára	6,97
n=153	10.	magas aktivitásszint (folyamatos „agymunka”, magas adrenalin szint)	6,91
n=153	11.	a tolmácsolás kreatív jellege	6,75
n=153	12.	a tolmácsolandó téma, vagy a résztvevők személyének relevanciája	6,72
(n=138)*	13.	az anyagi megbecsülés	6,60

(n=138)*	14.	a rugalmas munkaidő	6,36
n=153	15.	a tudatosság (a tolmácsolási stratégiák tudatos használata, a helyzet „technikai kézbe tartása”)	6,23
(n=138)*	16.	kellemes munkakörnyezet	6,12
(n=138)*	17.	a tolmács szakmai / társadalmi presztízse	6,02
(n=138)*	18.	felismerem/átérezem a tolmácsolási szituáció résztvevőinek szempontjait, érzéseit, és öröm, hogy ezeket közvetíthetem	5,92
n=153	19.	újabb és újabb társas kapcsolatok kialakítása	5,79
(n=138)*	20.	kihasználhatom előadói, retorikai képességeimet	5,21
n=153	21.	csoportmunka — kooperatív tevékenység a diskurzus résztvevőivel	4,9

Megjegyzés: *A kétféle mintaszám oka egy internetes rendszerhiba, amelynek következtében az utolsó 15 kitöltő nem látta a kérdés utolsó hat pontját.

Az adatokból kiderül, hogy a tolmácsolási feladatok sokszínűsége bizonyult a legmotiválóbbnak. Közvetlenül utána az egy életen át tartó tanulás lehetősége, a szakmai, nyelvi fejlődés lehetősége, a megelégedettség érzése egy-egy eltalált nyelvi megformálás után, a problémamegoldás lehetősége, a tolmácsolás önálló/szabad tevékenység jellege, kompetenciaérzés, azaz a teljesítmény sikerének azonnali visszacsatolása és az interkulturális közvetítés öröme motiválja a tolmácsokat. Összességében megállapítható, hogy a kognitív tényezők bizonyultak motiválóbbnak, a hét legmotiválóbb tényező mind a kognitív szférába tartozik. Az értékek szórása minden pontnál viszonylag alacsony volt: 1,8–2,2 közötti értékek szerepeltek.

Érdekes, hogy az anyagi megbecsülés és a tolmács társadalmi presztízse a skála közepén található, átlagot számolva nincsenek a legfontosabb motivátorok között. Ugyanakkor a megjegyzéseket tartalmazó kérdésben többen külön hangsúlyozzák ezeknek a tényezőknek a fontosságát:

„Ha két rendezvény közül kell választanom, alapvetően a díjazás alapján döntök, és csak ha jól kerestem abban a hónapban, akkor a kreativitás vagy kihívás alapján.”

„Ebben a szakmában van lehetőség arra, hogy a jó szakember is érvényesüljön, munkáját elismerjék, akkor is, ha nem pártkatoná, nem rokonok által „pátyolgatott”. Saját tudás alapján, saját értékek alapján komoly szakmai elismerésre lehet szert tenni.”

„A munkám megbecsülése volt a legnagyobb motiváció, elfogadásom pertu viszonyig miniszterhelyettesektől, vezérigazgatóktól általam nagyra becsült kétkezi munkásokig.”

A tolmács társadalmi helyzetével kapcsolatban többen kétségeket is megfogalmaztak:

„Miért marad a pályán az az elismerésre vágyó, alkotó, az átlagosnál műveltebb, széles látókörű, intelligens ember, ha helyszíni elismerésben csak kivételesen részesül, szakmája az „egyéb kiegészítő tevékenységekhez” (titkárnő, fodrász, masszőr stb.) tartozik (vagyis társadalmi elismerésben sem részesül), gyakran jobban ért a témához, mint az, akinek tolmácsol, de ezt más nem tudja, és ráadásul még a megélhetése sem biztos, hiszen az árakat (amelyek amúgy is jelentősen elmaradnak az európaiaktól) leszorítják a kóklerek és a közbeszerzési eljárások, tehát még pihenésre és regenerálódásra sincsen ideje?”

„Sok megrendelő azt gondolja, hogy tolmácsolni bárki tud, aki úgy-ahogy beszél valamilyen nyelven. Pedig ez nem így van. Ennek lehet a következménye az, hogy a tolmács munkáját sok helyen nem becsülik meg.”

Feltűnően alacsony értékeket kapott a társas kapcsolatok kialakítása és a csoportmunka a diskurzus résztvevőivel, mint motiváló tényezők. A hozzászólásokból is az derül ki, hogy a tolmácsolás hangsúlyosan „egyéni teljesítmény”, a tolmács életpályája valójában „magányos”.

Szintén kevésbé motivál a retorikai képességek kihasználásának lehetősége, de ennek hátterében az is állhat, hogy a tolmácsolási szituációk jellegét tekintve egyre kevesebb a „szónoki képességeket” igénylő tolmácsolási helyzet. A kellemes munkakörnyezetnek úgyszintén csak átlagos motiváló ereje van:

„A tolmács nem alakít ki társas kapcsolatot, legalábbis jobban teszi, ha a közvetített helyzetben semleges marad.”

„Nem értek egyet azzal az állítással, hogy a tolmács a helyzet kulcsa lenne. A tolmács közvetítő, a helyzetet magát a valódi partnerek alakítják.”

5.1.1. *Eltérések nemek szerint*

Nemek szerinti eloszlásban elemezve az adatokat igen jelentős eltérések mutatkoznak, a hangsúlyok eltolódnak.

A nőknél a motivátorok sorrendje: 1. Életen át tartó tanulás lehetősége (95/52 nő maximális értéket adott); 2. Maga a tevékenység, a szakmai, nyelvi fejlődés lehetősége; 3. A tolmácsolási feladatok sokszínűsége; 4. Az interkulturális közvetítés öröme; 5. Kompetenciaérzés; 6. Megelégedettség érzése egy-egy sikeres nyelvi megformálás után; 7. Felelősségérzet (a tolmács a helyzet kulcsa); 8. Magas aktivitásszint.

A férfiaknál a motivátorok sorrendje: 1. A tolmácsolási feladatok sokszínűsége (58/37 férfi tolmács maximális értéket adott); 2. A tolmácsolás önálló, szabad munka (58/35 férfi tolmács maximális értéket adott); 3. Problémamegoldás; 4. Megelégedettség érzése egy-egy sikeres nyelvi megformálás után; 5. Felelősségérzet (a tolmács a helyzet kulcsa); 6. Kompetenciaérzés; 7. Kreativitás; 8. Életen át tartó tanulás lehetősége.

A nők és férfiak motivációit összehasonlítva a következőket mondhatjuk: A női tolmácsok motiváltabbnak érzik magukat a tolmácsolási szituációban

(minden egyes tényező legalább 0,5-tel magasabb értéket mutatott a nők esetében). A nyolc legfontosabb motivátor közül mindössze négy azonos a nők és a férfiak esetében, tehát vannak olyan tényezők, amelyek a nő vagy férfi tolmácsok esetében kifejezetten motiválók, a másik nem számára viszont átlagosak. Érdekes, hogy a három legfontosabb tényezőtől kettő mindkét nem képviselőinél olyan tényező, amely a másik nem számára nincs a legfontosabb hat között.

Az interkulturális közvetítés nyújtotta öröm a nőknél a 4. legfontosabb motivátor, míg a férfiaknál a 13. helyen áll. Maga a tevékenység nyújtotta öröm (a flow érzet) a nőknél a 2. legfontosabb motiváló tényező, míg a férfiaknál ez csak a 9. Az életen át tartó tanulás lehetősége sokkal fontosabb a nőknél, mint a férfiaknál (1. illetve 8. hely). A tolmácsolás szabad, önálló tevékenység jellege a 2. legfontosabb motivátor a férfiaknál, míg a nőknél ez csak a 10. helyen áll. A férfiak számára jelentősebb motiváló tényező a problémamegoldás (3. illetve 9. hely). A kreativitás a férfiaknál bekerül a legfontosabb nyolc motiváló tényező közé, míg a nőknél ez csak a 12. helyen áll.

A tolmácsolás kreatív jellege, illetve a problémamegoldás mint a tolmács feladatainak része vitakeltő tényezőnek bizonyult, többen hozzászóltak, mellette és ellene is.

„A tolmácsnak szerintem nem kell konfliktusokat megoldania, mert ezeket a tárgyaló partnerek oldják meg.”

„Én a tolmácsolást nem sorolom a kreatív tevékenységek közé, ez egy reprodukív, közvetítői tevékenység.”

„A tolmács feladata a felek szándékainak explicitté tétele, saját személyiségével, kommunikációjával a konfliktusok feloldása.”

Az egyik hozzászóló szerint viszont a tolmácsolás olyan, mint egy „társasjáték”, nem elsősorban a társas tevékenység szempontjából, hanem inkább „a tevékenység problémamegoldó, stratégiai játékra hasonlító jellege miatt”. A magas aktivitásszint a nőknél fontosabb motiváló tényező (8., illetve 11. hely).

Ha nem a motivátorok sorrendjét, hanem az adott értékek nagysága közötti eltérést vesszük figyelembe, akkor elmondhatjuk, hogy a nőket sokkal inkább motiválja az interkulturális közvetítés öröme (7,54-es átlag, szemben a férfiak 5,81-ével), maga a tevékenység öröme (7,69; 6,36) és a kompetenciaérzés (7,48; 6,41), a magas aktivitásszint (7,38; 6,0), illetve a kooperáció (4,43; 5,46), és a társas kapcsolatok kialakításának lehetősége (6,15 és 4,81). Ezeknél mindenhol több mint egy egész skálaértéknyi az eltérés. A férfiakat jobban motiválja a szabadságérzet, a problémamegoldás és a kreativitás.

A tolmácsok említettek további, a kérdőívben nem szereplő motivációs tényezőket: 1. a munka építő jellege (pl. „teljesen lehangoló a bíróságon egy olyan férjnek tolmácsolni, aki veri a feleségét, ki akarja semmizni és a gyereket elvenni tőle”); 2. A „hosszú távú megrendelői megelégedettség”; 3. „mindezt fűszerezheti még az, ha a tolmács ismeri/kedveli azt, akinek tolmácsol, ezáltal fűszerezve a szakmai eszmecserét”; 4. „az információ maradéktalan átvitele, az erre való képesség, törekvés, tudás”.

5.1. 2. *Eltérések korcsoportok szerint*

A fiatalabb (29–45 éves) és az idősebb (45–68 éves) korosztályt összevetve a motivátorok sorrendjében nem találtam szignifikáns eltéréseket. Néhány tendenciát mindazonáltal megállapíthatunk. Az idősebbek egyértelműen magasabb értékeket adtak a tolmácsolandó téma relevanciájának, az életen át tartó tanulás motiváló erejének, a munka önálló, szabad jellegének, az interkulturális közvetítés örömeinek, a felelősségérzetnek, a problémamegoldásnak, az empátiának (egyéni szempontok, érzelmek közvetítése), a tudatosságnak és a tolmács társadalmi presztízsének.

A fiatalabb tolmácsok az idősebeknél magasabb értékeket adtak a munka sokszínűségének, a kreativitásnak, a tevékenység végzése közben érzett örömeinek, az anyagi megbecsülésnek, valamint az újabb és újabb emberi kapcsolatok lehetőségének. Szinten teljesen azonos mértékben és relatíve erősen motiváló mindkét korcsoport számára a kompetenciaérzés és a megelégedettség érzése egy-egy tökéletes nyelvi megformálás után.

5.2. *A sikeres tolmács*

A megkérdezett tolmácsok összességében sikeresnek érzik magukat. 65,1% 7-es vagy annál nagyobb értékre ítélte meg sikerességének mértékét, az átlag 7,05 (Modus=7). 15% tökéletesen sikeresnek érzi a karrierjét (9-es érték). Ez utóbbiaknál jellemző, hogy egy kivétellel minimum 15-20 év gyakorlattal rendelkező tolmácsokról van szó. 7% érzi magát viszonylag sikertelennek (2-4-es érték), de itt is egyértelműen a tolmácsolásban eltöltött rövid gyakorlati idő a valószínűsíthető ok (2-6 év). Nők és férfiak között nem mutatkozott különbség a sikeresség megítélésében.

5.3. *A tolmácsok sikerattribúciói*

A felmérés alapján a tolmácsok leginkább a következő tényezőknek tulajdonítják a szakmában elért sikereiket:

2. táblázat

A tolmácsok sikerattribúciói

1.	Koncentrálóképeség	8,25
2.	Nyelvi önbizalom	8,18
3.	Gyors reakcióidő	8,16
4.	Szakmai terminológia ismerete	7,97
5.	Interkulturális ismeretek	7,75

6.	Jó memória	7,72
7.	Jó tárgyalási készség	7,70
8.	Magas műveltség	7,69
9.	Bizalomkeltés képessége, meggyőző erő	7,53
10.	Fizikai és szellemi állóképesség	7,45
11.	Problémamegoldó képesség	7,42

További tényezők sorrendje: 12. Jó stressztűrés: 7,41; 13. Felelősségtudat: 7,27; 14. Lojalitás a megbízó iránt: 7,11, 15. Kreativitás: 7,25; 16. Empátia: 7,11; 17. Szociabilitás: 7,01; 18. Rugalmasság 7,00; 19. Frusztrációtűrés: 6,95; 20. Tolmácsolási stratégiák tudatos használata: 6,89; 21. Emocionális bevonódás kerülése: 6,8; 22. Előadói tulajdonságok: 6,8; 23. Szolgáltatói alkat: 6,68; 24. Piac feltérképezése, önmenedzselés: 6,54; 25. Csapatmunka: 6,18.

A tolmácsok sikerük titkaként említettek néhány, a kérdőívben nem szereplő tényezőt is, úgymint:

1. Külsőségek: „Ápolt, tiszta, jó megjelenés, az adott alkalomhoz illő, de nem hivalkodó vagy feltűnő öltözet.”
2. Rutin: „A szöveg megjegyzésének esetleges hiányosságait hatalmas tapasztalattal pótolni lehet.”
3. Tárgyalási készségek: „Tárgyalástechnika fontossága”
4. Színészi képességek: „Középiskolában és egyetemen több színdarabban is részt vettem, és a tolmácsolás részben ugyanazt az érzés adja vissza, hiszen bizonyos értelemben itt is más bőrébe bújok.” Vagy: „Színészként bele kell magát élnie a kettős szerepbe, azért is van szerepcsere oktatás a Brüsszeli tolmácsképzőben kötelező gyakorlatként.”
5. Szakmai specializáció: „A nyelvtudás létező legmagasabb foka, improvizációs készség, önbizalom növelése.”

5.3.1. Nemek szerinti eltérések a sikerattribúciókban

A női és férfi tolmácsok sikerattribúcióit összehasonlítva a következő megállapításokat tehetjük: Az első négy sikertényező azonos a két nemnél, sorrendbeli eltérések azonban adódnak. A sorrendet tekintve szintén hasonlóan fontosnak ítélik a jó memóriát, az interkulturális ismeretek fontosságát, noha mindkettőnél a nők jóval magasabb értékeket adtak.

Érdekes, hogy a nőknél a 4-5. helyre kerül a szolgáltatói alkat, a szervező-készség, amely a férfiaknál a 22. helyen áll, tehát egyáltalán nem tartják fontos sikertényezőnek. Ugyanígy a magas műveltség szintén csak a nők szerint fontos része a tolmács sikerének (9. hely, szemben a férfiak 23. helyével). A bizalomkeltés, a meggyőző erő (8. hely, szemben a férfiak 15. helyével), illetve a stressztűrés (10. hely, szemben a férfiak 14. helyével) is szintén a nők szerint fontosabb.

Némileg előrébb áll a női ranglistán, és szignifikánsan magasabb értékeket kapott a felelősségtudat, az empátia és a szociabilitás. A férfiak viszont előbbre helyezik a rugalmasság fontosságát (11. hely, szemben a nők 24. helyével), a kreativitás szerepét (5. hely, szemben a nők 16. helyével), a probléma megoldási képességet (9. hely, szemben a nők 12. helyével) és a megbízóval szembeni lojalitást (12. hely, szemben a nők 19. helyével).

Szintén előrébb áll a férfi ranglistán a tárgyalási készség, a fizikai állóképesség és a tudatosság. Úgy tűnik, hogy a négy meghatározó közös sikertényező (koncentrálóképesség, nyelvi önbizalom, gyors reakcióidő, szakmai terminológia ismeret) mellett a nők sikereiket inkább érzelmi intelligenciájuk fejlettségének tulajdonítják, míg a férfiak inkább a kognitív tényezők jelentőségét helyezik előnybe.

5.3.2. Korcsoportok szerinti eltérések a sikerattribúciókban

A motivátorok esetében kapott eredményekhez hasonlóan, a fiatalabb (29–45 éves) és az idősebb (45–68 éves) korosztályt összevetve, az eltérések összességében nem voltak szignifikánsak. Mindazonáltal néhány „hangsúlybeli” eltoldásról beszámolhatunk.

Az első négy sikertényező azonos, de míg az idősebbeknél első helyen a koncentrálóképesség áll, addig a fiatalabbaknál a nyelvi önbizalom a legfontosabb. Az idősebb korcsoport nagyobb jelentőséget tulajdonít a magas műveltség szerepének a tolmács sikereiben (7,8-as érték, szemben a fiatalabbak 7,59-es értékével), ezáltal számukra ez a legfontosabb öt sikertényező közé kerül. Szintén magasabbra értékelik a jó memória szerepét, a tárgyalási készség fontosságát és az interkulturális ismeretek jelentőségét. Ugyancsak előrébb kerül a sorban a megbízó iránti lojalitás, a felelősségtudat és az empátia.

A fiatalabb tolmácsok csoportja fontosabbnak értékeli a problémamegoldó és konfliktuskezelő képességet (7,66-os érték, szemben az idősebbek 7,24-es értékével), ezáltal a fiatalabbaknál a problémamegoldás képessége az 5. sikertényezővé lép elő. Előrébb kerül a rugalmasság, a kreativitás és a piac feltérképezésének, valamint az önmenedzselésnek a fontossága.

5.4. Konklúzió

A kutatás viszonylag kis minta bevonásával zajlott. Ugyanakkor, mivel tolmácsok munkamotivációival foglalkozó kutatást eddig nem végeztek, és a minta életkorát, nemét és a tolmácsolt nyelveket tekintve rendkívül színes, a vizsgálat alkalmas lehet arra, hogy tájékoztató képet adjon azokról a tényezőkről, amelyek manapság a tolmácsokat tevékenységük végzése alatt motiválttá teszik, illetve azokról a tényezőkről, amelyeknek munkájukban, karrierjükben elért sikereiket tulajdonítják. A vizsgálat a megkérdezettekben igen nagy érdeklődést váltott ki, kérdésfeltevésre, vitára motivált, ezért úgy vélem, hogy érdemes lenne a kutatást tolmácsokkal végzett interjúkkal elmélyíteni, amelynek tapasztalatai egyben a témában történő további kutatások irányát is kijelölhetnék.

Irodalom

- Angelelli, C. 2000. Interpretation as a Communicative Event: A Look through Hymes' Lenses. *Meta* Vol. 45. No. 4. 580–592.
- Amabile, T. 1996. *Creativity in context*. Colorado: Westview Press.
- Atkinson, R. L., Atkinson R. C., Smith, E. E., Bem, D. J. 1994. *Pszichológia*. Budapest: Osiris-Századvég Kiadó.
- Baard, P. P., Deci, E. L., Ryan, R. M. 2004. Intrinsic need satisfaction: A motivational basis of performance and well-being in two work settings. *Journal of Applied Social Psychology* Vol. 34. 2045–2068.
- Berruto, G 1991. *Fondamenti di sociolinguistica*. Bari: Laterza.
- Bochner, S. (ed.) 1981. *Mediating Person: Bridges between Culture.*, Cambridge Mass.: Schenkman Publishing Company.
- Clément, R, Dörnyei Z., Noel, K.A. 1994. Motivation, group cohesion and self confidence in the foreign language classroom. *Language Learning* Vol. 44. 417–448.
- Cooper, J. Davies, R. Tung, R.L. 1982. Interpreting stress sources of job stress among conference interpreters. *Multilingua* Vol. 1. No. 2. 97– 107.
- Csikszentmihályi Mihály 2001. *Flow: Az áramlat*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Deci, E. L., Ryan, R. M. 1985. *Intrinsic Motivation and Self-Determination in Human Behavior*. New York: Plenum.
- Fáber András: Speciális személyiségvonások a tolmácsolásban és a fordításban. www.translationconference.com/2009.
- Giles, D. 1995. *Basic concepts and models for interpreter and translator training*. Amsterdam: John Benjamins.
- Gillis, H. 2001. *Conference interpreting. A new student's comparison*. Krakkó: Tertium.
- Gagné, M., Deci, E. L. 2005. Self-determination theory and work motivation. *Journal of Organizational Behavior* Vol. 26 331–362.
- Dörnyei Z. 2009. *Motivation Language Identity and L2 Self*. Bristol: Multilingual Matters.
- Dweck, C. 1999. *Self-Theories: their role in motivation, Personality, and Development*. Philadelphia: Psychology Press.
- Forgács J. (szerk) 2003. *Az érzelmek pszichológiája*. Budapest: Kairosz.
- Hackman, J. R., Oldham, G. R. 1980. *Work redesign*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Henderson, J. 1980. Sibling observed. *Babel*. Vol. 26. No. 4. 217–225.
- Herzberg F, Mausner B., Snyderman B. B. 1959. *The motivation to work*. New York: Wiley.
- Horváth, I. 2010. Creativity in interpreting. *Interpreting* Vol. 12. No. 2. 146–159.
- Goleman, D., Boyatzis, R., Mckee, A. 2003. *A természetes vezető. Az érzelmi intelligencia hatalma*. Budapest: Vince Kiadó.
- Jármai E. 2007. HR. fejlesztés interdiszciplináris alapon. *BGF Tudományos évkönyv*. 95–110.
- Juhász, M, Takács I. (szerk) 2006. *Pszichológia*. Budapest: Typotex 60–70.
- Kalina, S. 2000. Interpreting competences as a Basis and a Goal for teaching the interpreters. *The Interpreter's Newsletter* No. 10. 3–32. old.
- Katan, D. 1999. *Translating across cultures. An introduction for Translators, Interpreters and Mediators*. Manchester: St Jerome Publishing.
- Keiser, W. 1978. Selection and training of conference interpreters. In: Gerver, D., Sinaiko, H.W. (eds.) *Language interpretation and communication*. New York: Plenum Press. 11–24.

- Longley, P. 1978. An integrated programme for training interpreters. In: Gerver, D., Sinaiko, H.W. (eds.) *Language interpretation and communication*. New York: Plenum Press 45–56.
- McClelland, D.C. 1987. *Human Motivation*. Cambridge University Press.
- Macnamara, B.N., Moore, A.B., Kegl J.A., Conway, A. 2011. Domain-general cognitive abilities and simultaneous interpreting skill. *Interpreting* Vol.13. No.1. 121–142.
- Oldham, J. 1995. *Why You Think, Work, Love, and Act the Way You Do*. New York: Bantam. Idézi: *The Maryland Interpreter* 2009. tavasz-nyár, 3. oldal.
- Pink, D.H. 2009. *Motiváció 3.0.*, Budapest: HVG Press.
- Pöchhacker, F. 2011. Assessing aptitude for interpreting: The SynCloze test. *Interpreting* Vol. 13. No.1.106–120.
- Rosiers, A., Eyckmans, J., Bauwens, D. 2011. Cognitive and motivational contributors to aptitude: A study of spoken and signed language interpreting students. *Interpreting* Vol. 13. No.1. 53–69.
- Seleskovits, D., Lederer, M. 1978. *Interpreting for international conferences*. Washington D.C.: Pen and Booth.
- Schweda-Nicholson, N. 2005. Personality characteristics of interpreter trainees. The Myers- Briggs type indicator. *The Interpreter's Newsletter* No 13. 109–142.
- Shaw, S. 2011. Cognitive and motivational contributors to aptitude. *Interpreting* Vol. 13. No. 1. 70–84.
- Straniero, F.S. 1998. Notes on cultural mediation. *The Interpreter's Newsletter* No 8. 151–168.
- Szenczi B. 2008. Énkép és tanulás. *Iskolakultúra online*. 2. 2008. 104–118
- Timarová, S., Salaets, H. 2011. Learning styles, motivation and cognitive flexibility in interpreter training: Self-selection and aptitude. *Interpreting*. Vol.13. No. 1. 31–52. old.
- Witte, H. 1994. Translation as a means for a better understanding between cultures? In: Dollerup, C., Lindegaard, A. *Teaching translation and interpreting. Insights, Aims and Visions*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins. 70–75.old.
- Weber, W. K. 1984. *Training translators, and conference interpreters*. New-York: Harcourt Brace Jovanovich.

Nike K. Pokorn

Challenging the Traditional Axioms Translation into a non-mother tongue

*(Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing
Company, 2005. 163 pp.*

ISBN: 90-272-1668-1 (Eur.)/1-58811-634-4 (Us)

Szijj Mária

E-mail: mszijj@freemail.hu

Nike K. Pokorn a Ljubljana Egyetem Fordítás és Tolmacsolás Tanszékének oktatója. Kutatási területe a fordítástudomány, ezen belül az ideológia és a fordítás kapcsolata, a gyermekirodalom, valamint a nem anyanyelvre fordítás. A *Challenging the Traditional Axioms – Translation into a non-mother tongue* című könyvét 2005-ben jelentette meg a John Benjamins kiadó. A téma nem véletlenül egy szlovén kutató tollából született, mivel a szlovén nyelvet mindössze kétfélmillióan beszélik, így kis nyelvként merőben más a helyzete a világban, mint a fordítástudomány homlokerében szereplő nagy nyelveknek. A mű előszóból és hét fejezetből áll, valamint két mellékletben mutatja be a kutatást. A több mint tíz oldalas irodalomjegyzék mutatja, hogy a szerző alaposan körüljárta a kérdéskör hátterét. Az alig kutatott téma iránt az utóbbi években növekvő érdeklődés tapasztalható, Malagában és Ljubljában is szerveztek konferenciát a fordítás irányának témájában.

Az előszóban a szerző kifejti, hogy domináns nyelvet beszélő nyugati kultúrák nyelvészei és irodalmárai eleve kudarcra ítélik a nem anyanyelvre fordítást, kiváltképp a szépirodalomban. Szinte tudomásul se veszik, hogy a helyzet merőben más a kis nyelvek esetében, amelyek képviselői mindig is kénytelenek voltak élni e gyakorlattal. Nike K. Pokorn ezt a fordítástudományban mellőzött kérdést járja körül könyvében. Elméletileg közelíti meg a jelenséget, célja új és kritikus megvilágításba helyezni a témát a fordítástudományon belül, megállapítani, milyen erősségei és gyengéi vannak a anyanyelvről dolgozó fordítóknak az anyanyelvre fordítókkal szemben. Választ keres arra, hogy a fordítás iránya tekinthető-e döntő kritériumnak a minőség megítélésében. Elemzi továbbá, hogy a fordítók, akik egy számukra idegen kis nyelvről fordítanak nagy nyelvre, mennyire mozognak otthonosan a forrásnyelvben és -kultúrában. Végül arra keres választ, hogy a fordítás iránya mutat-e sajátos jegyeket a célnyelvi szövegben.

Az első fejezetben arra világít rá a szerző, hogy az általános felfogás ellenére mennyire homályos és szubjektív az anyanyelv és az anyanyelvi beszélő fogalma. Mivel ezek a fogalmak egyértelműnek tűnnek, a kutatók általában nem tartják szükségesnek a meghatározásukat. De az anyanyelvet – vagyis azt

a nyelvet, amelyen a beszélő legsikeresebben kommunikál – sokféle szempont alapján lehet meghatározni: származás, nyelvi kompetencia, funkció, valamint aszerint, hogy azonosul-e a beszélő az adott nyelvvel. Mindegyik szempont tükrözi a meghatározás alkotójának kulturális, politikai és személyes tapasztalát és elvárását, illetve minden egyes meghatározás bizonyos célt szolgál. Így a származás szerinti meghatározás a bevándorlók diszkriminálásához vezethet, a nyelvi kompetencia és a funkció szerinti meghatározás a bennszülött lakosság hátrányos megkülönböztetését teszi lehetővé, míg a nyelvi azonosulás kérdése a volt gyarmatokon veti fel a kérdést, hogy például a helyi angol nyelvváltozat anyanyelvi angolnak számít-e.

Hasonlóan nehéz objektíven meghatározni az anyanyelvi beszélő fogalmát. A terminus jelölheti azt a nyelvet, amelybe a beszélő beleszületett, de ez esetben nem a nyelvi kompetenciára utal, hanem a nyelv elsajátításának módjára. Jelentheti továbbá azt, hogy az adott nyelvet gyermekkorban tanulta valaki családi vagy társadalmi környezetben. Vonatkozhat ezenkívül a kreatív nyelvhasználatra. Ebben a kategóriában Pokorn megemlíti néhány író, aki nem anyanyelven alkotott maradandót. Kiemeli Joseph Conrad esetét, akinek az angol a harmadik nyelve volt a lengyel és a francia után. Egy negyedik meghatározás szerint anyanyelvi beszélőnek az tekinthető, aki folyékonyan beszél egy nyelvet, és ösztönösen képes megkülönböztetni a helyes és helytelen alakokat. Ez a származástól független meghatározás igen elterjedt a nyelvészetben. A fogalom különösen fontos szerepet játszik a transzformációs-generatív nyelvtanban, ahol az idealizált anyanyelvi beszélő képes különválasztani a helyes és helytelen megnyilvánulásokat. Más szerzők azonban megkérdőjelezzik ezt a tévedhetetlenséget.

Pokorn, miután részletesen körbejárja a különböző elméleteket a nyelvtanulás és -elsajátítás életkori összefüggéseiről, arra a következtetésre jut, hogy a nyelvészet nem ad kielégítő magyarázatot arra, hogy melyik az az életkor, amikor egy anyanyelvi beszélőhöz hasonló szinten képes valaki elsajátítani egy második nyelvet. Az anyanyelv és az anyanyelvi beszélő fogalmának pontatlansága ellenére sok kutató axióma jellegű kijelentéseket alapoz rájuk, és ezek egyike az, hogy elfogadható fordítás csak az anyanyelven születhet.

A második fejezetben az anyanyelvre és nem anyanyelvre történő fordítás szakirodalmát tekinti át a szerző. Noha explicit módon kevesen és keveset foglalkoznak a kérdéssel, a sorok között szinte minden kutató megnyilvánul a témáról: a szakirodalomban hagyományosnak nevezhető vélemény szerint a fordítónak anyanyelvre kell dolgoznia. Az anyanyelvi beszélő misztifikálása tulajdonképpen Luther Mártonnal kezdődött. Ő állította, hogy igényesen csak anyanyelvre lehet fordítani. A német romantikusok a nyelv és a nemzet szoros kapcsolata miatt hangsúlyozták az anyanyelv szerepét. Ez a gondolat él tovább a modern fordítástudományban. Newmark szerint hiába él valaki hosszú évekig külföldön, írása mindig idegenszerűen hat a szokatlan szókapcsolatok miatt, Duff úgy véli, a forrásnyelv átüt a fordításon, míg Samuelsson-Brown azt emeli ki, hogy a nem anyanyelvi beszélők nem képesek teljes mélységében megérteni a nyelvet. De egyik kutató sem határozza meg, hogy kit tekint anyanyelvi beszélőnek. Marad a kérdés, hogy hány éves korig lehet megtanulni anyanyelvi szinten egy nyelvet, valamint az, hogy minek tekinthető egy fordítópáros?

Sok kutató azt feltételezi, hogy a fordító tökéletesen kétnyelvű, egyik anyanyelvéről fordít a másikra. Ráadásul a 20. században Gutt és más szerzők nem csak azt várták a fordítótól, hogy két anyanyelvű, de két- vagy többkultúrájú is legyen. A fogalmak azonban továbbra is homályosak. Az idealizált két- vagy többnyelvű fordítóval szemben Crystal megjegyzi, hogy a való életben ezek az emberek gyakran az egyik nyelven sem igazán rendelkeznek megfelelő kompetenciával. Bár a kutatók tudatában vannak annak, hogy tökéletesen kétnyelvű ember nemigen létezik, idealizálják a fordító képességeit.

Az anyanyelvre fordítás mint követendő gyakorlat tulajdonképpen ki nem mondva a 17–18. században is megtalálható a fordításról való gondolkodásban, fellelhető Drydennél, Hugonál vagy Schleiermachernél. A mai kutatók között például Snell-Hornby, annak ellenére, hogy a fordítás kétnyelvűségéről beszél, adottnak veszi, hogy a fordító az anyanyelvére fordít. Steiner, bár saját anyanyelvét nem nevezi meg, és egyaránt jól fejezi ki magát angolul, franciául és németül, magától értetődőnek veszi a fordítás irányát, és meg se kérdőjelezi az angol nyelvű világ két hagyományosan kanonizált elvét: a jó fordítás legyen folyékonyan olvasható és természetes.

A normák azonban változhatnak. Venuti például megkérdőjelezi a folyékonyság normáját, és felhívja a figyelmet az „átlátszó” fordítások etnocentrikus és erőszakos jellegére, vagyis arra a törekvésre, hogy a fordított szöveg eredetinek tűnjön. Ezzel szemben nem veti fel a fordítás irányának kérdését, sőt figyelmen kívül hagy két fontos kérdést, egyfelől azt, hogy a kis nyelvek esetében igenis létezik a nem anyanyelvre fordítás, másfelől pedig azt, hogy a nyugati társadalmak elismernek és dicsérnek olyan fordításokat, amelyek esetében a fordító nem értette meg a forrásnyelvi szöveget.

A most általánosan elfogadott normával szemben a történelem során más volt a helyzet. Az ókori világban az anyanyelvre fordítás nem volt elvárás, ahogy ez megmutatkozik a Biblia fordítói esetében is. A 20. században sem tekinthető ritkának a nem anyanyelvre történő fordítás gyakorlata, mivel a kis nyelvek esetében nem is létezik más járható út. Szintén megfigyelhető olyan nagy, de periférikus nyelvek esetében, amilyen a kínai, valamint a bevándorlók és a többségi társadalom közötti kommunikációban, például Ausztráliában.

A nem anyanyelvre fordítók általában nem egyedül dolgoztak, dolgoznak. Vagy egy forrásnyelven és egy célnyelven anyanyelvi fordító dolgozik együtt, vagy pedig egy célnyelven anyanyelvi lektor segíti a nem anyanyelvre fordító munkáját. Így történt ez a kr. e. 3. századi Alexandriában, ahol hetven zsidó bölcs vett részt a *Septuaginta* görögre fordításában, valamint a 13. századtól működő Toledói Fordítóiskolában, ahol gyakran párban dolgoztak megtért zsidók és muzulmánok. A Biblia fordítását nem indoeurópai nyelvekre mostanában is csoportban végzik. Nida *Towards a Science of Translating* című könyvében leszögezi, hogy ugyan az ideális fordító kétnyelvű, de mivel ez igen ritka – sőt a klasszikus görög esetében egyenesen lehetetlen – a fordítás feladatán három ember osztozik: az egyik a forrásnyelvi szöveget értelmezi, a másik javaslatot tesz a fordításra, míg a harmadik a célnyelvi szöveg stílusáért felel. Kiemeli, hogy a csoport minden tagjának ismernie kell mindkét nyelvet, ellenkező esetben nem fordítóról, hanem informátorról lehet beszélni. A Nida által leírt

alapelvek elméleti alapot nyújthatnak a kis nyelvek fordítói számára, akik Nida misszionáriusaihoz hasonlóan párban dolgoznak.

A harmadik fejezetben a szerző ismerteti a kutatás módszerét és a korpuszt. A fejezetet a szlovén nyelv bemutatásával kezdi. Ez a kétmillió ember által beszélt délszláv nyelv ideális példa egy olyan kis nyelv esetére, amely egész történelme során a nem anyanyelvre történő fordítás gyakorlatára kényszerült.

A korpuszt irodalmi szövegek alkotják, egyfelől azért, mert a nem szépirodalmi műveknek általában nincs egynél több fordításuk, másfelől, mert a posztstrukturalizmus szerint nem létezik éles határ az irodalmi és egyéb szövegek között, illetve az irodalmi szövegek jellemzői érvényesek a nem irodalmi szövegekre is és fordítva. A kutatásban szereplő fordítók között van angol és szlovén anyanyelvű, sőt még egy olyan is, aki se nem angol, se nem szlovén, valamint szerepelnek közöttük fordítópárok is. Az elemzés során Pokorn Luc van Doorslear módszerét követi, amely szerint külön kell elolvasni az eredeti szöveget és a fordítást, és ezután kell egybevetni a két szöveget, különös tekintettel azokra a jelentésekre és kulturális reáliákra, amelyek nehézséget okozhatnak a fordítás során egy forrásnyelven vagy célnyelven nem anyanyelvi beszélőnek. A kutatás második részében 46 angol anyanyelvű olvasóval részleteket olvasztatott el Ivan Cankar (1876–1918) műveinek fordításaiból, annak tisztázására, hogy meg tudják-e állapítani egyértelműen, hogy melyik szöveg angol vagy nem angol anyanyelvű fordító munkája. A kutatás korpusza Cankar prózai műveiből származik, ezeknek egyes részeit többen is lefordították angolra.

Pokorn a fordítókat a következő kritériumok szerint osztályozza szlovén és angol anyanyelvű csoportba: angol anyanyelvűnek tekinti azt, aki angol nyelvterületen született, és szlovén anyanyelvűnek azt, aki a pubertáskor után került angol nyelvterületre. A nyelvtanulás szempontjából kritikus kor homályos meghatározása nem befolyásolja a csoportosítást, mivel a kutatásban szereplő fordítók esetében nincs olyan, aki első generációs bevándorlóként 12 éves kora előtt került volna angol nyelvterületre.

Cankar műveit 14-en fordították angolra, közülük kilenccel foglalkozik részletesen a kutatás. Heten egyedül dolgoztak, nyolcan párban (egyikük két csoportban is szerepel), négyen anyanyelvről fordítottak angolra, ketten idegen nyelvről angolra és egy USA-ban élő szerb professzor idegen nyelvről idegen nyelvre. Ez is jelzi, hogy a kis nyelvek esetében a nem anyanyelvre fordítás igen gyakori, még irodalmi művek esetében is. A párban dolgozó fordítók között kettő is van, aki idegen nyelvről idegen nyelvre fordított, egy francia és egy horvát származású fordító, egy fordítópáros anyanyelvről nem anyanyelvre (mindketten angol anyanyelvűek), és az utolsó tandem pedig szlovén és angol anyanyelvű.

A negyedik fejezetben mutatja be a szerző az elemzett műveket: egy regényt, egy novellát és egy kroit. Az ötödik fejezetben található a kutatás, az említett művek hét fordítása. A hatodik fejezetben a kutatás azt tárja fel, hogy a fordító anyanyelve nincs kapcsolatban az általa választott stratégiákkal. Az a tény, hogy anyanyelvre fordít, nem határozza meg a honosítási vagy idegenítési stratégiáját. Másfelől az, hogy egy fordító nem szlovén anyanyelvű, még nem jelenti azt, hogy nem érti jól a forrásnyelvi szöveget. Azok, akik nem anya-

nyelvre fordítottak, nem igazolják Newmark elméletét azzal kapcsolatban, hogy idegen szókapcsolatokat használnak, és nyelvtani hibákat vétenek. A fordítók között olyan is van, aki annak ellenére, hogy az angol anyanyelvű csoportban szerepel, hiányos tudással rendelkezik mindkét nyelvben és kultúrában. Ezzel szemben a horvát taggal rendelkező páros esetében nem mutatható ki ilyen hiányosság. Vagyis a fordítás irányával kapcsolatban nem igazolódik be semmilyen sztereotípiá, a fordítás minőségét az adott fordító képességei, nyelvi és kulturális felkészültsége határozza meg.

A hetedik fejezetben és a kutatás második felében Pokorn arra keresett választ, hogy az olvasó, vagyis a célközönség, meg tudja-e állapítani a fordítás irányát. Hét részletet kellett elolvasni Cankar műveiből, ezekből kettőt szlovén anyanyelvű fordító készítet, kettőt angol anyanyelvű, és három tandem munka volt. A részleteket 46 angol anyanyelvű egyetemi hallgatóval vagy oktatóval olvastatta el. Az olvasóknak meg kellett állapítaniuk, hogy a fordító angol anyanyelvű-e, és amennyiben az, melyik angol nyelvterülethez tartozik; a döntést meg kellett indokolni. A szerző arra is választ várt, hogy hány fordító dogozott a fordításon, és hogy melyik szöveget találják a legjobbnak: azt, amelyiket a legkönnyebb olvasni, vagy amelyik legközelebb áll az eredetihez, noha célnyelven különösen hangzik, és hogy melyik fordítás nyerte meg leginkább a tetszésüket.

Az eredményt 12 táblázatban és grafikonon jeleníti meg. A kutatás azt mutatja, hogy az olvasók nem minden esetben tudták meghatározni a fordítók anyanyelvét, így az eredmény megkérdőjelezi Davies azon állítását, hogy az anyanyelvi beszélő – legalábbis írott szöveg alapján – pontosan meg tudja állapítani, ki az anyanyelvi beszélő, és ki nem az. Azt sem sikerült az olvasóknak felismerni, hogy egy vagy két fordító dolgozott a szövegen. Az eredmények igazolják Venuti állítását arról, hogy a közönség a könnyen olvasható szöveget tekinti jó fordításnak. A megkérdezettek 86%-a gondolta így, és csak 7% szavazott a forrásnyelv-orientált fordításra. Bár bizonyos kutatók azt állítják, hogy a forrásnyelven és célnyelven anyanyelvű fordítók alkotta páros rossz kompromisszum, a kutatás azt mutatja, hogy ezek a fordítások aratták a legnagyobb sikert a megkérdezettek között.

A következtetések bemutatásakor Pokorn kiáll a nem anyanyelvre fordítás mellett, melyet a nyugati fordítástudomány alacsonyrendűnek bélyegez, annak ellenére, hogy létezett a múltban, és létezik a jelenben is kis és periférikus nyelvi közösségek esetében. Semmilyen tudományos alapja nincs annak a megállapításnak, hogy a nem anyanyelvre fordítás gyenge minőségű, sőt Nida elméletileg is megalapozza ezt a módszert. A szerző kiemeli, hogy mivel egy létező gyakorlatról van szó, a fordítástudomány nem hagyhatja figyelmen kívül. Végül a kutatással kapcsolatban megjegyzi, hogy könyvében csak egyetlen kultúrán belüli szövegeket tanulmányozott, így érdemes lenne a kutatást megismételni más műfajú szövegekkel és más nyelvi környezetben is.

Monika S. Schmid

Translating the Elusive Marked Word Order and Subjectivity in English–German Translation

(Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 1999. 176
pp. ISBN 90 272 1641 (Eur.)/1 55619 795 0 (US))

Farkas Ildikó

E-mail: ifarkas59@gmail.com

A tanulmány abból a gyakorlati tényből indul ki, miszerint a „legtöbb fordító láthatólag azon a véleményen van, hogy a nyelvtan – hacsak nem rendkívül bonyolult – általában nem jelent számottevő problémát a fordítási folyamatban” (2. oldal).¹ Márpedig a szerző hipotézise szerint „[...] a mondaton belüli szórend nemcsak megváltoztathatja a mondat értelmét, vagy többlet, nem propozicionális jelentést hozhat létre, hanem a szöveg szintjén is kohéziós változásokhoz vezethet” (2. oldal). Ezért szükség van annak vizsgálatára, hogy milyen angol mondatszerkezetek térnek el a jelöletlen (kanonikus) SVO szórendtől, a jelölt szórendben ugyanis a forrásnyelvi szöveg feladójának szándéka tükröződik, amelynek funkcionális ekvivalensét a fordítónak meg kell alkotnia. A kérdéskört a szerző egy adott nyelvpárra és fordítási irányban (EN–DE) vizsgálja műfordítások esetében.

Az 1–3. fejezet az angol nem propozicionális jelentés fajtáit ismerteti, a 4. fejezet esettanulmány.

Az első fejezetben Schmid a beszélői attitűdökkel foglalkozó két elméletet ismertet, ezek Traugott grammatikalizálódási elmélete, valamint Langacker szubjektivitás elmélete, amelyek az 1980-as évektől meginduló kognitív nyelvészeti kutatásokba illeszkednek. Jóllehet a nyelvi struktúrákban rejlő szubjektivitás „nagyon tűnékeny fogalom” (*very elusive concept*), ezek jelentékeny szerepet játszanak a szövegértelem létrehozásában, tehát fordításukra is szükség van.

A nyelvi struktúrákban meglévő szubjektivitás két jelenségre épül: 1. a nyelvi elemek a lexikától elmozdulnak a grammatika felé; 2. ezzel együtt jár a szemantikai kiüresedés és a nem propozicionális, azaz pragmatikai jelentés erősödése. A deszemantizáció tehát a propozicionális jelentéstől a szövegértelemig történő elmozdulásként írható le, például teljes szemantikai értékű igék segédigékké válnak, de a teljes jelentésű ige is megmarad: ilyenek a *do* és a *go*. A szubjektivitás lehet explicit (deixis) és implicit is. Fontos, hogy a fordító tu-

¹ A tanulmányból származó idézetek a recenzáló saját fordításában szerepelnek.

datósítsa magában a szövegben meglévő szubjektivitást, amely különösen akkor nyer jelentőséget, amikor nem a lexika, hanem a szintaxis területén jelentkezik.

A második fejezetben a szerző az információs szerkezettel foglalkozó elméleteket ismerteti. A feladónak az üzenethez való attitűdje az információs szerkezetben kódolódik rejtetten, amelyet sok nyelvben dominánsan a szórend és/vagy a prozódia hordoz.

Schmid áttekinti a szórenddel összefüggő funkcionális megközelítéseket, szól a prágai iskola graduális kategóriának tekintett kommunikációs dinamizmus (*communicative dynamism* = CD) fogalmáról, amely az ismert/új (téma-réma), vagy a hozzáférhető/nem hozzáférhető kettősségén alapul. A téma a legalacsonyabb CD-vel bíró elem, míg a réma a legmagasabb CD-vel rendelkező rész, és minden mondat egység a leginformatívabb elem felé irányul. Ezt a megközelítést szembeállítja Halliday modelljével, amely a témát formálisan, a mondatkezdő helyzettel határozza meg. Pontosítja az ismert vs. új információ fogalmát, amennyiben az „ismertség” kritériumát azonosítja a vevő általi „hozzáférhetőséggel”, az „újdomság” fogalmát pedig a feladó azon feltételezésével, hogy az információt ő hozza a vevő tudomására. Schmid hangsúlyozza, hogy az angolban az információ státuszát élőnyelvben a prozódia és/vagy a szórend, írásban (a különleges grafikai jelektől eltekintve) ez utóbbi jelzi.

Utal arra, hogy a topik/komment dichotómia nem mindig esik egybe a téma/réma párral. Az angolban a jelöletlen topik egybeesik a grammatikai alannyal, ez általában is érvényes az alany-prominens nyelvekre, míg a topik-prominens nyelvekig tartó fejlődést nyelvváltozási univerzálénak tekinti. Összefüggés van egy elem referenciális státusza, valamint a mondaton belül elfoglalt helye között, tehát a szórend ilyen értelemben motivált, nyelven kívüli tényezőktől függ. Ün. „ikonicitás”, egyfajta izomorfizmus van a szintaktikai megformálás (a szerkezet) és a szemantikai/pragmatikai designatum (a funkció) között. Ebből filozófiailag az következik, hogy a nyelv szerkezete a gondolkodás szerkezetét tükrözi. Röviden kitér a szórend pszicholingvisztikai megközelítésére is, amely szerint a gyorsabban feldolgozható entitások hamarabb jelennek meg a mondatban, bár a szórendet nem csak a feldolgozási gyorsaság befolyásolja, hiszen az eltérő szórendek eltérő kommunikációs igényeknek felelnek meg. A szórendet ezenkívül befolyásolhatja a „természetesség”, a beszélő motivációja és az „élénkség” is (pl. a gyereknyelvben). A szórend felhasználható a beszélőalapú diszkurzív-pragmatikai funkciók kódolására. A topik-fókusz viszonyok kódolására minden nyelv bizonyos mértékig a szórendet és a grammatikai viszonyokat használja. Az SVO nyelvek a kezdő pozíciót a topik, a végpozíciót pedig a fókusz jelzésére használják, míg az SOV nyelvek (pl. a magyar) a kezdő pozíciót a topik, az ige előtti pozíciót a fókusz kódolására tartják fenn. Az angol szórendje igen kötött, ezért jelöletlen társalgási helyzetben a pszichológiai, a grammatikai és a logikai alany egybeesik. A jelölt szórendű mondat egység ezzel szemben a beszélőalapú pragmatikai funkciót preferálja, következésképpen a jelölt szórend kognitív szemszögből összetettebb. Míg a jelöletlen topikokat a mondat eleji alanyi pozíció jellemzi, és ismert, hozzáférhető információt tartalmaznak, addig a jelölt topikokat az alacsony hozzáférhetőség és előreláthatóság jellemzi; mivel szakadás van a referenciális folytonosságban, a szövegben mesz-

szébbre referálnak, ezért fontos szerepük van a szöveg koherenciájának létrehozásában.

A harmadik fejezetben a szerző a nem kanonikus szórendet (*non canonic word order* = *non* CWO) funkcionális szempontból vizsgálja: azt tanulmányozza, hogy a nem kanonikus szerkezetek milyen szerepet játszanak a topik-komment kezelésben és a szöveg koherenciájában, vagyis mi készíti a beszélőket egy pszicholingvisztikailag „költésesebb” szórend választására. Az angolban a balra elmozgatott elemek gyakran szubjektív szövegkohéziós vagy érzelmi jelentést vesznek föl, valamint a balra elmozgatás kontrasztív topikos mondatokat is eredményezhet. Mivel a németben a szórend „szabad”, tehát jelöletlen, a jelölt angol szórend formális német ekvivalenssel való fordításával az üzenetben rejlő lényeges többletjelentés elveszhet.

A szerző a feladó szubjektív attitűdjét hordozó angol jelölt szerkezetek négy típusát veszi górcső alá, amelyek a következők: 1. alany-állítmány sorrend megcserélése; 2. topicalizálás; 3. balra elmozgatás; 4. kiemelő szerkezetek. Ezek egyrészt kiemelnek egy összetevőt, másrészt emocionális többletjelentést is (pl. emfázis) hordoznak, valamint lehet diszkurzív funkciójuk is: a konnektivitás létrehozása vagy erősítése és/vagy az információs státusz jelölése.

A teljes inverzióról megállapítja, hogy gyakran emocionális/emfatikus többletjelentést hoz létre, vagy prezentatív funkcióval rendelkezik (*there stood X*), az információs státusz tekintetében pedig az ismert-új információ tagolását szolgálja akkor, amikor az alany lesz az új információ. Fontos megállapítása, hogy nem minden inverzió magyarázható meg a „rég információ először, utána az új információ” elvével. Az alany-segédige inverzió nem vesz részt a topik vagy a fókusz kezelésében, ugyanis ezek gyakran már grammatikalizálódott szerkezetek (pl. a *neither, nor* mondatkezdő helyzetben). A balra elmozgatásnak (*left dislocation* = LD) és a topicalizálásnak (*topicalisation* = TOP) nemcsak emfatikus és emotív funkciója van, hanem egy sor előfeltevés felidézése révén kontrasztív topikot is létrehoz. Az angol társalgásban az LD globális funkciója a fontos referensek előtérbe helyezése és az alacsony hozzáférési státusú referens (újra) bevezetése, amely ezáltal prominens, mondat eleji helyzetbe kerül. A szintaktikailag és kognitívan is összetett (mert az új információval indító) LD-ben kiemelt tag vagy topikváltásra, vagy a nem folytonos topikok kódolására szolgál. Második fő funkciója az ún. „topikalitás”, vagyis a topik fenntartása. A topicalizálás (sokszor kontrasztív) hangsúly helyezése egy összetevőre, adott esetben a direkt tárgyra, funkciója szintén egy fontos referens kiemelése.

A kiemelő szerkezetek (*wh-* és *it*) az eddig tárgyaltak közül a legerősebben jelöltek, ezért alkalmasak a hosszú ideje nem említett topik(ok) újra bevezetésére, ahol egy vagy több elem a mondatban más helyre kerül, tehát prominensebbé válik. (*What Dave lost was his key. It is his key that Dave lost.*) A topik + fókusz kanonikus szórenddel szemben az *it*-es szerkezetekben a fókusz megelőzi a topikot. A kétféle szerkezet különbözik egymástól az információs státusz tekintetében: a *wh*-s kiemelő szerkezetek csak akkor használhatók, ha a feladó feltételezheti, hogy az információ a vevő számára ismert vagy kikövetkeztethető a megnyilatkozás pillanatában, ezért ismertség-orientált mondatoknak nevezhetők: *What you want is what you get.* Az *it*-es kiemelő szerkezetekben ezzel szem-

ben az előfeltevés az, hogy egy ismertként, hozzáférhetőként jelölt információ nem szükségszerűen ismert a vevő számára, ezért ezek újdonság-orientált mondatok. Azzal, hogy az *it*-es kiemelők topikját tényként állítja be a feladó, azt jelzi a vevő számára, hogy ezt tényként kell elfogadnia, még akkor is, ha a topik új információ. A szöveg elején fordulnak elő, ezért nem folyamatos topikot jelölnek. Ezekkel szembe állíthatók az ún. kontrasztív *it*-es kiemelő szerkezetek, amelyek folyamatos topikot jelölnek, ezért szöveg elején nem fordulhatnak elő. Mivel a tárgyalt négy jelölt szerkezet a megnyilatkozás propozicionális tartalmát átrendezi a szöveg/az interperszonális szint felé, a jelöletlen szerkezettel szemben szubjektívizálásnak tekinthetők. Az előfeltevések egyrészt szemantikai/logikai jellegűek (a beszélgetőtársak közös ismereteire vonatkoznak), másrészt pragmatikai természetűek (a megnyilatkozás megfelel-e a közlési helyzetnek).

Miután a szerző ismertette a fenti szerkezetek topikkezelésben játszott szerepét, és bebizonyította, hogy a pusztá szintaktikai szerkezet megváltoztatása is létrehozhat többletjelentést, a negyedik fejezetben rátér a fordíthatóság kérdésére. Hipotézise az, hogy az irodalmi szövegekben a nem CWO legalábbis részben helyettesíti az élőnyelvben a prozódia által hordozott funkciót, ezért lényeges, hogy a műfordító olyan stratégiákat alakítson ki, amelyekkel ezek a többletjelentések általában megőrizhetők a célnyelvben, különösen a német célnyelvi mondatokban. Ezen a ponton hasznosíthatók a kontrasztív kutatások eredményei, amelyek rámutattak egyfelől az angol és a német kanonikus szórend különbségeire, másfelől arra, hogy a németben sokkal több modális és egyéb partikula létezik.

Az eddig tárgyalt angol nem CWO szerkezetek mind a mondat eleji prominens helyzetet használják ki többletjelentésre, a németben ezzel szemben bármely mondatrész szerepelhet mondat eleji pozícióban, amely tehát nem (mindig) jelölt szórend. Az angol mondat eleji tárgyat valamilyen partikulával lehet visszaadni a németben, de ez a választás kontextusfüggő.

A szerző a 4. fejezetben kvalitatív párhuzamos korpuszelemzést végez. Hangsúlyozza az egyéni megoldás szubjektivitását és a topik-fókusz szerkezet megtartásának fontosságát. Módszere a következő: az adott mondatnak mindig a legrelevánsabb funkcióját emeli ki, mindegyik mondatra ad egy szintaktikai tükörfordítást és egy eseti funkcionálist is (a saját intuíciójára támaszkodva), majd megadja a hivatalos, megjelent fordítást is. A nyomtatásban megjelent fordítást sokszor nem tartja adekvátnak épp azért, mert a szerkezetek által közvetített többletjelentések elvesznek. Ez a nyelvpár- és fordítási irányfüggő esettanulmány részben tudományosan megalapozott fordításkritikába fordul, amely azonban a szerző saját anyanyelvi beszélői intuíciójára támaszkodik; innen az olyan megfogalmazások, mint „furcsának/szokatlannak/nem természetesnek tűnik a számomra”, „ügyetlennek hallatszik” a nyomtatott változat, „az az érzésem, hogy [...]”. Míg az angol fordított szórendet a németben szórenddel és/vagy partikulákkal és/vagy lexikai és/vagy deiktikus elemekkel lehet visszaadni, a balra elmozgatásos szerkezetek a németben is az élőnyelvet, a bizalmas, informális regisztert jellemzik, ezért sokszor meghagyható az angol szerkezet. Bizonyos irodalmi narratívákban az LD szerepe gyakran egy olyan elem bevezetése ismert információs státusszal, amely valójában teljesen új, és a szövegben még

nem fordult elő, tehát olyan, mintha a társalgásban részt vevők számára ismert lenne. Az LD másik funkciója emotív, vagyis az információkezelés háttérbe szorul. A tipikusan élönyelvi helyzet megköveteli a forrásnyelvi szerkezettől való teljes elszakadást. Az ún. deiktikus LD-k a társalgási stílus jelzésére szolgálnak, amelyeket legtöbbször lexikai elemekkel, avagy a tonikus hangsúly jelzésére kurziválással lehet „fordítani”. LD-k használatosak még „idegen beszéd”, mint például franciaajkúak angol beszédének jelzésére, mivel a franciában az LD már grammatikalizálódott. Ebben az esetben a németre való fordításban a szerkezet megőrzése funkcionális lehet, mivel éppen az idegenszerűséget érzékeltetheti (pl. Hercule Poirot angol beszéde, mivel az író az olvasóval azt feltételezteti, hogy Poirot franciául beszél.). A topikalizáció a németben sokkal gyakoribb, mint az angolban, ezért sokkal kevésbé jelölt. Az angol szerkezetet meg lehet tehát hagyni, ám a kontrasztív fókusz jelölése céljából a német szöveget lexikai elemekkel kell kiegészíteni (*The weekends she kept open for me.; But you we'll miss.*). A kiemelő szerkezetek a németben sokkal ritkábbak, mint az angolban, ezért jelöltek. A jelölt angol szórendek számos eltérő és kontextusalapú jelentést hoznak létre. A megjelent fordítások vizsgálatából az derült ki, hogy a szórend hordozta többletjelentésekkel a fordítók sokszor nem törődnek.

A szintaxis szemantikáját és pragmatikáját tárgyáló választó tanulmány szerzője végkövetkeztetésként azt szűri le, hogy a szintaxis nem csupán olyan szabályhalmaz, amely lehetővé teszi annak eldöntését, hogy egy szósor jól formált, avagy sem, hiszen egy mondat elfogadhatósága függhet a kontextustól. „A mondatszintű szórend ezért nem tekinthető függetlennek a szövegszinttől és a szövegkontextustól.” Miután bebizonyította, hogy a szintaxis miként járulhat hozzá a mondathatárokon túl a szöveg koherenciájához, kénytelen megállapítani, hogy számos fordításelmélet és fordító elhanyagolja a szórend által a mondat- vagy szövegszinten létrehozott jelentést, vagyis a szövegértelemnek egy része (nem elkerülhetetlenül) elvész. „Ezért előfordulhat, hogy a forrás- és a célnyelvi mondatszerkezetek és ezek funkcióinak pusztán intuitív szinten való ismerete nem elegendő ahhoz, hogy lehetővé tegye a fordító számára a szöveg minden vetületének megfelelő megragadását.” Nem lehet egy adott szerkezet összes funkcióját minden kontextusban leírni, tehát nem lehet szabályokat alkotni a fordító számára, hogy egy adott szerkezetet (mindig/általában) hogyan fordítson le.

Dobos Csilla (szerk.)

Szaknyelvi kommunikáció

(Budapest: Tinta Könyvkiadó 2010. 460 pp.

ISBN 978 963 9902 49 7)

Viola Éva

E-mail: viola.s.eva@gmail.com

„A szakmai kommunikáció, a szaknyelv a tudás megszerzésének legfontosabb eszköze”, írja Dobos Csilla, a *Szaknyelvi kommunikáció* címmel napvilágot látott tanulmánykötet előszavában. A téma, tehát a szakmai nyelvhasználat mindig időszzerű, hiszen a társadalmi változások nyomában szorosan ott jár a nyelv, és így a nyelvhasználat megannyi változó eleme újra és újra számot tart érdeklődésünkre. Fontos, hogy átfogó képet kapjunk a szaknyelvkutatás eredményeiről, összegezve a szaknyelvkutatás egyes részterületeit és a határtudományokat, e tanulmánykötet pedig kiválóan teljesíti ezt a követelményt. Áttekinthető, lényegre törő fejezetekben tárgyalja a szaknyelvi kommunikáció kérdéskörének egyes elemeit.

A kötet két nagyobb részre tagolódik: az elsőben elméleti összefoglalásokat olvashatunk, a másodikban konkrét tudományterületek szakmai nyelvhasználatát vizsgálják a szerzők. Az első, *Szaknyelvkutatás* címmel jelzett rész azt a tizenegy fejezetet tartalmazza, amely a szaknyelvkutatás és a nyelvtudomány más társterületeinek kapcsolatát elemzi. Így például Kurtán Zsuzsa a szaknyelv és a szakmai kommunikáció alapfogalmait tisztázza, majd Muráth Judit a szaknyelv és a lexikográfia kapcsolatát boncolgatja tanulmányában. Fischer Márta ír a szaknyelvkutatás egyik legfontosabb aspektusáról, a terminológiáról, és ebben a fejezetben már a fordítástudományról is szó esik, mivel főként a szakfordítóképzés fellendülése tette szükségessé a terminológiai kutatások rendszerezését. A terminológiai ismeretek a szakképzésben is fontos szerepet töltenek be, hiszen „a bolognai típusú képzésben sajnos nem kapott helyet az ágazati szakfordítóképzés” (Fischer 2010: 69).

A szaknyelvkutatás eszközeiről olvashatunk Károly Krisztina *Szaknyelv és szövegnyelvészet*, valamint Váradi Tamás és Héja Enikő *Szaknyelv és korpusznyelvészet* című fejezeteiben. Károly Krisztina a swales-i hagyományra épülő műfajkutatás szempontjából vizsgálja a szakszövegeket. Részletesen tárgyalja a kontrasztív retorikai vizsgálatokat a tudományos diskurzusban. Nemzetközi és hazai tudományos eredményeket mutat be, például a tudományos közlemények, hivatalos levelek, a politikai szaknyelv témaköréből, továbbá hangsúlyozza fontosságukat a szaknyelvi idegen nyelvi képzésben is. A szaknyelvi és szakfordítói oktatásban kiválóan hasznosíthatók a korpusznyelvészet eredményei és eszközei – tanulmányukban ezekbe ad betekintést a Váradi és Héja szerzőpáros.

A szaknyelvi szövegek fordítása című tanulmány – amelyet kissé részletesebben ismertetünk –, Dróth Júlia munkája. A szakfordítás általános kérdéseit a fordítás egyes szintjeire bontva elemzi, majd e tevékenység folytatásához szükséges készségeket ismerteti. Vajon miben különbözik a szaknyelvi és az irodalmi fordítás? Számos szerző nem tapasztalt eltérő jegyeket a különböző műfajú szövegek között, viszont Heltai (2006a, 2008) és Dróth összehasonlító elemzésekre utalva megállapították, hogy „a szakfordítás célnyelvi megformálása az irodalmi és az általános szövegekhez képest speciális megoldásokat igényel mind a szöveg, mind a grammatika, mind a lexika szintjén” (Dróth 2010: 125). A különbözőségeket főként annak köszönhetjük, hogy szövegtipológiai szempontból a szaknyelvi szövegek tartalomközpontúak, emiatt kevesebb bennük a forma- és hatásközpontú elem, s a meglévőknek is jól körülhatárolható funkciójuk van. A fordítói döntések meghozatalához a fordítóknak alapos ismeretekkel kell rendelkezniük a szaknyelvi műfajok jellegzetességeivel kapcsolatban, fordítói döntéseiknek pedig igazodniuk kell a fordítási szituáció szövegen belüli és szövegen kívüli tényezőihez. Ezek a szempontok például a közvetítési helyzet, a fordítás jellege – a dokumentum jellegű és instrumentális fordítás (Nord 1988) –, de a szöveg retorikai céljába, üzenetébe történő beavatkozás is, amely érdekes módon a szakfordítás esetében is gyakran előfordul. Eszközei lehetnek a jelentésbővítés vagy szűkítés, képek, hasonlatok felcserélése, kohéziós csúsztatások, érvelési technika vagy a mondat tematikus rendjének megváltoztatása. Ami a fordítási ekvivalenciát illeti, a szerző véleménye szerint a szakfordító, a fordítási helyzet ismeretében, adekvát fordításra törekszik.

Azok a fordítói szempontok és döntések, amelyek a szöveg szintjén valósulnak meg, a szakszöveg témája, a szövegtípus, az írói szándék, a műfaj, a regiszter, valamint a kohézió és a koherencia. A szakszöveg témája pontosan behatárolt, ezért nélkülözhetetlen a fordító tárgyi és terminológiai tudása. Ami a szövegtípust illeti, meghatározásánál Dróth Júlia Reiss (1984) tipológiáját veszi alapul: a szaknyelvi szövegeket tartalomközpontú, operatív szövegtípusként kezeli, a fordító pedig minden döntését ennek a ténynek veti alá. Hatim és Mason (1990) ugyanakkor a szövegtípus fogalma alatt egyfajta szűkebbre szabott tipológiát ért, amely közelebb áll a műfaj fogalmához. A forrásnyelvi és célnyelvi műfajok ismerete a fordító kompetenciájához tartozik, adekvát fordítás elkészítéséhez nélkülözhetetlen. További fontos szempont az írói szándék, amely szakszövegeknél elsősorban leírás, kifejtés, magyarázat, logikus okfejtés, következtetések levonása. Mindemellett léteznek olyan szövegek, amelyek kevert típusúak (meggyőzés, befolyásolás).

Szakszövegek alkotásánál lényeges az egyértelműség, ami jelentősen behatárolja a szakfordító döntéseit. A szaknyelvi regiszternek az említetteken kívül léteznek még egyéb fontos jellemzői is, mint például a sztereotípiák, kollokációk alkalmazása, a névszóközpontúság, gyakori szóismétlés stb. (lásd pl. Heltai 2002). A szövegszintű fordítói döntéseket befolyásoló tényezők között jelentős még a kohézió és a koherencia. E kettő közül különösen a lexikai kohézió lényeges a szaknyelvi szövegek esetében.

A grammatikai szint – bár a fordítástudomány jelenleg inkább dinamikus kapcsolatában vizsgálja a két nyelv együttes működését (Klaudy 2007) –, a

szakfordításban főleg a lektorálás folyamatában kiemelt jelentőségű. Szakszövegek fordításakor ugyanis a helytelen nyelvtani értelmezés miatt súlyos félrefordítások is keletkezhetnek, és az interferencia is elég gyakran előforduló jelenség.

A lexikai szinten történő döntéseket nemcsak a szakszöveg szókészlete befolyásolja, hanem egy sor pragmatikai, kulturális és terminológiai tényező is közrejátszik. Leggyakrabban a pragmatikai és szövegszintű döntések alapján választja meg a fordító a lexikai átváltási műveletet a reáliák és a terminológia fordításakor is.

Tanulmánya összegzéseként Dróth Júlia a szakfordításhoz szükséges ismereteket és készségeket ismerteti. Általánosságban elmondható, hogy ha a szöveg egységes típusú, következetes a regisztere, és retorikai célja sem kevert, a szakszövegek fordítása nem szokott különösebb nehézséget okozni. A háttérismertetek megszerzése nélkül és a megfelelő terminológia birtoklásának hiányában viszont nehéz feladattal áll szemben a fordító. Ugyanakkor „előfordul, hogy a legkiszámíthatóbb szaknyelvi műfajok fordítása szinte átláthatatlan célnyelvi szöveget eredményez. Megfigyeléseink szerint ennek oka épp a szöveg fegyelmezett, látszólag egyszerű eszközrendszerében rejlik.” (Dróth 2010: 137) Biztosítani kell tehát a szakszöveg kohézióját: a jól képzett fordító ezt olyan technikai megoldásokkal valósítja meg, mint a megfelelő tematikus struktúra és szórend, a jól elhelyezett fókusz, valamint a lexikai és grammatikai utalási rendszer szakszerű alkalmazása.

A tanulmánykötet egyik további része a *Szaknyelv és nyelvi norma* Zimányi Árpád tollából, ahol olyan kérdéseket tárgyal a szerző, mint például a szaknyelvi igekötő-használat, a befejezett melléknévi igenév használata állítmány helyett, a funkcióigés szerkezetek, illetve a helyesírás. A szaknyelv és stilisztika témakörben Bodnár Ildikó a szaknyelvek stilisztikai rétegződését, általános stilisztikai jellemzőit, összetevőit tárgyalja.

A fordítástudományi szempontokat is expliciten tartalmazó további tanulmány Heltai Pál *Szaknyelvi frazeológia* című írása, amely a szaknyelvre igen jellemző formulaszerű nyelvhasználat és a kollokációk kutatásának fontosságát emeli ki. A szakfordítás során a fordítók nem annyira a kreativitásukra támaszkodnak, inkább a rutin és az automatizmus kap hangsúlyt, ezek ugyanis a fordítást gyorsabbá, gazdaságosabbá teszik. A megfelelő szókapcsolatok használata nemcsak a fordító munkáját könnyíti meg, hanem a szöveg olvashatóságát, hatékonyabb értelmezhetőségét is elősegíti. A szaknyelvoktatásban és a szakfordítóképzésben ezért fontos lenne az oktatásuk, de módszertani szempontból ez a terület még nincs eléggé kidolgozva. A szerző tapasztalatai alapján úgy véli, hogy a szaknyelvi frazeológia elsajátítását tudatosítással és a nyelvtanulók autonóm munkájának támogatásával, valamint a természetes kommunikációs helyzetek felhasználásával érhetjük el.

A kötet első részét Rébék-Nagy Gábor *Szaktudás, nyelvtudás, szaknyelv és Szabómihály Gizella Magyar szaknyelv és szakstílus Magyarország határain túl* című tanulmánya zárja. Szabómihály Gizella a jogi és hivatali szaknyelvhasználat magyarországitól eltérő jellemzőit elemzi határon túli, főleg szlovákiai magyar szövegekben. Tanulmányában kitér a szaknyelvi tervezés kérdésére kisebbségi helyzetben: alapvetően a közmagyar terminológia átvételét szorgalmazza (a szak-

nyelvi terminológia esetében a különfejlődés kontraproduktív volna), viszont az intézményrendszerekhez, a közigazgatáshoz és a társadalomszervezéshez kapcsolódó szakterületeken elkerülhetetlennek tartja a különálló szaknyelvi tervezést.

A *Szaknyelvi kommunikáció* második nagy részét az egyes tudományágak és szakmák nyelvzetének vizsgálata alkotja. Helyett kapott közöttük az orvosi szaknyelv (Demeter Éva), a gazdasági nyelvhasználat (Ablonczyné Mihályka Livia), a jogi nyelv (Dobos Csilla), a rendészeti nyelv (Mátételkiné Holló Magdolna), a politikatudomány és a diplomácia nyelve (Szabó Márton és Szűcs Zoltán Gábor, illetve Mihalovics Árpád), az EU-szaknyelv (Rádai-Kovács Éva.), a zene nyelve (Bodnár Gábor), a matematika és az informatika nyelve (Czékmán Orsolya, illetve Kis Ádám és Kis Balázs), valamint a műszaki nyelv (Sturcz Zoltán) és a reklámok nyelvhasználata (Márta Anette).

Összességében a *Szaknyelvi kommunikáció* című tanulmánykötet igényes szerkesztésű és kivitelezésű szakkönyv. Ajánlom szíves figyelmébe minden szakfordítóképzésben résztvevőnek, doktoranduszhallgatónak és szaknyelvku-tatónak.

Irodalom

- Dróth J. 2010. A szaknyelvi szövegek fordítása. In: Dobos Cs. (szerk.) *Szaknyelvi kommunikáció*. Budapest/Miskolc: Tinta Könyvkiadó/Miskolci Egyetem. 125–140.
- Fischer M. 2010. Terminológia a szakmai kommunikáció szolgálatában. In: Dobos Cs. (szerk.) *Szaknyelvi kommunikáció*. Budapest/Miskolc: Tinta Könyvkiadó/Miskolci Egyetem. 51–72.
- Hatim, B., Mason, I. 1990. *Discourse and the Translator*. London: Longman.
- Heltai P. 2002. Rutin és kreativitás a szakfordításban. *Alkalmazott Nyelvtudomány* 2. évf. 1. szám. 19–40.
- Heltai P. 2006. Szakfordítóképzés a lineáris képzés viszonyai között. *Fordítók és Tolmácsok Őszi Konferenciája* (2005. szeptember 30.) Előadások szövege. Budapest: Magyarországi Fordítóirodák Egyesülete. 40–45.
- Heltai P. 2008. Lexikai átváltási műveletek irodalmi és szakfordításban. *Fordítástudomány*. 10. évf. 2. szám. 5–17.
- Klaudy K. 2007. *Nyelv és fordítás. Válogatott fordítástudományi tanulmányok*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Nord, C. 1988. *Textanalyse und Übersetzen*. Heidelberg: Groos.
- Reiss, K., Vermeer, H. J. 1984. (1991.) *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*. Tübingen: Niemeyer.

Francisco Lafarga, Luis Pegenaute

Diccionario histórico de la traducción en España

(Madrid: Gredos, 2009. 1192 pp. ISBN: 9-788424-936266)

Perényi Katalin

E-mail: kata.perenyi@gmail.com

A spanyol történeti fordítástudomány 2009-ben újabb jelentős, hiánypótló művel gazdagodott. A *Diccionario histórico de la traducción en España*, enciklopédikus, fordítástörténeti szótár megjelenése két egyetemi kutató, Francisco Lafarga (Universitat de Barcelona) és Luis Pegenaute (Universitat Pompeu Fabra) nevéhez fűződik. A kötet az általuk koordinált nagyszabású, fordítástörténeti publikációs folyamat második kiadványa.

A XX. század utolsó évtizedeiben Spanyolországban egyre inkább a kutatások fókuszába került a fordítástudomány. A traduktológia történeti ágának jelentősége szintén növekszik, amit a szótár bevezetőjében idézett publikációs számok is illusztrálnak. Eszerint az 1980 és 1998 között publikált mintegy 3000 fordítástudománnyal foglalkozó cím egynegyede történeti aspektusú. A témában született tanulmányok bősége mellett az utóbbi évtizedekben a szakemberek mindinkább hiányát érezhették a történeti aspektusú referenciaműveknek. Az áttekintő jellegű kézikönyvek szükségessége egy 2000-ben megrendezett fordítástudományi konferencia kapcsán fogalmazódott meg a szerkesztőkben (Lafarga 2005). 2004-ben erre válaszul született meg kiadásukban Spanyolország fordítástörténete, a *Historia de la traducción en España*, amely a középkortól napjainkig átfogó képet nyújt a különböző történelmi korokban uralkodó traduktológiai elvekről, valamint a fordítási folyamat résztvevőiről. E kötet folytatásaként készült el négy évvel később a történeti szótár, a *Diccionario histórico de la traducción en España*. Amint arra a szerkesztők is rámutatnak, a grandiózus projekt célja, hogy az első, átfogó jellegű művel szemben részletes információkkal szolgáljon a fordítás szempontjából jelentős alkotókról, művekről Spanyolországban.

A mindenekelőtt fordítástudománnyal foglalkozó szakembereknek, fordítóknak szánt szótár szerkezetileg két fő részre bontható: a rövid, 31 oldalas, témánként rendszerezett címkatalógusra és az 1192 oldalnyi, alfabetikus rendbe szedett szócikkre. A 31 oldalas tematikai bontás három fő és huszonegy alterületre tagolja a mintegy 850 szócikket. A két főtengely a „forrás- és célkultúra” mellett a „szakfordítás–tolmácsolás” 13 átfogó jellegű szócikke teszi ki a harmadik témakört. A célnyelvi kultúra közel 300 szócikke Spanyolország négy hivatalos nyelvéhez, a spanyol, a katalán, a baszk és a galego nyelvhez kapcsolódóan ismerteti a jelentős fordítókat, folyóiratokat, intézményeket. A forrás-

nyelvi oldal mintegy 500 cikkében azok a nyelvek, írók, irodalmi művek kapnak helyet, amelyek leginkább hatással voltak a célnyelvi irodalmi közegekre. Így az alkotások és a szerzők nem egyfajta univerzális irodalmi kánon alapján, hanem lokális jelentőségük szerint kerültek be a szótárba. A szótár korpuszát a szépirodalom képezi. A *Historia de la traducción en Españával* ellentétben nem szerepel benne számos jelentős gyermek- vagy ifjúsági könyv, sem az olyan vitatott irodalmi értékű bestsellerek, mint a *Harry Potter*-sorozat.

Típusát tekintve kétfajta szócikkből épül fel a kötet:

1. részletező, antroponimikus szócikkek írókról és fordítókról, valamint kiemelkedő jelentőségű anonim irodalmi művekről (mint például a *Korán*, *Biblia*, *Kalevala*), továbbá néhány, a fordítási folyamathoz kapcsolódó intézményről, szervezetről, folyóiratról;
2. átfogó szócikkek az egyes nyelvek irodalmának fordítástörténetéről vagy a szakfordítás-tolmacsolás témaköréből.

A címszavak többségükben személynevek forrás- és célnyelvi oldalon egyaránt. Az antroponimikus szócikkekben a címszavak mellett a születési (és halálozási) adatok, majd az adott szerző, fordító életrajza és munkássága olvasható. A szerzők esetében az életrajzi adatokon túl az alkotó kulturális közege, a fordított művek listája, azok fogadtatása és hatása, valamint egy-egy kiemelkedő jelentőségű mű rövid ismertetése áll. A fordítóknál a kiemelkedő művészi vagy történeti jelentőségű alkotók munkássága, fordítási elvei és fordított művei szerepelnek. A szócikkek végén található szakirodalom hasznos lehet, ha az olvasó további ismeretekre akar szert tenni az adott témában. A szövegben továbbá csillag (*) jelzi, ha a megjelölt szó önálló cikként is megtalálható, így a szótáron belül is továbbléphetünk egy adott irányba. A szótárról olvasható recenziók és kritikák amellest, hogy hangsúlyozzák annak érdemeit, leginkább az antroponimikus szócikkekben található életrajzokat bírálják. Egyesek szerint a hosszas, sokszor a fordítói vagy írói tevékenységgel közvetlen összefüggésbe nem hozható életrajzi adatok nem adekvátak egy fordítástörténeti lexikon véges számú hasábjain. Máshol az életrajzok pontatlanságára hívják fel a figyelmet, így például arra, hogy egyes kortárs személyek születési adatait ismeretlenként jelzi a szótár (Hernández 2010).

Ha átfogó képet szeretnénk kapni a szótár tartalmi arányait illetően, akkor a tematikus címjegyzéket megvizsgálva láthatjuk, hogy a célnyelvi terület személyekről szóló szócikkei csoportok szerint rendszereződnek – spanyol középkor: 42; spanyol aranykor: 28; spanyol XVII. század: 29; spanyol XIX. század: 49; spanyol XX. század: 47; katalán: 58; galego: 17; baszk: 20. Mivel a szótár a már említett *Historia de la traducción de España* „kiegészítéseként” készült, érthető, hogy logikai felosztásában és a nyelvek arányait illetően is azt követi. Ez a fajta bontás természetesen az alfabetikus rendben szerkesztett kötet szerkezeti felépítésében nem mutatkozik meg.

A fentiekén kívül a spanyolországi szócikkek között külön szócikket kaptak a Toledói Fordítóiskola, valamint a galego területen két fordítói szakújság (*Grial*, *Viceversa*) és egy fordítói egyesület (ATG). Spanyolországra vonatko-

zóna ilyen típusú szócikkeket csak a galego nyelvterülethez kapcsolódóan találunk, annak ellenére, hogy a spanyol, a katalán, a baszk fordításhagyomány éppoly rangos folyóiratokkal vagy fordítói egyesületekkel rendelkezik, mint a galego. Ahogy a spanyol kritika is megjegyzi, a szótár földrajzi és nem nyelvek szerinti szerkesztése aránytalanságokat szül a különböző célnyelvekről szóló cikkek mennyisége, tartalma és részletessége tekintetében (Hernández 2010). A kötet bevezetőjét olvasva az olvasó arra számíthat, hogy nem csupán a fent említett négy írást, hanem számos más szócikket is talál jelentős kiadóról, könyvsorozatokról, folyóiratokról, intézményekről. Feltehetően azonban a terjedelmi korlátok miatt ez nem valósult meg, hisz erről a területről alig, kiadóról, könyvsorozatokról pedig egyáltalán nem került külön szócikk a kötetbe. Annak oka, hogy a bevezető tévesen valós tartalomként említ olyan korábbi „terveket”, amelyek végül nem jöttek létre, vagyis szócikkeket, amelyek nem léteznek a szótárban, valószínűsíthetően az, hogy a bevezető egy olyan szöveg átirata, amely a szótár kiadása előtt két évvel íródott, és az akkor még csak készülőben lévő szótárt mutatta be (Lafarga 2007).

A forrásnyelvi oldalon egy tucatnyi szócikk szól anonim művekről, mint például az *Ezeregy éjszaka meséi*, egyetemes alkotásokról, mint a *Biblia*, a *Korán*, műfajokról, mint a *Sagak és a szkaldikus költészet*, *Minessang és az udvari költészet* vagy a *Nouveau roman*. Összehasonlító irodalomtudományi jelentősége miatt bekerült a kötetbe az egyébként fordítástörténeti szempontból kevésbé jelentős *Muallakát*. Mivel nem anonim irodalmi mű, kivételként, feltehetően fordítástörténeti érdekességként szerepel a Diderot-féle francia *Encyclopédie*. A cikkek tájékoztatnak a művek keletkezési körülményeiről, a különböző fordítási verziókról, valamint a művek spanyolországi jelentőségéről.

Az egyes nyelvek irodalmának fordítástörténetét leíró, átfogó szócikkekből közel negyvenet találunk a szótárban. Az előszóban lefektetett szerkesztési elvek szerint a szerkesztők szándéka az volt, hogy a fordítástörténeti áttekintésben ily módon közöljenek információt olyan szerzőkről, fordítókról is, akikről nem lehet felkülön szócikk. A spanyol kritika szerint ezek a szócikkek az olvasó számára nehezen kezelhető információhalmazt tartalmaznak. Hiányosságuk, hogy a bennük szereplő tulajdonnevek, amennyiben nem szerepelnek külön szócikkben, nehezen követhetők nyomon a szótár egészében. Egy teljes, alfabetikus névmutatóval talán megoldhatók lennének az olyan típusú nehézségek, amelyekbe az olvasó ütközik, ha például Miguel de Unamuno fordítói munkásságára kíváncsi. Unamuno számos jelentős fordítást készített, olvashatunk róla az „angol irodalom”, a „német irodalom” és különböző írók neve alatt, ám külön szócikket nem tartalmaz róla a szótár. Mivel a szócikkek közötti információkapcsolódás csak akkor van jelölve, ha azok külön szócikkekre mutatnak, az egyéb megfeleléseket, mint például Unamuno esetében, nehéz nyomon követni.

A célnyelvi oldalon egy-egy összefoglaló írást találhatunk a katalán, a baszk, illetve a galego nyelv fordítástörténetéről. Aki a spanyol nyelv fordítástörténetéről szeretne átfogó információt szerezni, annak a *Historia de la traducción de España*t kell fellapoznia, mivel a szótár nem szentel neki külön szócikket, annak ellenére, hogy a másik három hivatalos spanyolországi nyelv fordítástörténete mindkét kötetben szerepel. A forrásnyelvi oldalon további 34

nyelv vagy nyelvterület (köztük a katalán, a baszk és a galego) irodalmának spanyol fordítástörténetéről található egy-egy összefoglaló szócikket. A szótárban az egyes nyelvek és a szócikkek arányát tekintve három típust különböztethetünk meg:

1. Egy nyelvhez egy szócikket rendel, ilyen például a „magyar irodalom” szócikk.
2. Egy nyelvhez több szócikket rendel, ilyen például az angol nyelv, amely földrajzilag tagolódik „afrikai angol irodalom”, „ausztrál és új-zélandi irodalom”, „egyesült államokbeli angol irodalom”, „nagy-britanniai angol irodalom” és „indiai angol irodalom” szócikkekre; vagy a görög, amely a nyelv kronológiai változatait elkülönítve „antik görög irodalom” és „modern görög irodalom” cikkekre oszlik.
3. Több nyelvhez egy szócikket rendel, ilyen a „szerbhorvát, macedón és szlovén irodalom”, amely több ország különböző nyelveinek irodalmát sűríti egy cikkbe.

Spanyolországhoz kapcsolódóan a forrásnyelvi oldalon összesen négy szócikket tartalmaz a kötet. A már említett három spanyolországi hivatalos nyelven (katalán, baszk, galego) túl egy „amerindián nyelvek” című cikket is ad a szótár. Az egykori spanyol gyarmatok őslakos indián nyelvein íródott, irodalmi értékű szövegeinek spanyolra való átültetése napjainkban leginkább latin-amerikai kiadók nevéhez fűződik. Bár a szótár szerkesztési elvei a korpuszt a spanyolországi fordítástörténetre, vagyis a Spanyolországban megjelent, spanyolországi fordítók által létrehozott művekre szűkítik, bizonyos kivételeket mégis találhatunk. Ilyen az imént említett amerindián példa, vagy egyes latin-amerikai szerzők műfordításainak szerepeltetése. Cortázar nevét Poe-nál, Borgesét Stevensonál, Octavio Pazét Pessoaánál találhatjuk meg.

A szócikkírók nagy száma elárulja, (mintegy 400 cikkíró jut a 850 cikkre) hogy egy-egy író viszonylag kevés, legtöbbször egy vagy két cikket jegyez. Ebből fakadóan az egy adott típusba tartozó írások, mint például a szerzőkről szóló szócikkek, tartalmukat tekintve nem teljesen egységesek. A meglehetősen tág téma miatt érthető, hogy a legnagyobb tartalmi eltéréseket az egyes nyelvek irodalmát bemutató írásokban találhatjuk. A szócikkek tartalmából egyértelműen kitűnik a téma iránti elkötelezettség mértéke, különösen, ha szerzője ahhoz a nemzethez tartozik, amelynek irodalmát az írás bemutatja. Így például a „finn irodalom” szócikk írója, Kirsi Cheas finn hispanista, a finn irodalom fordítástörténetén túl szükségesnek érezte, hogy az olvasókkal megismertesse a finn irodalmi nyelv kialakulásának történetét és történelmi hátterét, illetve a finn nyelvtanítás hagyományait Spanyolországban.

A magyar vonatkozású szócikkek Ana León Manzanero, lengyel-irodalom szakértő munkái. Hazánk irodalmáról négy cikket közöl a szótár, a magyar irodalom spanyol nyelvre való átültetésének történetét, valamint egy-egy önálló cikket Esterházy Péter, Kertész Imre és Márai Sándor írókról. A magyar irodalomról szóló szócikk választ ad arra, miért vált népszerűvé a magyar irodalom Spanyolországban, mely írókat részesítették előnyben a kiadók, kik a

legnépszerűbb, legfordítottabb magyar szerzők. A négyhasábos cikk Vörösmartytól napjainkig beszámol a spanyol fordításban megjelent írókról, műveikről, amelyek címét spanyolul, felsorolásszerűen hozza. Röviden ismerteti egyes írók vagy művek jelentőségét, valamint megemlíti a legfontosabb fordítókat is. Az írók születésük szerinti kronológiában követik egymást, a művek spanyol fordításánál leginkább általános információt, évtizedeket, nem évszámot találunk, a kiadót egyes esetekben igen, máskor nem jelöli. A magyar irodalom fordítástörténetében eligazító adatok inkább csak összefoglaló jellegűek. A szerző a szócikk végén található felsorolásban képet ad a legutóbbi évtizedek magyar megjelenéseiről, és röviden összefoglalja a három külön szócikkkel is szereplő magyar író jelentőségét. Ahogy az a szótár egészére jellemző, a magyar szócikkben sem találunk információt a Latin-Amerikában megjelent művekről, így számos, Mexikóban, Argentínában, Kubában kiadott mű kimaradt a kötetből. A magyar olvasónak feltűnhet, hogy az előbbi okból Móricz neve mellett a *Légy jó mindhalálig* csak mint drámai mű szerepel, hisz a regényt Kubában adták ki. A cikkben a tulajdonnevek írását illetően, így például a „*Paal utcai fiúk*” vagy „Z. Móricz” esetében korrekciók szükségesek.

A szakfordítás-tolmacsolás témakörének átfogó szócikkei leíró, történeti körképet nyújtanak az adott téma spanyolországi hagyományairól, jelenlegi helyzetéről. Példaképpen a „Tolmacsolás” cikk a fogalom definíciójával nyit, majd leírja annak korunkban tapasztalható hétköznapi és tudományos megítélését. Spanyolországi történetének leírása érdekes részletekkel szolgál arról, hogy más-más korokban milyen elveket vallottak a tolmácsolásról, hogyan valósult meg a különböző kultúrák közötti közvetítés. A cikk beszámol a tolmácsolás szempontjából jelentősebb spanyolországi jelenségekről, eseményekről, így a kétnyelvűség vagy az uniós tagság kapcsán felmerült tolmácsolási kérdésekről. Nem utolsósorban ismerteti a legfontosabb szakmai szervezetek tevékenységét, valamint a tolmácsolás hagyományait, intézményes lehetőségeit.

Bár a kötetet érték kritikák pontatlanságai, szerkesztési elvei és tartalma miatt, mindazonáltal a szótár a terjedelmi korlátokon belül Spanyolország fordítástörténetének teljes és átfogó bemutatására törekedett, és a maga nemében egyedülálló munka a spanyol traduktológiai művek tárában. Fordítástudományi, valamint összehasonlító irodalomtörténeti értéke miatt vitathatatlan jelentőségű, hiánypótló spanyol referenciamű.

Francisco Lafarga és Luis Pegenaute szerkesztők jelenleg harmadik fordítástörténeti kötetükön dolgoznak. A tavaly októberben Barcelonában megrendezett *Historia de la traducción en Hispanoamérica: Mediación lingüística y contactos culturales* című fordítástudományi konferencián a szakma már betekintést nyerhetett a közeljövőben megjelenő, azonos című kiadvány egyes fejezeteibe. Latin-Amerika fordítástörténete, a *Historia de la traducción en Hispanoamérica* várhatóan 2012-ben jelenik meg Spanyolországban, s ezzel immár teljes történeti körképet kapnak a spanyol fordítástudomány iránt érdeklődő olvasók.

Irodalom

- Hernández, P. 2010. Un gran diccionario *Puntoycoma* 19. évf. 3. szám. 26–28. http://ec.europa.eu/translation/bulletins/puntoycoma/119/pyc1199_es.htm
- Lafarga, F. 2005. Sobre la historia de la traducción en España: contextos, métodos, realizaciones *Meta* 50. évf. 4. szám. 133–147. <http://www.erudit.org/revue/meta/2005/v50/n4/012065ar.html>
- Lafarga, F., Pegenaute, L. 2007. Articulando una historia de la traducción en España: la construcción de un diccionario enciclopédico de corte histórico. http://www.aieti.eu/pubs/actas/III/AIETI_3_FL_LP_Articulando.pdf

Dudits András

A FORDÍTÓI OLVASÁS KOGNITÍV ÉS GYAKORLATI MECHANIZMUSAI

Akadémiai Kiadó, Budapest

ISBN 978 963 05 9077 8

Bár a fordítói szövegfeldolgozás témája elsősorban a leendő és a gyakorló fordítók, valamint a fordítást oktató szakemberek és a fordításkutatók érdeklődésére tarthat számot, a kötetben több olyan kérdés tárgyalására is sor kerül, amely sokak számára izgalmas lehet: nemcsak szakembereknek, hanem bárkinek, aki a nyelvészet vagy a pszichológia iránt mélyebben érdeklődik.

A kötet megvásárolható:
www.akademiaikiado.hu

Summaries in English

Mátyás BÁNHEGYI

The Application of the Translation-centred Discourse–Society Interface Model, Part 2

Abstract: The study introduces and presents the practical application of the Translation-centred Discourse–Society Interface Model, using a source language newspaper article and its two different target language translations for analysis. The paper describes the analysis of the source and target texts along two of the components of the Model: Power and Ideology. With reference to the component of Power, the aspect of access to speak will be discussed in the texts. With respect to the component of Ideology, textual features will be analysed concerning social beliefs and personal beliefs, as well as the reproduction of ideology (and power). Identical and different textual features in the analysed texts will be focalised, and such features will be interpreted and explained. A brief comparison of the results obtained with the Model is also included. It must be noted that through the application of the Model huge amounts of data can be generated, the study and description of which will yield numerous benefits for Translation Studies.

Keywords: political discourse, ideology, power, Translation-centred Discourse–Society Interface Model, application of the TDSI model

Marietta KOVÁCS

Conceptualization and Translation of the European Phraseological Universals

Abstract: This study examines twenty French–English–Hungarian phraseological units of euro-texts, using the European Parliament’s speeches (<http://www.europarl.europa.eu>) as corpus. Based on cognitive semantics, the analysis assumes that a phraseme is not only part of the mental lexicon, but the product of our conceptual system. Building on a questionnaire’s results, the study examines whether the cognition and application of phrasemes with identical conceptual associations are similar or not, as well as how the English text influences the Hungarian translation. The analysis of these twenty phrasemes reveals that most of the Hungarian equivalents are translated by simplification. The same conceptual metaphors are discovered in the examples of the three examined languages, but the semantic attributes are not exactly the same, the phraseological conceptualization is helped by different images.

Keywords: European phraseological universal, cognitive-semantic theory, conceptual metaphor, equivalent, simplification

Dóra TAMÁS

Be Creative: How to Build a Real Terminology Database?

Abstract: Today terminology databases are considered efficient tools in the inventory of translators. But how well do we know these tools and to what extent do we exploit their potential? The study endeavours to identify three term base categories through specific examples. Based on the user interface, it examines term base structures, data field types and the information quantity stored in them, as well as other related items. It then presents the basic characteristics of simple, traditional and complex terminology databases. To edit term bases, on the one hand, we have to know the principles and methods of terminology, on the other hand, we have to abandon the approach adopted for traditional printed tools and take advantage of the benefits offered by the software environment. The study also discusses the complex tasks of terminologists following a modern approach and responding to current demands.

Keywords: terminology database, databank, knowledge base, data categories, concept orientation, term autonomy

Zsófia VARGA

The Difficulties of Legal Translation.

Abstract: A basic difficulty in legal translation is the absence of equivalent terminology across different languages. Unlike scientific or other technical terminology, each country has its own legal terminology based on the particular legal system of that country. This terminology can be different even from the legal terminology of another country with the same language. This may result in having several (source or target-oriented) equivalents of the same culture-bound term. As a consequence, translation requires constant comparison between the legal systems of the source language and the target language. In order to decide which equivalent to use, the translator must understand the intended use of the translated text, which depends not on the inherent nature of the document but on the communicative situation. This article provides a theoretical framework focusing on the characteristics of legal translation, including the features of legal texts, the translation of culture-bound terms, the necessity of adopting a functional approach, the different types of equivalence and different translation techniques.

Keywords: legal translation, equivalence, culture-bound terms, translation techniques, SL-oriented and TL-oriented strategies

Marianna VÁLÓCZI

The Interpreter's Motivation

Abstract: The interpreter's attitude has a decisive role in creating a successful communication situation. In addition to advanced linguistic and cultural competences, general erudition and solid professional background,

a highly complex set of skills is needed for interpretation, including a wide range of cognitive and affective skills. These skills need to be activated so as to ensure the success and continuity of communication in a given multifactorial, multilingual and multicultural context, as if it were performed without the interpreter. The interpreter's inner motivation and motivated behaviour have determinative effect on the interpreting situation. Following a brief introduction to basic work motivation theories and a review of previous research done on the interpreter's personality and motivation, this paper, involving over 150 Hungarian interpreters, presents the results of an empirical research into the motivations and success attributions of interpreters in consecutive interpreting situations, and finally attempts to analyse the unfolding differences between gender and age groups.

Keywords: interpreter's personality, motivation, success attribution, emotional intelligence, mediator

Irén ZABÓNÉ VARGA

Problems of Translation in Technical Texts

Abstract: The aim of this study is to present the results of a research project conducted based on Göpfreich's (1998) text typology mainly in the German-Hungarian translation direction, on both original and translated texts. The research focuses predominantly on the use of terminology, but text specific contrastive linguistic problems observed in the process of comparing the original and translated texts are also addressed. According to studies written in German, setting up text typologies is useful and important both for production of text in the original language and for promoting translation. (Stolze1999). Clear definition of the text type gives information to the translator that contributes remarkably to enhancing the quality of translation. This may involve the definition of the target audience, macro and micro structures characteristic of the target language text and use of terminology. The analysis of terminology is based on Fóris's (2005a) work on terminological norms and terminological equivalence. Text analyses were conducted on three different types of texts. In the case of one text type I had the opportunity to compare different translations of the same text, one of which was done by a professional translator, the other ones by students with a good command of German, majoring in technical engineering. The other two text types were investigated using a text translated by different translators. The study presents the typical problems that occur in the process of translating technical texts from German into Hungarian and illustrates them with examples taken from the corpus.

Keywords: technical terminology, technical translation, text typology, terminological problems, difficulties of translation

A szerkesztőségbe beérkezett újabb könyvek

A szerkesztőség továbbra is szívesen fogad recenziós példányokat a F/T kutatási területén megjelent legújabb könyvekből, és várja a jelentkezőket új fordítástudományi könyvek ismertetésére

2012

- Tamás Fáy 2012. *Sekundäre Formen des Foreigner Talk im Deutschen aus übersetzungswissenschaftlicher Sicht*. Beiträge zur interkulturellen Germanistik. Band 4. Tübingen: Günther Narr Verlag. 176 pp. ISBN 978 3 8233 6714-7
- Hannu Kemppanen, Marja Jänis, Alexandra Belikova (eds.) 2012. *Domestication and Foreignisation in Translation Studies*. Berlin: Frank und Timme. 230 pp. ISBN 978-3-86596-403-8
- Bárdosi Vilmos (szerk.) 2012. *A szótól a szövegig*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Horváthné Molnár Katalin, Antonio Donato Sciacovelli (szerk.) 2012. Az alkalmazott nyelvészet regionális és globális szerepe. XXI. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus, Szombathely, 2011. augusztus 29–31. *A MANYE Kongresszusok előadásai*. Vol. 8. No. 1. 228 pp. + Vol. 8. No. 2. CD. ISSN 1786 545X ISBN 978-963-334-052-3

2011

- Albert Sándor 2011. „A fővényre épített ház”: *A fordításelméletek tudomány- és nyelvfilozófiai alapjai*. Budapest: Áron Kiadó. ISBN: 978-963-9210-78-3
- Horváth Péter Iván 2011. *A szakfordítások lektorálása. Elmélet és gyakorlat*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 117. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 237 pp. ISBN 978-963-9902-71-8
- Várnai Judit Szilvia, Mészáros Andrea Éva 2011. *Fordítókalauz. Hogyan igazodjunk el az angol nyelvű jogi és európai uniós szövegek útvesztőjében*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 130 pp. ISBN 978-963-9902-73-2
- Boda István Károly, Mónos Katalin (szerk.) 2011. Az alkalmazott nyelvészet ma: innováció, technológia, tradíció. A XX. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus, Debrecen, 2010. augusztus 29–31. *A MANYE Kongresszusok előadásai*. Vol. 7. No. 1. 430 pp. + Vol. 7. No. 2. CD. 186 pp. ISSN 1786 545X ISBN 978-615-5075-4

2010

- Dróth Júlia (szerk.) 2010. *Szaknyelv és szakfordítás 2009–2010*. Gödöllő: Szent István Egyetem. 110 pp. ISSN 1587-4389
- Ira Torresi 2010. *Translating Promotional and Advertising Texts*. Translation Practices Explained. Manchester: St. Jerome. 190 pp. ISBN 978-1-905763-20-7
- James St. André (ed.) 2010. *Thinking through Translation with Metaphors*. Manchester: St. Jerome. 326 pp. ISBN 1-905763-22-0
- Károly Krisztina, Fóris Ágota (szerk.) 2010. *Nyelvek találkozása a fordításban. Doktori kutatások Klauďy Kinga tiszteletére*. Budapest: Eötvös Kiadó. 300 pp. ISBN 978-963-312-012-5
- Kayoko Takeda 2010. *Interpreting the Tokyo War Crimes Tribunal: A Sociopolitical Analysis (Perspectives on Translation)*. Ottawa: University of Ottawa Press. 216 pp. ISBN 077-660-729-4

- Miriam Shlesinger, Franz Pöchacker (eds.) 2010. *Doing Justice to Court Interpreting*. Benjamins Current Topics 26. Amsterdam: John Benjamins. 246 pp. ISBN 978-90-272-2256-5
- Sass Bálint, Váradi Tamás, Pajzs Júlia, Kiss Margit 2010. *Magyar igei szerkezetek*. A Magyar nyelv kézikönyvei XXI. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 504 pp. ISBN 978-963-9902-78-7
- Zimányi Árpád (szerk.) 2010. A tudomány nyelve – a nyelv tudománya. XIX. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus, Eger, 2009. április 3–5. *A MANYE Kongresszusok előadásai*. Vol. 6. No. 1. 427 pp. + Vol. 6. No. 2. CD. ISSN 1786 545X ISBN 978-963-9894-54-9
- Yves Gambier, Luc Van Doorslaer (eds.) 2010. *Handbook of Translation Studies*. Vol. 1. Amsterdam: John Benjamins. 458. pp. ISBN 978-90-272-0331-1

2009

- Allison Beeby, Patricia Rodríguez Ines, Pilar Sánchez Gijón (eds.) 2009. *Corpus Use and Translating*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins. 149 pp. 978-90-272-2426-2
- Benő Attila 2009. *Román–magyar kulturális szótár*. Sepsiszentgyörgy: T3 Kiadó. 198 pp. ISBN 978-973-88654-4-0
- Claudia V. Angelelli, Holly E. Jacobson (eds.) 2009. *Testing and Assessment in Translation and Interpreting Studies*. American Translators Association Scholarly Monograph Series (ATA). Amsterdam/Philadelphia: Benjamins. 386 pp. ISBN 978-90-272-3190-1
- Dobos Csilla 2009. *Funkcióigés szerkezetek*. Miskolc: Passzer Kft. 145 pp. ISBN 978-963-06-7603-8
- Frank Tibor, Károly Krisztina (szerk.) 2009. *Anglisztika és amerikanisztika. Magyar kutatások az ezredfordulón*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 440 pp. ISBN 978-963-99-0222-0
- Huszár Ágnes 2009. *Bevezetés a gendernyelvészetbe*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 123 pp. ISBN 978-963-9902-29-9
- Inger M. Mees, Fabio Alves, Susanne Göpferich (eds.) 2009. *Methodology, Technology and Innovation. A Tribute to Arnt Lykke Jakobsen*. Copenhagen Studies in Language. Vol. 38. Copenhagen: Samfundslitteratur. 411 pp. ISBN 978-87-593-1476-0
- Kontra Miklós, Bakró Nagy Marianne 2009. *A nyelvészetről – egyes szám első személyben II*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem. 223 pp. ISBN 978-963-482-3
- Lőrincz Julianna 2009. *Nyelvi jelentés és variativitás. Szemantikai alapismertetek*. Komárom: Selye János Egyetem. 241 pp. ISBN 978-80-89234-88-2
- Nádor Orsolya (szerk.) 2009. A magyar mint európai és világnyelv. XVIII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus, Budapest, 2008. április 3–5. *A MANYE Kongresszusok előadásai*. Vol. 5. No. 1. 319 pp. + Vol. 5. No. 2. CD. ISSN 1786 545X ISBN 978-963-878-66-4-7
- Rodica Dimitriu, Miriam Shlesinger (eds.) 2009. *Translators and their Readers. In Homage to Eugene A. Nida*. Brussels: Lés Éditions du Hazard. 363 pp. ISBN 2-930154-23-3

A recenzálandó könyveket az alábbi címre kérjük elküldeni:

A **FORDÍTÁSTUDOMÁNY** szerkesztősége

Klaudy Kinga főszerkesztő

ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék

1088 Budapest, Múzeum krt. 4/F.

Tel: 4116500/5894, Fax: 4855217 E-mail: kklaudy@ludens.elte.hu

A Fordítástudományi Doktori Programban megvédett doktori értekezések (2009–2012)

	Név	A kezdés éve	Az értekezés címe	A fokozatszerzés	Témavezető
1.	Bánhegyi Máttyás	2005	A politika és az ideológia hatása érvelő típusú politikai újságcikkek fordítására	2009. 10. 20.	Károly Krisztina
2.	Somos Edit	2003	A szónok és tolmácsa bilaterális és transznacionális kontextusban	2010. 02. 03.	Szabari Krisztina
3.	Horváth Péter Iván	2003	A lektori kompetencia	2010. 03. 12.	Klaudy Kinga
4.	Vándor Judit	2004	Adaptáció és újrafordítás	2010. 03. 12.	Klaudy Kinga
5.	Mujzer Varga Krisztina	2003	Honosítás és idegenítés – reálialexémák megfeleltetése az egyperces novellák fordításában	2010. 05. 14.	Drahota-Szabó Erzsébet
6.	Fáy (Csehó) Tamás	2004	A másodlagos xenolektus vizsgálata fordításméleti szempontból	2010. 11. 29.	Földes Csaba
7.	Kovácsné Dudás Andrea	2003	Szállodai honlapok pragmatikai elemzése az interperszonális kapcsolatok szempontjából	2010. 12. 01.	Kocsány Pirokska
8.	Hutterer Mihály	2004	Szövegkohézió feliratozott filmelőzetesekben	2010. 12. 05.	Knipf Erzsébet
9.	Dudits András	2004	A fordítói olvasás kognitív és gyakorlati mechanizmusai	2011. 03. 11.	Gósy Mária
10.	Fischer Márta	2005	A fordító mint terminológus, különös tekintettel az európai unió kontextusra	2011. 03. 25.	Muráth Judit
11.	Bakti Mária	2005	Diszharmonias jelenségek a szinkrontolmácsok célnyelvi beszédprodukciójában	2011. 04. 28.	Gósy Mária
12.	Tamás Dóra	2003	A gazdasági szakszövegek fordításának terminológiai kérdéseiről	2011. 06. 10.	Fóris Ágota
13.	Paksy Eszter	2004	Szerzői és olvasói szerepek a fordítás folyamatában. Francia publicisztikai szövegek fordításának pragmatikai szempon-tú vizsgálata	2011. 06. 17.	Szili Katalin
14.	Varga Ágnes	2005	A gépi fordítás minősége és javítási lehetőségei	2012. 03. 09.	Prószéky Gábor
15.	Pénzes Tímea	2006	Az idő képe a magyar, a cseh és a német nyelvben	2012. 04. 20.	Bañcerowski Janusz
16.	Seidl-Péck Olivia	2004	Fordított szövegek számítógépes összevetése	2012. 04. 26.	Prószéky Gábor

SZENT JEROMOS ALAPÍTVÁNY

A MAGYAR FORDÍTÓ- ÉS TOLMÁCSKÉPZÉS TÁMOGATÁSÁÉRT

Az Alapítvány célja a magyarországi fordító- és tolmácsképzés támogatása. Ennek érdekében az Alapítvány támogatja az intézményes tolmács- és fordítóképzést, ösztöndíjjal segíti tolmács, illetve fordító szakos hallgatók tanulmányait és külföldi részképzését, támogatja tolmács és fordító oktatók továbbképzését, szakmai továbbképző tanfolyamokat szervez annak érdekében, hogy a tolmács- és fordítói munka színvonalának emelésével elősegítse Magyarország euro-atlanti integrációját, szakmai folyóiratot, illetve publikációkat jelentet meg, tudományos kutatást kezdeményez, folytat, illetve támogat, valamint szakmai kapcsolatokat kezdeményez és ápol magyarországi és külföldi társintézetekkel és szakmai szervezetekkel.

A kuratórium elnöke: dr. Klaudy Kinga

Az Alapítvány nyitott. Az Alapítványt minden magyar és külföldi magánszemély vagy jogi személy, illetve jogi személyiséggel nem rendelkező társaság pénzüsszegekkel, illetve szolgáltatásokkal támogathatja.

A Szent Jeromos Alapítvány számlaszáma: 10100792-72841400-00000008
Számlavezető Bank: Budapest Bank, Királyhágó téri fiók

A közhasznú szervezetekről szóló 1997. évi CLVI törvény értelmében az Alapítványt támogató pénzzadományok levonhatók a személyi jövedelemadó- és társasági adóalapból.

Az Alapítvány székhelye: ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék
Budapest 1088. Múzeum krt. 4. „F” épület 4116500/5894,
E-mail: kklaudy@ludens.elte.hu
pappjutka@ludens.elte.hu

FELHÍVÁS

1%

Felkérjük a Fordító- és Tolmácsképző Tanszék hallgatóit, öregdiákjait, tanárait, lektorait és mindenkit, akit érdekel a fordítás és tolmácsolás ügye, hogy jövedelemadójuk 1%-ával támogassák Alapítványunk célkitűzéseit.

Ehhez a személyi jövedelemadó-csomagban található rendelkező nyilatkozaton a Szent Jeromos Alapítvány adószámát kell feltüntetni:

18166143-1-42

Ezúton mondunk köszönetet mindazoknak, akik 2011-ben Alapítványunkat jövedelemadójuk 1%-ával támogatták. A felajánlott összeget a fordítóképzésben részt vevő hallgatók támogatására és a „Fordítástudomány” kiadására fordítottuk.